
4. VALSTYBĖ IR JOS INSTITUCIJOS

4.1. VALSTYBĖS SAMPRATA IR PASKIRTIS

Valstybės samprata ir paskirtis

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybė yra visos visuomenės organizacija (Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. rugsėjo 30 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimai). Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, valdžia apima visą valstybės teritoriją, jos paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas). Konstitucijoje yra įtvirtintas socialinės darnos imperatyvas (Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. kovo 5 d. nutarimai). Valstybė, vykdydama savo funkcijas, turi veikti visos visuomenės interesais (Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas). Kad būtų garantuotas visos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos viešasis interesas, valstybė turi užtikrinti viešojo administravimo vykdymą ir viešųjų paslaugų teikimą.

Valstybės funkcijų vykdymas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybė savo funkcijas vykdo per atitinkamų institucijų sistemą, apimančią visų pirma valstybės institucijas; savo funkcijas valstybė taip pat gali tam tikra apimtimi vykdyti per kitas (ne valstybės) institucijas, kurioms pagal įstatymus yra pavesta (patikėta) vykdyti tam tikras valstybės funkcijas arba kurios tam tikromis įstatymuose apibrėžtomis formomis ir būdais dalyvauja vykdamas valstybės funkcijas. Įstatymu nustatant, kad tam tikros valstybės funkcijos tam tikra apimtimi gali būti vykdomos ne per valstybės, bet per kitas institucijas, būtina paaisyti Konstitucijos principų ir normų.

Valstybės paskirtis garantuoti viešąjį interesą

Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas

Konstitucija įtvirtina valstybę kaip bendrą visos visuomenės gerį (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimai). Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai). Kiekvienas viešasis interesas tegali būti grindžiamas pamatinėmis visuomenės vertybėmis, kurias įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija; jo įtvirtinimas ir užtikrinimas, gynimas ir apsauga yra konstituciškai motyvuoti. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra konstatuota, kad viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., 2005 m. gegužės 13 d. nutarimai). Kita vertus, viešasis interesas, kaip bendras valstybės, visos visuomenės ar visuomenės dalies interesas, turi būti derinamas su individo autonominiiais interesais, nes ne tik viešasis interesas, bet ir asmens teisės yra konstitucinės vertybės (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). Šios Konstitucijoje įtvirtintos vertybės – asmens teisių ir teisėtų interesų apsauga bei gynimas ir viešasis interesas – negali būti priešpriešinamos. Šioje srityje būtina užtikrinti teisingą pusiausvyrą.

Kartu pažymėtina, kad viešuoju interesu laikytinas ne bet koks teisėtas asmens ar grupės asmenų interesas, o tik toks, kuris atspindi ir išreiškia pamatines visuomenės vertybes, kurias įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija; tai *inter alia* visuomenės atvirumas ir darna, teisingumas, asmens teisės ir laisvės, teisės viešpatavimas ir kt. Tai toks visuomenės ar jos dalies interesas, kurį valstybė, vykdydama savo funkcijas, yra konstituciškai įpareigota užtikrinti ir tenkinti, *inter alia* per teismus, pagal savo kompetenciją sprendžiančius bylas.

Todėl kiekvieną kartą, kai kyla klausimas, ar tam tikras interesas laikytinas viešuoju, turi būti įmanoma pagrįsti, kad, nepatenkinus tam tikro asmens ar grupės asmenų intereso, būtų pažeistos ir tam tikros Konstitucijoje įtvirtintos, jos saugomos ir ginamos vertybės. O tais atvejais, kai sprendimą, ar tam tikras interesas turi būti laikomas viešuoju ir ginamas bei saugomas kaip viešasis interesas, turi priimti bylą sprendžiantis teismas, būtina tai motyvuoti atitinkamame teismo akte. Priešingu atveju kiltų pagrįsta abejonė, kad tai, kas teismo yra ginama ir saugoma kaip viešasis interesas, iš tikrųjų yra ne viešasis, bet privatus tam tikro asmens interesas.

Pabrėžtina, kad viešasis interesas yra dinamiškas, kinta (Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas). Kita vertus, jis yra labai įvairus. Iš esmės neįmanoma *a priori* pasakyti, kokiose gyvenimo srityse, dėl kurių gali kilti teisinių ginčų arba kuriose gali prireikti taikyti teisę, viešajam interesui gali atsirasti grėsmių arba gali prireikti viešąjį interesą užtikrinti įsikišant viešosios valdžios institucijoms ar pareigūnams.

Valstybės *raison d'être*

Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad valstybė yra visos visuomenės organizacija (2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. rugsėjo 30 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimai). Konstitucinio Teismo aktuose konstatuota ir tai, kad: referendumu priėmusi Konstituciją – aukščiausios teisinės galios aktą, lietuvių tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gėrį; Konstitucija yra grindžiama universaliomis, nekvestionuojamomis vertybėmis, *inter alia* pagarba teisei ir teisės viešpatavimu, valdžios galių ribojimu, valdžios įstaigų priederme tarnauti žmonėms ir atsakomybe visuomenei, teisingumu, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu ir jų gerbimu (2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimai). Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime taip pat konstatuota, kad teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės viena svarbiausių priedermių – gerbti, ginti ir saugoti tas vertybes, taip pat ir žmogaus teises ir laisves, kuriomis yra grindžiama pati Tautos priimta Konstitucija ir kurių realus įtvirtinimas, gynimas ir apsauga yra pačios valstybės *raison d'être*; priešingu atveju valstybė negalėtų būti laikoma bendru visos visuomenės gėriu.

4.2. VALSTYBĖS INSTITUCIJOS

Valstybės institucijos, jų sistema

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės institucijų sistema apima labai įvairias valstybės institucijas. Valstybės institucijų įvairovė, jų teisinį statusą ir įgaliojimus lemia valstybės vykdomų funkcijų įvairovė, visuomenės bendrųjų reikalų tvarkymo ypatumai, valstybės organizacinės ir finansinės galimybės, tam tikru visuomenės gyvenimo ir valstybės raidos laikotarpiu vykdomos politikos

turinys, tikslingumas, valstybės tarptautiniai įsipareigojimai, kiti veiksniai. Seimas, turintis konstitucinius įgaliojimus steigti ir panaikinti valstybės institucijas, nustatyti jų teisinį statusą ir įgaliojimus, yra saistomas Konstitucijos.

Pažymėtina, kad Konstitucijoje yra vartojama sąvoka „valstybės (valstybinės) institucijos“ (Konstitucijos 8 straipsnis, 29 straipsnio 1 dalis, 61 straipsnio 1 dalis, 67 straipsnio 5 punktas, 104 straipsnio 1 dalis). Konstitucijoje taip pat yra įvardytos „kontrolės institucijos“ (Konstitucijos 73 straipsnio 3 dalis), „speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija“, patarianti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų (Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalis), „valstybinės valdžios ir valdymo institucijos“ (Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalis), „savivaldos institucijos“ (Konstitucijos 119 straipsnio 3 dalis). Konstitucijoje „institucijos“ sąvoka turi ir platesnę reikšmę – ją įvardijamos ir nevalstybinės institucijos, kurioms Konstitucijoje yra nustatyti tam tikri draudimai, analogiški tiems, kurie yra *expressis verbis* nustatyti valstybei ir (arba) jos institucijoms (Konstitucijos 44 straipsnio 2 dalis, 89 straipsnio 4 dalis).

Sistemiškai aiškinant minėtas Konstitucijos formuluotes matyti, kad „valstybės (valstybinės) institucijos“ sąvoka yra bendrinė, ji apima įvairias valstybės institucijas, per kurias valstybė vykdo savo funkcijas. Minėta, kad valstybės institucijos sudaro sistemą. Ši valstybės institucijų sistema yra įtvirtinta įvairios teisinės galios teisės aktais. Vienos valstybės institucijos yra *expressis verbis* įvardytos Konstitucijoje. Kitos valstybės institucijos pagal Konstituciją turi būti nustatytos įstatymu. Dar kitų valstybės institucijų steigimo poreikis kyla iš būtinumo įgyvendinti valstybės valdymą, tvarkyti krašto reikalus, užtikrinti įvairių valstybės funkcijų vykdymą – šių valstybės funkcijų įgyvendinimui turi būti sudarytos valstybės institucijos, nors jų sudarymas ir nėra eksplacitiškai numatytas Konstitucijoje.

Konstitucijoje yra *expressis verbis* įvardytos įvairios valstybės institucijos: Seimas; Respublikos Prezidentas; Vyriausybė; Konstitucinis Teismas; Aukščiausiasis Teismas, Apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai; Seimo kontrolieriai; Valstybės kontrolė; Lietuvos bankas; Valstybės gynimo taryba; kariuomenės vadas; Generalinė prokuratūra; Vyriausioji rinkimų komisija. Kai kurios valstybės institucijos Konstitucijoje yra įtvirtintos nenurodant jų tikslų pavadinimų: ministerijos; saugumo tarnyba; speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija, patarianti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų; teritorinės prokuratūros; Vyriausybės atstovai, prižiūrintys, ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus. Konstitucijoje yra numatytos ir tokios valstybės institucijos, kurios gali būti steigiamos Seimo priimamais įstatymais: kontrolės institucijos; Vyriausybės įstaigos; specializuoti teismai administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti.

Valstybės valdžią vykdančios institucijos (Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Vienos valstybės institucijos Konstitucijoje yra traktuojamos kaip valstybės valdžią vykdančios institucijos. Jos yra nurodytos Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Santykiai tarp Seimo (vykdančio įstatymų leidžiamąją valdžią), Respublikos Prezidento ir Vyriausybės (vykdomosios valdžios institucijų), Teismo (vykdančių teisminę valdžią) yra grindžiami konstituciniu valdžių padalijimo principu.

Seimas – Tautos atstovybė vykdo įstatymų leidžiamąją valdžią, tai vienintelė įstatymų leidybos institucija Lietuvoje. Konstitucijoje yra tiesiogiai nustatyta, kad Seimas turi įgaliojimus įstatymu steigti tam tikras valstybės institucijas. Pagal Konstitucijos 67 straipsnio

5 punktą Seimas steigia įstatymo numatytas valstybės institucijas, skiria ir atleidžia jų vadovus. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 67 straipsnyje nustatytą teisinį reguliavimą, yra konstatavęs, kad šis punktas *inter alia* reiškia, jog Seimas turi įgaliojimus įstatyme numatyti valstybės institucijas, kurių vadovus skiria ir atleidžia pats Seimas, taip pat kad Seimas turi įgaliojimus skirti ir atleisti tokių institucijų vadovus (Konstitucinio Teismo 2003 m. sausio 24 d. nutarimas).

Konstitucijoje yra nustatyti vykdomosios valdžios institucijų sistemos pagrindai, taip pat aukščiausiųjų vykdomosios valdžios institucijų įgaliojimai. Lietuvos valstybės konstitucinei santvarkai yra būdingas dualistinės (sudvejintos) vykdomosios valdžios modelis: vykdomąją valdžią Lietuvoje vykdo Respublikos Prezidentas – valstybės vadovas bei Vyriausybė.

Respublikos Prezidentas – vykdomosios valdžios dalis (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d., 1999 m. gruodžio 21 d., 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimai). Konstitucijos 77 straipsnyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas (1 dalis); jis atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų (2 dalis). Respublikos Prezidentas, įgyvendindamas jam suteiktus įgaliojimus, leidžia aktus-dekretus (Konstitucijos 85 straipsnis). Pabrėžtina, kad pagal Konstitucijos 94 straipsnio 2 punktą Vyriausybė vykdo *inter alia* Respublikos Prezidento dekretus.

Vyriausybė yra kolegiali vykdomosios valdžios institucija (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas). Konstitucijos 91 straipsnyje nustatyta, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybę sudaro Ministras Pirmininkas ir ministrai; pagal Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalį ministras *inter alia* vadovauja ministerijai. Pagal Konstitucijos 94 straipsnio 3 punktą Vyriausybė koordinuoja ministerijų ir kitų Vyriausybės įstaigų veiklą. Konstitucijoje nurodyta tik viena ministro pareigybė – krašto apsaugos ministras (Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalis); taigi pagal Konstituciją Lietuvoje negali nebūti Krašto apsaugos ministerijos. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 94 straipsnio 3 punkte nustatytą teisinį reguliavimą, 1999 m. lapkričio 23 d. nutarime yra konstatavęs, kad Konstitucijoje nėra atskleidžiama, kokios įstaigos yra laikomos „Vyriausybės įstaigomis“, taip pat nėra nurodoma, koks yra minėtų Vyriausybės įstaigų teisinis statusas. Tai nustatyti paliekama įstatymų leidėjui, turinčiam šioje srityje diskreciją (ją riboja Konstitucija). Kita vertus, kai kurios Vyriausybės institucijos Konstitucijoje yra nurodytos; antai Konstitucijos 123 straipsnio 2 ir 3 dalyse yra įtvirtinta Vyriausybės atstovo, turinčio įgaliojimus prižiūrėti, ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus, institucija. Šiame kontekste paminėtina ir tai, kad Konstitucijos 123 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog aukštesniuosiuose administraciniuose vienetuose įstatymo nustatyta tvarka valdymą organizuoja Vyriausybė; taigi įstatymų leidėjas turi pareigą ne tik įsteigti aukštesniuosius administracinius organus, bet ir numatyti Vyriausybės institucijas, per kurias Vyriausybė organizuotų valdymą aukštesniuosiuose administraciniuose vienetuose.

Pažymėtina, kad Respublikos Prezidento ir Vyriausybės, kaip dviejų dualistinės (sudvejintos) vykdomosios valdžios atšakų, įgaliojimai yra skirtingi, vienas kito atžvilgiu autonomiški, savarankiški. Kita vertus, Konstitucijoje yra *expressis verbis* nurodyti tie Respublikos Prezidento ir Vyriausybės įgaliojimai, kuriuos Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė įgyvendina kartu. Antai Konstitucijos 85 straipsnyje *inter alia* nustatyta: „Kad Respublikos Prezidento dekretai, nurodyti Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose turėtų galią, jie privalo būti pasirašyti Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro.“ Pagal Konstitucijos 84 straipsnio 1 punktą Respublikos Prezidentas *inter alia* kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką. Pažymėtina ir tai, kad, paisant Konstitucijos, įstatymu

gali būti nustatytas ir toks teisinis reguliavimas, pagal kurį tam tikros valstybės institucijos būtų įsteigtos prie Respublikos Prezidento – valstybės vadovo.

Teisminę valdžią vykdo teismai. Lietuvos Respublikoje teisingumo įgyvendinimas yra teisminės valdžios kompetencija.

Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštaruja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – Konstitucijai ir įstatymams. Konstitucinis Teismas užtikrina Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir vykdo konstitucinį teisingumą.

Konstitucijos 111 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai. Šie teismai sudaro bendrosios kompetencijos teismų sistemą.

Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti gali būti įsteigti specializuoti teismai.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra pabrėžęs teisminės valdžios nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių, teisminės valdžios visavertiškumą.

Valstybės institucijos, nepriskiriamos įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ar teisminei valdžiai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucijoje yra nurodytos ir kitos valstybės institucijos, kurios pagal Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalį nėra priskiriamos nei įstatymų leidžiamajai, nei vykdomajai, nei teisminei valdžiai.

Antai pagal Konstituciją tokios institucijos ir (arba) pareigūnai yra Seimo kontrolieriai (Konstitucijos 73 straipsnio 1 dalis), Generalinė prokuratūra ir teritorinės prokuratūros (Konstitucijos 118 straipsnis), Valstybės kontrolė (Konstitucijos XII skirsnis), Lietuvos bankas (Konstitucijos 125 ir 126 straipsniai), saugumo tarnyba (Konstitucijos 84 straipsnio 14 punktas), kariuomenės vadas (Konstitucijos 84 straipsnio 14 punktas, 140 straipsnio 1 ir 3 dalys), Vyriausioji rinkimų komisija (Konstitucijos 67 straipsnio 13 punktas).

Konstitucijos 67 straipsnio 5 punkte nustatyta, kad Seimas steigia įstatymo numatytas valstybės institucijas bei skiria jų vadovus; 94 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Vyriausybė tvarko krašto reikalus; 123 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad aukštesniuose administraciniuose vienetuose įstatymo nustatyta tvarka valdymą organizuoja Vyriausybė.

Taigi Seimas, o pagal įstatymus – ir Vyriausybė turi įgaliojimus steigti ir tokias Konstitucijoje *expressis verbis* nenurodytas valstybės institucijas, kurias steigti poreikis kyla iš būtinumo įgyvendinti valstybės valdymą, tvarkyti krašto reikalus, užtikrinti įvairių valstybės funkcijų vykdymą.

Valstybės funkcijas vykdančių institucijų sistema

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, turinčios veikti visos visuomenės interesais taip, kad būtų užtikrinta socialinė darna, funkcijos yra tarp savęs susijusios, jos sudaro vieną sistemą ir negali būti priešpriešinamos. Todėl negali būti priešpriešinamos ir valstybės institucijos, per kurias šios funkcijos yra vykdomos.

Taip pat pažymėtina, kad valstybės institucijos negali būti priešpriešinamos ir toms kitoms (ne valstybės) institucijoms, kurioms pagal įstatymus ir paisant Konstitucijos yra pavesta (patikėta) vykdyti tam tikras valstybės funkcijas arba kurios tam tikromis

įstatymuose apibrėžtomis formomis ir būdais dalyvauja vykdant valstybės funkcijas – vykdo viešąjį administravimą ir (arba) teikia viešąsias paslaugas. Kaip institucijos, vykdančios viešąjį administravimą ir (arba) teikiančios viešąsias paslaugas ir šitaip garantuojančios viešąjį interesą, jos sudaro vieną sistemą. <...> šiai sistemai priklauso ir valstybės, ir savivaldybių institucijos – dvi Konstitucijoje numatytos viešosios valdžios sistemos, kurių kiekviena <...> įgyvendina joms būdingas funkcijas, tačiau kurios yra viena su kita susijusios. Pagal Konstituciją turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad būtų užtikrintos visų institucijų, vykdančių viešąjį administravimą ir (arba) teikiančių viešąsias paslaugas ir šitaip garantuojančių viešąjį interesą, sisteminės sąsajos ir tarpusavio sąveika, apimanti *inter alia* jų kompetencijos racionalų santykį, veiksmingumą, profesionalumą, jose dirbančių asmenų žinių, įgūdžių ir patirties perimamumą, taip pat tokį veiklos vykdant valstybės funkcijas ir garantuojant viešąjį interesą tęstinumą.

Valstybės funkcijas vykdančių institucijų diferencijavimas (civilinės ir karinės institucijos)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės institucijų tarpusavio sąsajos, taip pat valstybės institucijų sąveika su savivaldybių institucijomis nepaneigia jų ypatumų. Kiekvienos valstybės funkcijos turinys ir jos vykdymo aplinkybės lemia tai, kad šias funkcijas vykdančios valstybės institucijos negali nesiskirti savo statusu ir veiklos pobūdžiu.

Vienos valstybės funkcijos yra vykdomos pirmiausia ar daugiausia per civilines valstybės (ir savivaldybių) institucijas, o kitos – per karines ir (arba) sukarintas valstybės institucijas. Konstitucinis Teismas 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime konstatavo, kad pagal Konstituciją karinė, sukarinta bei saugumo tarnybos yra atribotos nuo civilinės tarnybos. Konstitucijoje yra įtvirtinta diferencijuota civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų samprata. Tai sudaro teisinės prielaidas teisės aktais diferencijuotai reguliuoti santykius, susijusius su civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų veikla, taip pat nustatyti tokį civilinėse ir karinėse bei sukarintose valstybės institucijose dirbančių asmenų teisinį statusą, kuris turėtų tam tikrus ypatumus.

<...>

Iš konstitucinio reikalavimo, kad Lietuvos valstybės valdžia būtų organizuota demokratiškai ir kad šalyje būtų demokratinis politinis režimas, konstitucinio atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvo, konstitucinio atsakingo valdymo principo, kitų Konstitucijos nuostatų išplaukia, kad karinės ir sukarintos valstybės institucijos negali turėti prioriteto prieš civilines, karinių ir sukarintų valstybės institucijų bei jų pareigūnų sprendimai turi būti grindžiami civilinių valstybės institucijų sprendimais, karinės valstybės institucijos turi būti atskaitingos civilinėms valstybės institucijoms ir jų kontroliuojamos. Demokratinė civilinė karinių ir sukarintų valstybės institucijų (įskaitant ginkluotąsias pajėgas) kontrolė – būtina pilietinio demokratinio valdymo, taigi ir teisinės valstybės, prielaida.

Valstybės funkcijas vykdančiose institucijose dirbantys asmenys (valstybės pareigūnai, vykdančios funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, ir valstybės tarnautojai)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės ir savivaldybių institucijos viešąjį administravimą vykdo ir (arba) viešąsias paslaugas teikia per šiose institucijose dirbančius žmones, priimančius atitinkamus sprendimus. <...> Konstitucijoje yra įtvirtintas skirtingas asmenų, dirbančių institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, statusas.

Vieni asmenys – Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybės nariai ir teisėjai – vykdo funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią; šias funkcijas jie vykdo savarankiškai; tuo tikslu jiems Konstitucijoje ir įstatymuose yra nustatyti atitinkami įgaliojimai, kuriuos gali įgyvendinti tik šie asmenys, niekas kitas. Savivaldybių tarybų nariai vykdo funkcijas įgyvendinant teritorinių bendruomenių savivaldos teisę, pagal įstatymuose jiems nustatytus įgaliojimus savivaldos funkcijas jie įgyvendina savarankiškai. Tai, kad minėtiems asmenims padeda, kitaip talkina ar jų veiklą aptarnauja kiti asmenys, dirbantys institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, nereiškia, kad ir šie kiti asmenys vykdo kokias nors funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią.

<...> valstybės valdžią vykdančios institucijos yra nurodytos Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje – tai Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra konstatavęs, kad jeigu valstybės pareigūnai savo funkcijas vykdo vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, jie turi būti apsaugoti nuo spaudimo ir nepagrįsto kišimosi į jų veiklą, sąžiningai eidami savo pareigas jie neturi patirti grėsmės savo asmeniui, teisėms ir laisvėms (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. liepos 1 d. nutarimai). Respublikos Prezidentui, Seimo nariams, Vyriausybės nariams bei teisėjams tam, kad jie galėtų vykdyti jiems Konstitucijoje nustatytas funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, Konstitucijoje yra nustatytas ypatingas teisinis statusas, *inter alia* apimantis darbo, atlyginimo bei politinės veiklos apribojimus, ypatingą pašalinimo iš užimamų pareigų ar mandato panaikinimo tvarką ir (arba) imunitetus: asmens neliečiamybę, ypatingą patraukimo baudžiamojon ir (arba) administracinėn atsakomybėn tvarką (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas). Jokie kiti asmenys, dirbantys institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, pagal Konstituciją neturi minėtų imunitetų. Kita vertus, daugeliui minėtų valstybės pareigūnų Konstitucijoje yra nustatyta ir ypatinga – konstitucinė – atsakomybė. Valstybės pareigūnai, vykduontys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, nuo visų kitų institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, dirbančių asmenų skiriasi ir šiuo atžvilgiu.

Kiti asmenys, dirbantys institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, sudaro valstybės tarnautojų korpusą. Valstybės tarnyba yra šių asmenų profesinė veikla, susijusi su viešojo intereso garantavimu.

Atsakingo valdymo principas

Konstitucinio Teismo 2012 m. lapkričio 10 d. išvada

Konstitucijoje įtvirtintas atsakingo valdymo principas suponuoja tai, kad visos valstybės institucijos ir pareigūnai <...> turi vykdyti savo funkcijas vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, tinkamai įgyvendinti jiems Konstitucijos ir įstatymų suteiktus įgaliojimus (Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 26 d. išvada).

4.3. VALSTYBĖS TARNYBA

Valstybės tarnautojai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės ir savivaldybių institucijos viešąjį administravimą vykdo ir (arba) viešąsias paslaugas teikia per šiose institucijose dirbančius žmones, priimančius atitinkamus sprendimus. <...> Konstitucijoje yra įtvirtintas skirtingas asmenų, dirbančių institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, statusas.

Vieni asmenys – Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybės nariai ir teisėjai – vykdo funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią <...>. Savivaldybių tarybų nariai vykdo funkcijas įgyvendinant teritorinių bendruomenių savivaldos teisę <...>. <...>

<...>

Kiti asmenys, dirbantys institucijose, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, sudaro valstybės tarnautojų korpusą. Valstybės tarnyba yra šių asmenų profesinė veikla, susijusi su viešojo intereso garantavimu. Konstitucijoje vartojama sąvoka „valstybės (valstybinė) tarnyba“ savo turiniu yra tapati sąvokai „viešojo tarnyba“. Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia valstybės tarnybos samprata, kuri yra neatskiriamai susijusi su valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, paskirtimi užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą. Profesionalūs valstybės tarnautojai priima sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir (arba) teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.), tačiau jie nevykdo funkcijų įgyvendinant valstybės valdžią (kaip Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybės nariai ir teisėjai) ir pagal Konstituciją negali turėti tokių įgaliojimų. Taigi Konstitucijoje vartojama „valstybės tarnybos“ sąvoka neapima Seimo nario, Respublikos Prezidento, Ministro Pirmininko ar ministro, teisėjo pareigų.

Šiame kontekste konstatuotina, kad „valstybės tarnybos“ sąvoka neapima ir savivaldybių tarybų, t. y. vietos valdžios institucijų, narių.

Valstybės tarnautojų profesinė veikla turi būti atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucija nesudaro prielaidų visus asmenis, kurie dirba valstybės ar savivaldybių institucijose ar kurių veikla yra atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto, teisės aktuose kaip valstybės tarnautojus traktuoti vien tuo pagrindu, kad jie dirba minėtose institucijose arba kad jų veikla yra atlyginama iš valstybės (savivaldybių) biudžeto. Valstybės tarnautojais laikytini tie valstybės ar savivaldybių institucijose dirbantys asmenys, kurie priima sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir (arba) teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.).

Pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją valstybės tarnyba taip pat nelaikytina tokia veikla, kai asmenys, nors ir dalyvauja vykdant valstybės (ar savivaldybių) funkcijas, tai daro ne dirbdami valstybės ar savivaldybių institucijose.

Įstatymais, kitais teisės aktais turi būti nustatytas toks valstybės tarnautojų teisinis statusas, kuris atitiktų konstitucinę valstybės tarnybos, kaip ypatingos – iš valstybės (savivaldybių) biudžeto atlyginamos – profesinės veiklos priimant sprendimus viešojo administravimo ir (arba) viešųjų paslaugų teikimo srityje (arba dalyvaujant tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) sistemos, sampratą, suponuojančią *inter alia* valstybės tarnybos, kaip sistemos, vidinį mobilumą, joje dirbančių asmenų žinių, įgūdžių ir patirties perimamumą, taip pat tokį veiklos vykdant valstybės funkcijas ir garantuojant viešąjį interesą tęstinumą.

Valstybės tarnybos konstitucinė samprata

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti tam tikrą valstybės tarnybos organizavimo modelį. Tačiau pabrėžtina, kad reguliuodamas valstybės tarnybos santykius įstatymų leidėjas yra saistomas konstitucinės valstybės tarnybos sampratos, turi paisyti Konstitucijos normų ir principų. Pagal savo kompetenciją reguliuodami

valstybės tarnybos santykius konstitucinės valstybės tarnybos sampratos turi paisyti ir kiti teisėkūros subjektai.

Konstitucijoje valstybės (valstybinė) tarnyba *expressis verbis* minima tik Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, ir Konstitucijos 141 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais ir negali užimti renkamų ar skiriamų pareigų civilinėje valstybinėje tarnyboje, dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje.

Valstybės tarnyba yra valstybės tarnautojų profesinė veikla, susijusi su viešojo intereso garantavimu. Tai, kad valstybės tarnybos paskirtis – garantuoti viešąjį interesą valstybės ir savivaldybių institucijoms vykdant viešąjį administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas, o ne privačius šia veikla užsiimančių darbuotojų interesus, lemia valstybės tarnautojų, kaip korpuso, ypatingą formavimo tvarką, jų teisinio statuso specifika, taip pat jų ypatingą atsakomybę visuomenei už jiems pavestų funkcijų vykdymą.

Valstybės tarnybos teisiniai santykiai – tai teisiniai santykiai tarp valstybės tarnautojo ir valstybės, kuri šio asmens atžvilgiu atlieka darbdavio vaidmenį. Vis dėlto valstybės tarnybos teisiniai santykiai, nepaisant panašumų, nėra tapatūs darbo santykiams, susiklostantiems tarp darbuotojo, kuris nėra valstybės tarnautojas, ir darbdavio (nesvarbu, ar susiklostančiais valstybinėse institucijose, ar savivaldybių institucijose, ar kitose įmonėse, įstaigose, organizacijose). Jų teisiniai statusai skiriasi.

Reikalavimai valstybės tarnybai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinis teisinis valstybės principas, konstituciniai teisingumo ir socialinės darnos imperatyvas, pilietinės visuomenės siekis, konstitucinis atsakingo valdymo principas, taip pat tokie Konstitucijoje įtvirtinti principai, kaip antai: Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika, Lietuvos valstybę kuria Tauta, suverenitetas priklauso Tautai, valdžios galias riboja Konstitucija, valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimas, kiti konstituciniai imperatyvai suponuoja įvairius konstitucinius reikalavimus valstybės tarnybai, kaip sistemai, apimančiai valstybės ir savivaldybių institucijose dirbančių asmenų profesinę veiklą priimant sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir (arba) teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvaujant tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) ir šitaip garantuojant viešąjį interesą visoje valstybėje.

Reikalavimai valstybės tarnybai: valstybės tarnybos sistemos vieningumas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Kadangi konstitucinė valstybės tarnybos, kaip sistemos, apimančios valstybės ir savivaldybių institucijose dirbančių asmenų profesinę veiklą priimant sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir (arba) teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvaujant tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) ir šitaip garantuojant viešąjį interesą visoje valstybėje, samprata suponuoja būtinumą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų visų minėtų institucijų sistemines sąsajas ir tarpusavio sąveiką, apimančią *inter alia* jose dirbančių asmenų žinių, įgūdžių ir patirties perimamumą,

taip pat tokį veiklos vykdant valstybės funkcijas ir garantuojant viešąjį interesą tęstinumą, tai įstatymuose ir kituose teisės aktuose įtvirtinta valstybės tarnybos sistema pagal Konstituciją negali būti nevieninga. Taigi vienas iš valstybės tarnybos konstitucinės sampratos elementų, kartu ir reikalavimų, kurių privalu paisyti organizuojant valstybės tarnybą ir reguliuojant valstybės tarnybos santykius, yra valstybės tarnybos sistemos vieningumas. Atsižvelgiant į valstybės funkcijų, įgyvendinamų per atitinkamas institucijas, įvairovę, valstybės tarnybos sistemos vieningumas nepaneigia galimybės tam tikrus valstybės tarnybos santykius reguliuoti diferencijuotai.

Pasirinktas valstybės tarnybos sistemos modelis, organizavimo ir funkcionavimo pagrindai turi būti nustatyti įstatymu.

Pažymėtina, kad Konstitucijoje nėra atskirai minima „savivaldybės (ar savivaldybių) tarnyba“. Konstitucinė valstybės tarnybos samprata apima tarnybos santykius ne tik valstybės institucijose, bet ir savivaldybių institucijose; šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad Konstitucijoje vartojama sąvoka „valstybės (valstybinė) tarnyba“ yra tapati sąvokai „viešojo tarnyba“. Vieninga valstybės tarnybos sistema yra būtina valstybės valdymo ir vietos savivaldos, kaip dvejų viešosios valdžios sistemų, veiksmingos tarpusavio sąveikos, visos valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos viešojo intereso ir teritorinių bendruomenių – savivaldybių viešojo intereso nesupriešinimo, jų suderinimo prielaida.

Pažymėtina ir tai, kad tik vieninga valstybės tarnybos sistema užtikrina jos vidinį mobilumą, galimybę esant reikalui operatyviai sutelkti žmogiškuosius ir kitus išteklius, reikalingus tam tikroms valstybės funkcijoms vykdyti, kitiems valstybėje išskylantiems uždaviniais spręsti.

Valstybės tarnybos sistemos, apimančios tarnybą ir valstybės, ir savivaldybių institucijose, vieningumas – svarbi valstybės tarnybos sistemos funkcionavimo nepertraukiamumo, tęstinumo sąlyga. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją negali būti tokių teisinių situacijų, kai kuri nors valstybės valdžią įgyvendinanti institucija nefunkcionuoja (Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas). Tai pasakytina ir apie kitas valstybės ir savivaldybių institucijas, per kurias vykdomos valstybės funkcijos. Taigi visos valstybės ir savivaldybių institucijos savo veiklą turi vykdyti nepertraukiamai. Vadinasi, nepertraukiamas turi būti ir valstybės tarnybos, kaip sistemos, funkcionavimas, kad visoje valstybėje būtų galima nuolat ir veiksmingai vykdyti viešąjį administravimą ir teikti viešąsias paslaugas garantuojant viešąjį interesą.

Reikalavimai valstybės tarnybai: diferencijuoto reguliavimo galimybė

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

<...> valstybės tarnybos sistemos vieningumas nepaneigia galimybės tam tikrus valstybės tarnybos santykius reguliuoti diferencijuotai. Toks diferencijavimas galimas atsižvelgiant į tai, kad pagal Konstituciją būtina užtikrinti veiksmingą valstybės funkcijų vykdymą, garantuoti viešąjį interesą. Valstybės tarnybos santykių diferencijuotas teisinis reguliavimas grindžiamas valstybės (savivaldybių) institucijų bei jų vykdomų funkcijų ypatumais, šių institucijų vieta visų institucijų, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, sistemoje, joms nustatytais įgaliojimais, atitinkamiems valstybės tarnautojams būtinomis profesinėmis sąvybėmis, kitais svarbiais veiksniais.

Antai <...> Konstitucijoje yra įtvirtinta diferencijuota civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų samprata ir <...> tai sudaro teisinės prielaidas teisės aktais diferencijuotai reguliuoti santykius, susijusius su civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų veikla, taip pat nustatyti tokį civilinėse ir karinėse

bei sukarintose valstybės institucijose dirbančių asmenų teisinį statusą, kuris pasižymėtų tam tikrais ypatumais.

Valstybės tarnybos santykiai gali būti diferencijuotai reguliuojami atsižvelgiant ir į tai, ar ši tarnyba yra tarnyba valstybės, ar savivaldybių institucijose, taip pat į tai, ar atitinkamos valstybės institucijos pagal Konstituciją yra priskirtos įstatymų leidžiamajai, ar vykdomajai, ar teisminei valdžiai, ar nė vienai iš jų. Diferencijuoto valstybės tarnybos santykių reguliavimo pagrindu gali būti įvairūs kriterijai: valstybės funkcijos, vykdomos per atitinkamą valstybės (savivaldybių) instituciją, institucijos kompetencija, veiklos mastas, dydis, veiklos teritorija ir t. t.

Valstybės tarnybos santykių teisinio reguliavimo diferencijavimo pagrindu gali būti ir tai, kad valstybės tarnyba, kaip sistema, yra organizuojama remiantis *inter alia* hierarchijos ir pavaldumo principais. Valstybės tarnautojų pareigybių hierarchijos nustatymas ar kitoks klasifikavimas, suskirstymas į kategorijas ar pan. privalo būti vieningas, grindžiamas tais pačiais kriterijais; neleistina, kad atskiros valstybės institucijos ar atskiros valstybės valdžios šakos kiekviena pati sau nusistatytų atskirą valstybės tarnautojų pareigybių kategorijų sistemą (klasifikaciją), kuri nebūtų grindžiama visai valstybės tarnybai bendrais įstatymu nustatytais kriterijais. Nustatant minėtą vieningą sistemą būtina paisyti valdžių padalijimo principo, suponuojančio *inter alia* tai, kad visos valstybės valdžios – įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė – yra lygios savo valstybiniu statusu. Konkrečios valstybės tarnautojų pareigybės gali būti priskirtos tam tikrai kategorijai (rūšiai) tik pagal šią vieningą sistemą, tačiau tai darant privalo paisyti kiekvienos institucijos ir kiekvienos pareigybės ypatumų, atitinkamų valstybės tarnautojų vykdomų funkcijų ir atsakomybės, kitų veiksmų.

Tačiau pabrėžtina, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį valstybės tarnyba tam tikrose valstybės (savivaldybių) institucijose (kuri nors valstybės tarnybos sistemos grandis) būtų eliminuota iš bendros valstybės tarnybos sistemos arba kuris įtvirtintų privilegijuotą tam tikrų institucijų valstybės tarnautojų padėtį kitų analogiškų institucijų valstybės tarnautojų atžvilgiu arba, priešingai, jų diskriminavimą. Antai Konstitucinis Teismas 2002 m. liepos 2 d. nutarime konstatavo, kad „krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos santykiai turi savo ypatumų“, kad „atsižvelgiant į šiuos ypatumus įstatymais gali būti nustatyti įvairūs ginčų dėl teisių ar laisvių pažeidimo sprendimo būdai, taip pat ikiteisminė tokių ginčų sprendimo tvarka“, tačiau „krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos santykių ypatumai negali paneigti asmens konstitucinės teisės kreiptis į teismą dėl pažeistų savo teisių ar laisvių gynimo“.

Reikalavimai valstybės tarnybai: lojalumas Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Pagal Konstituciją valstybės tarnyba – tai tarnyba Lietuvos valstybei ir pilietinei Tautai, todėl valstybės tarnyba turi būti lojali Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai. Ji turi būti organizuota taip, kad valstybės ir savivaldybių institucijose sprendimus vykdančios viešąjį administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas priimtų (arba dalyvautų tuos sprendimus rengiant, vykdančios, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) tik lojalūs Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai žmonės. Konstitucija netoleruoja tokių situacijų, kai kuri nors valstybės tarnybos sistemos grandis, kuri nors valstybės ar savivaldybės institucija arba atskiri valstybės tarnautojai veikia priešingai Lietuvos valstybės interesams ar pažeidžia Lietuvos valstybės konstitucinę tvarką.

Pažymėtina ir tai, kad valstybės tarnybos lojalumo Lietuvos valstybei konstitucinis imperatyvas valstybės tarnybai kelia ypatingus reikalavimus. Valstybės tarnautojai ne tik privalo patys nepažeisti Konstitucijos ir teisės, bet ir turi pareigą imtis visų reikalingų pozityvių veiksmų saugant Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką. Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką; Konstitucijos 8 straipsnyje – kad valstybinės valdžios ar jos institucijos užgrobimas smurtu laikomi antikonstituciniais veiksmais, yra neteisėti ir negalioja; Konstitucijos 139 straipsnio 1 dalyje – kad Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo – kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga. Konstitucinis Teismas 1999 m. lapkričio 23 d. nutarime konstatavo: „Lietuvos Respublikos konstitucinė santvarka grindžiama žmogaus ir piliečio teisių bei laisvių, kaip didžiausios vertybės, prioritetu, taip pat principais, įtvirtinančiais Tautos suverenitetą, valstybės nepriklausomybę ir teritorinį vientisumą, demokratiją, valstybės valdymo formą – respubliką, valstybės valdžių atskyrimą, jų savarankiškumą ir pusiausvyrą, vietos savivaldą ir pan. Saugoti konstitucinę santvarką – tai reiškia neleisti, kad būtų kėsinama į Konstitucijoje nustatytus socialinius, ekonominius, politinius santykius, sudarančius asmens, visuomenės ir valstybės gyvenimo pagrindus.“ Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime taip pat konstatuota: „Konstitucija nepriskiria konstitucinės santvarkos saugojimo funkcijos tik kuriai nors vienai valstybės valdžios institucijai. Tai yra visų valstybės valdžios institucijų (Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės, Teismo), taip pat kitų valdžios įstaigų ir organizacijų konstitucinė priedermė, kylanti ne tik iš konkrečių įstatymų, bet pirmiausia iš Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo ir reikalavimo laikytis Konstitucijos, ją vykdyti, jos nepažeisti ir ją ginti. Be abejo, kiekviena valdžios institucija konstitucinę santvarką saugo tik jai būdingomis veiklos formomis ir naudodamasi tik Konstitucijos ir kitų įstatymų jai priskirtais įgaliojimais.“

Reikalavimai valstybės tarnybai: paklusimas Konstitucijai ir teisei

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės tarnyba turi veikti paklusdama tik Konstitucijai ir teisei. Kiekviena valstybės ar savivaldybės institucija, per kurią vykdomos valstybės funkcijos, kiekvienas valstybės tarnautojas turi paisyti teisėtumo reikalavimų. Valstybės tarnautojai turi nepiktnaudžiauti jiems nustatytomis galiomis, nepažeisti teisės aktų reikalavimų. Konstitucinis Teismas 2000 m. birželio 30 d. nutarime konstatavo, kad valstybės institucijos, pareigūnai turi saugoti, ginti žmogaus teises ir laisves; ypač svarbu, kad, vykdydami jiems patikėtas funkcijas, jie patys nepažeistų žmogaus teisių ir laisvių. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą valstybės tarnybos santykius reguliuoti, o valstybės tarnybos sistema turi veikti taip, kad ne tik būtų nustatyta atsakomybė už valstybės tarnyboje padarytus pažeidimus, bet ir kad asmenys, padarę pažeidimus valstybės tarnyboje, būtų iš tikrųjų traukiami atsakomybėn.

Konstitucija kiekvienam piliečiui garantuoja teisę apskųsti valstybės įstaigų ar pareigūnų sprendimus (Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalis). Piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) piktnaudžiavimo ar biurokratizmo tiria Seimo kontrolieriai; jie turi teisę siūlyti teismui kaltus pareigūnus atleisti iš užimamų pareigų (Konstitucijos 73 straipsnio 1 dalis). Ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus, prižiūri Vyriausybės skiriami atstovai (Konstitucijos 123 straipsnio 2 dalis). Konstitucijos 134 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Valstybės kontrolė prižiūri, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas.

Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje nustatytą teisinį reguliavimą, yra konstatavęs, kad šioje dalyje yra „įtvirtinta įstatymų leidėjo pareiga išleisti įstatymą ar įstatymus, nustatančius žalos atlyginimą asmeniui už jam padarytą materialinę ir moralinę žalą“, kad „įstatymuose turi būti užtikrintas realus pažeistų žmogaus teisių ir laisvių gynimas“, kuris „turi būti derinamas su kitų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių apsauga“, taip pat kad „Konstitucijoje garantuojama asmens teisė į neteisėtais veiksmais padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą, įskaitant teisminį žalos išieškojimą“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas). Konstitucinio Teismo 1997 m. sausio 20 d. nutarime konstatuota, kad „būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas“, į kurį „būtina atsivėlgti teisės kūrimo veikloje“, ir kad Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje „aiškiai nurodoma, kokia teisės akto forma turi būti reguliuojamas materialinės ir moralinės žalos atlyginimas“ – tai turi būti padaryta įstatymu.

Kita vertus, valstybės tarnautojai neturi patirti nepagrįsto kišimosi į jų veiklą, turi būti apsaugoti nuo bet kokio neteisėto spaudimo ar neteisėtų reikalavimų (įskaitant valstybės ar savivaldybių politikų vykdomą neteisėtą spaudimą ar reiškiamus neteisėtus reikalavimus). Valstybės tarnautojams negali būti duodami neteisėti pavedimai ar nurodymai, valstybės tarnautojai negali tokių pavedimų ar nurodymų vykdyti ar būti kitaip verčiami jiems paklusti.

Reikalavimai valstybės tarnybai: valdžių padalijimo ir valdžios galių ribojimo principų paisymas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės tarnybos sistema turi būti organizuota ir veikti griežtai paisydama konstitucinių valdžių padalijimo ir valdžios galių ribojimo principų.

<...>

Paisant konstitucinio valdžių padalijimo principo, kiekvienai valstybės valdžios (įstatymų leidžiamosios, vykdomosios, teisminės) institucijai, kaip valstybės tarnybos sistemos grandžiai, turi būti nustatyti atitinkami įgaliojimai. Įstatymuose turi būti įtvirtintas toks valstybės tarnybos organizavimo modelis, kad kiekviena institucija turėtų aiškiai apibrėžtą kompetenciją, o jų (ar valstybės tarnautojų) ginčai dėl kompetencijos, jeigu jie kyla, būtų sprendžiami teisės pagrindu, teisine tvarka.

Konstitucinis valdžių padalijimo principas neatsiejamas ir nuo Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad valdžios galias riboja Konstitucija, saistančios ne tik Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nurodytas valstybės valdžios institucijas, bet ir kitas valdingus įgaliojimus turinčias institucijas, nepriskiriamas nei įstatymų leidžiamajai, nei vykdomajai, nei teisminei valdžiai, taip pat visus šiose institucijose dirbančius valstybės tarnautojus. Šiame kontekste pažymėtina, jog, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, jeigu nustatomas toks teisinis reguliavimas, kad yra konstituciškai nepagrįstai išplečiamos ne tik Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nurodytos valstybės valdžios institucijos, bet ir kurios nors kitos valdžios institucijos galios, konstatuotina ir tai, kad yra pažeidžiama Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostata, jog valdžios galias riboja Konstitucija (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2004 m. gegužės 13 d. nutarimai).

Reikalavimai valstybės tarnybai: viešojo intereso garantavimas*Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas*

<...> valstybės tarnybos paskirtis – garantuoti viešąjį interesą. Tad valstybės tarnyboje viešasis interesas turi dominuoti privačių interesų atžvilgiu. Valstybės tarnyboje turi būti išvengta viešųjų ir privačių interesų konfliktų, neturi būti sudaromos prielaidos tokiems konfliktams kilti. Valstybės tarnybos teikiamos galimybės negali būti naudojamos asmeniniam pasipelnymui. Garantuojant viešąjį interesą, būtina išvengti nepagrįsto ir neteisėto interesų grupių poveikio, juo labiau spaudimo valstybės tarnautojams, priimantiems sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvaujantiems tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.). Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo: „Kad piliečiai – valstybinė bendruomenė galėtų pagrįstai pasitikėti valstybės pareigūnais, kad būtų galima įsitikinti, jog visos valstybės institucijos, visi valstybės pareigūnai vadovaujasi Konstitucija, teise ir joms paklūsta, o Konstitucijai, teisei nepaklūstantys asmenys neitų tokių pareigų, kurioms būtinas piliečių – valstybinės bendruomenės pasitikėjimas, yra reikalinga vieša demokratinė valstybės pareigūnų veiklos kontrolė ir atsakomybė visuomenei, apimanti *inter alia* galimybę pašalinti iš užimamų pareigų tuos valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia Konstituciją, teisę, asmeninius ar grupinius interesus iškelia virš visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią.“ Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarime konstatuota: „Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad valstybės pareigūnai, vykdantys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visi asmenys, priimantys visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, galėtų tinkamai vykdyti savo įgaliojimus, kad būtų išvengta viešųjų ir privačių interesų supriešinimo, kad nebūtų sudarytos teisinės prielaidos valstybės pareigūnams, vykdantiems funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visiems asmenims, priimantiems visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, veikti ne Tautos ir Lietuvos valstybės, bet savo asmeniniais ar grupiniais interesais, naudotis savo statusu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti, kad būtų galima veiksmingai kontroliuoti, kaip valstybės pareigūnai, vykdantys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visi asmenys, priimantys visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, laikosi šių reikalavimų, ir kad nurodyti valstybės pareigūnai ir kiti asmenys, jeigu jie nepaiso minėtų reikalavimų, būtų traukiami atsakomybėn pagal Konstituciją ir įstatymus.“

Apsaugant valstybės tarnybą nuo nepagrįsto neteisėto interesų grupių (taigi ir politinių jėgų) poveikio kai kurios valstybės tarnybos sistemos grandys pagal Konstituciją privalo būti depolitizuotos. Pagal Konstitucijos 141 straipsnį asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje.

Iš Konstitucijos išplaukia, kad valstybės tarnyba, kaip profesinės veiklos sistema, turi būti nešališka, neutrali politinio proceso dalyvių atžvilgiu, valstybės tarnybos sistema turi būti organizuota ir veikti taip, kad būtų užtikrinamas viešojo intereso garantavimo tęstinumas pasikeitus politinei valdžiai. Pagal Konstituciją valstybės tarnybos teikiamos galimybės negali būti naudojamos politinei veiklai; įstatymų leidėjas turi pareigą tai užtikrinti įstatymu. Valstybės tarnautojai neturi teikti kokių nors pirmenybių kuriems nors asmenims dėl jų politinių, moralinių, religinių ar kitokių pažiūrų, įsitikinimų ar veiklos arba kitokio jų statuso. Priešingu atveju būtų nukrypstama ir nuo konstitucinio visų asmenų lygiateisiškumo principo, draudžiančio asmenų diskriminaciją ar privilegijų jiems teikimą.

Reikalavimai valstybės tarnybai: atvirumas ir prieinamumas žmonėms

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinė nuostata, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, konstitucinis atviros visuomenės imperatyvas, konstitucinė valstybės tarnybos samprata suponuoja tai, kad valstybės tarnyba turi būti atvira, prieinama žmonėms, kurių reikalus ji tvarko. <...> valstybės, kaip visos visuomenės organizacijos, paskirtis, taigi ir valstybės tarnybos paskirtis, – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą.

Valstybės tarnybos sistemos, valdžios įstaigų darbas turi būti organizuotas taip, kad į valdžios įstaigas, valstybės tarnautojus kreipėsi žmonės nepatirtų savivalės, piktnaudžiavimo, biurokratizmo, kad jų reikalai būtų nagrinėjami ir sprendžiami nevilkinant. Valstybės tarnybos prieinamumo žmonėms reikalavimas sietinas ir su valstybės tarnybos, kaip sistemos, darna (taigi ir su būtinumu užtikrinti valstybės tarnybos sistemos vieningumą). Neleistina, kad valstybės ir savivaldybių įstaigų darbas būtų organizuotas taip, kad į valstybės ar savivaldybės instituciją, valstybės tarnautoją tam tikru reikalu kreipęsis asmuo būtų priverstas dar kartą kreiptis tuo pačiu reikalu dėl to, kad po pirmojo kreipimosi, nors šis ir buvo pagrįstas ir atitiko visus teisės aktuose nustatytus reikalavimus (įskaitant procedūrinius), šio reikalo nagrinėjimas nebuvo inicijuotas.

Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucijos 73 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) piktnaudžiavimo ar biurokratizmo tiria Seimo kontrolieriai; jie turi teisę siūlyti teismui kaltus pareigūnus atleisti iš pareigų. Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.

Valstybės tarnybos atvirumo, prieinamumo žmonėms konstitucinis imperatyvas sietinas ir su Konstitucijos 14 straipsnio nuostata, kurioje įtvirtintas lietuvių kalbos valstybinis statusas. Konstitucinis Teismas 1999 m. spalio 21 d. nutarime konstatavo, kad valstybinė kalba *inter alia* integruoja pilietinę Tautą, užtikrina normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą, yra svarbi piliečių lygiateisiškumo garantija, nes leidžia visiems piliečiams vienodomis sąlygomis bendrauti su valstybės ir savivaldybių įstaigomis, įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus. Minėtame Konstitucinio Teismo nutarime taip pat konstatuota, kad konstitucinis valstybinės kalbos statuso įtvirtinimas reiškia ir tai, kad įstatymų leidėjas privalo įstatymais nustatyti, kaip šios kalbos vartojimas užtikrinamas viešajame gyvenime, be to, jis turi numatyti valstybinės kalbos apsaugos priemones. Lietuvių kalba pagal Konstituciją privalo būti vartojama visose valstybės ir savivaldybių institucijose, visose Lietuvoje esančiose įstaigose, įmonėse ir organizacijose; įstatymai ir kiti teisės aktai turi būti skelbiami valstybine kalba; raštvedyba, apskaitos, atskaitomybės, finansiniai dokumentai privalo būti tvarkomi lietuvių kalba; valstybės ir savivaldos institucijos, įstaigos, įmonės bei organizacijos tarpusavyje susirašinėja valstybine kalba. Asmens tautybė (taip pat ir santykiuose su valstybės ar savivaldybių institucijos, valstybės tarnautojais) negali būti pagrindu asmeniui reikalauti, kad jam nebūtų taikomos taisyklės, kylančios iš valstybinės lietuvių kalbos statuso; kitaip būtų pažeistas konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui, teismui, valstybės institucijoms ir pareigūnams principas. Valstybinis lietuvių kalbos statusas suponuoja būtinumą valstybės tarnybos sistemą organizuoti ir jai funkcionuoti taip, kad į valstybės tarnybą (atitinkamas pareigas) būtų priimami tik tokie asmenys, kurie valstybinę kalbą moka gerai; geras valstybinės kalbos mokėjimas – būtina prielaida tam, kad šie asmenys, būdami valstybės tarnautojais, galės tinkamai vykdyti savo pareigas, kad į juos, kaip į valstybės tarnautojus, žodžiu ar raštu besikreipiantiems asmenims nekils sunkumų su jais bendraujant, taip pat kad bus užtikrintas normalus įvairių valstybės ir savivaldybių

institucijų bendravimas, kad jiems nekils kitų sunkumų vykdant tarnybines pareigas ar su valstybės tarnyba susijusias užduotis.

Reikalavimai valstybės tarnybai: viešumas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinė nuostata, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, konstitucinis atviros visuomenės imperatyvas, konstitucinė valstybės tarnybos samprata, valstybės tarnybos atvirumas suponuoja ir valstybės tarnybos, kaip sistemos, viešumo reikalavimą. Valstybės tarnyba – tai tarnyba Lietuvos valstybei ir Lietuvos Tautai, todėl visuomenė turi būti informuojama apie valdžios įstaigų darbą. Valstybės ir savivaldybių institucijų, valstybės tarnautojų sprendimų motyvai turi būti aiškūs, skaidrūs, informacija apie šių sprendimų motyvus turi būti prieinama.

Valstybės tarnybos viešumo reikalavimas susijęs ir su Konstitucijoje įtvirtinta piliečių teise kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskųsti jų sprendimus, su draudimu persekioti už kritiką (Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalis), taip pat su masinės informacijos cenzūros uždraudimu (Konstitucijos 44 straipsnio 1 dalis) ir nustatytu (*inter alia* valstybei) draudimu monopolizuoti masinės informacijos priemones (Konstitucijos 44 straipsnio 2 dalis). Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad demokratinėje teisinėje valstybėje jos pareigūnų ir tarnautojų viešas pareigų atlikimas yra vienas esminių principų, saugančių nuo jų savivalės ar piktnaudžiavimo (Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas).

Šiame kontekste paminėtina, kad pagal Konstitucijos 25 straipsnio 2 dalį žmogui neturi būti kliudoma *inter alia* ieškoti ir gauti informaciją, o pagal šio straipsnio 3 dalį laisvė gauti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai. Konstitucijos 25 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės turimą informaciją apie jį.

Kita vertus, pažymėtina, kad valstybės tarnybos viešumo reikalavimo negalima interpretuoti kaip esą reiškančio, kad įvairių asmenų reikalavimu informacija privalomai būtų teikiama net ir tais atvejais, kai būtent dėl tokio šios informacijos atskleidimo būtų pažeistos asmens teisės, kitos konstitucinės vertybės. Valstybės tarnybos viešumo reikalavimas sietinas ir su valstybės tarnautojams keliamais lojalumo Lietuvos valstybei ar valstybės tarnybos veiklos teisėtumo reikalavimais: tam tikros informacijos, sudarančios Konstitucijos ir įstatymų saugomą paslaptį, neteisėtas paviešinimas ar kitoks atskleidimas turi užtraukti įstatymų nustatytą atsakomybę.

Reikalavimai valstybės tarnybai: kvalifikuotumas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Būtinumas nuolat veiksmingai vykdyti viešąjį administravimą ir teikti viešąsias paslaugas garantuojant viešąjį interesą, valstybės tarnybos, kaip profesinės veiklos, samprata, valstybės tarnybos veiksmingumo reikalavimas valstybės tarnybai kelia ir kvalifikuotumo reikalavimą. Valstybės tarnyba turi būti kvalifikuota, ji turi sugebėti atlikti jai keliamus uždavinius. Tai suponuoja gana aukštus (didesnius, palyginti su reikalavimais kitiems darbuotojams) kvalifikacinius ir profesinius reikalavimus valstybės tarnautojams, ypač pareigūnams (pirmiausia tiems, kurie sprendimus priima vienasmeniškai), taip pat būtinumą užtikrinti galimybę šiems asmenims būnant valstybės tarnyboje nuolat kelti savo profesinę kompetenciją.

Valstybės tarnybos sistemos funkcionavimo materialinis ir finansinis užtikrinimas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės tarnybos sistemos funkcionavimo veiksmingumas priklauso ir nuo materialinio bei finansinio užtikrinimo. Valstybės tarnyba yra išlaikoma iš valstybės (savivaldybių) biudžeto. <...> iš valstybės (savivaldybių) biudžeto turi būti atlyginama ir valstybės tarnautojų profesinė veikla. Todėl visoms valstybės užduotims turi būti numatomas biudžeto finansavimas, antraip valstybės tarnyba taptų neveiksminga, o tai mažintų visuomenės, piliečių pasitikėjimą valstybės tarnybos sistema, menkintų ar net suvis pakirstų jos autoritetą, taigi galiausiai mažintų žmonių pasitikėjimą pačia valstybe ir jos teise.

Lėšų skyrimas valstybės tarnybai, jos materialinis aprūpinimas ir paskirtų lėšų naudojimas sietinas su valstybės tarnybai keliamais teisėtumo, viešumo reikalavimais, su būtinumu užtikrinti viešojo intereso dominavimą prieš privačius interesus, išvengti viešųjų ir privačių interesų konflikto. Lėšos, kiti išteklių turi būti naudojami skaidriai. Tam būtina efektyvi ir nepriklausoma kontrolės sistema, ji turi būti *inter alia* nepriklausoma nuo institucijų ar jų pareigūnų, kurių veikla ir sprendimai kontroliuojami. Minėta, kad pagal Konstitucijos 134 straipsnio 1 dalį tai, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas, prižiūri Valstybės kontrolė.

Teisė stoti į valstybės tarnybą (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Šie, taip pat kiti konstituciniai reikalavimai valstybės tarnybai, kaip sistemai, savo ruožtu suponuoja ir tam tikrus konstituciškai pagrįstus reikalavimus asmenims, kurie siekia įgyvendinti savo konstitucinę teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą arba jau yra įgyvendinę šią savo konstitucinę teisę, t. y. jau yra tapę valstybės tarnautojais.

Minėta piliečio teisė yra įtvirtinta Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta: „Pilietis turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą.“

Konstituciniai reikalavimai asmenims, kurie siekia įgyvendinti arba jau yra įgyvendinę savo teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, – tai, pirma, reikalavimai asmenims, stojantiems į valstybės tarnybą, ir, antra, reikalavimai valstybės tarnautojams. Su minėtomis dviem reikalavimų grupėmis atitinkamai yra susijusios konstituciškai pagrįstos ir būtinos garantijos asmenims, stojantiems į valstybės tarnybą, ir garantijos valstybės tarnautojams.

<...> Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas teisinis reguliavimas ir konstitucinė valstybės tarnybos samprata atskleistini ir įvertinus jų sąsajas ne tik su konstituciniu teisinės valstybės principu, bet ir su kitomis Konstitucijos nuostatomis, kurios savo ruožtu taip pat aiškintinos atsižvelgiant į konstitucinį teisinės valstybės principą.

<...>

Lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą – konstitucinė piliečio teisė. Valstybės tarnybos santykiai apima santykius, susijusius su piliečio teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, įgyvendinimu, taip pat santykius, susiklostančius piliečiui įstojus į valstybės tarnybą ir einant pareigas valstybės tarnyboje; su valstybės tarnybos santykiais yra glaudžiai susiję ir kai kurie santykiai, susiklostantys asmeniui baigus eiti pareigas valstybės tarnyboje (pavyzdžiui, santykiai, susiję su tam tikrais darbinės veiklos apribojimais buvusiems valstybės tarnautojams, su pensijomis,

skiriamomis ir mokamomis buvusiesiems valstybės tarnautojams, ir kt.). Taigi piliečio teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą įgyvendinimas yra susijęs su kitų žmogaus teisių <...> įgyvendinimu. Tuo mastu, kuriuo valstybės tarnybos santykiai yra susiję su žmogaus teisėmis ar laisvėmis, jie turi būti reguliuojami įstatymais. Šiame kontekste paminėtina, kad „materialinės teisės normos turi pirmumą procesinių teisės normų atžvilgiu“, nes „pastarosios paprastai yra tarnybinio pobūdžio, t. y. jos yra skirtos materialinės teisės normoms įgyvendinti“ (Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 12 d. nutarimas). Valstybės tarnybos (ir su ja susiję) procesiniai (procedūriniai) santykiai gali būti reguliuojami poįstatyminiais aktais, tačiau taip, kad nebūtų konkurencijos su įstatyme nustatytu teisiniu reguliavimu.

Teisė stoti į valstybės tarnybą neapima teisės siekti būti išrinktam Seimo nariu, Respublikos Prezidentu, savivaldybės tarybos nariu, būti skiriamam Ministru Pirmininku, ministru, tapti teisėju

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Šiame Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad profesionalūs valstybės tarnautojai priima sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir (arba) teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.), tačiau jie nevykdo funkcijų įgyvendinant valstybės valdžią (kaip Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybės nariai ir teisėjai), taip pat kad Konstitucijoje vartojama „valstybės tarnybos“ sąvoka neapima Seimo nario, Respublikos Prezidento, Ministro Pirmininko ar ministro, teisėjo pareigų, taip pat savivaldybės tarybos nario pareigų.

Pažymėtina ir tai, kad tapimas Seimo nariu, Respublikos Prezidentu, Ministru Pirmininku ar ministru yra politinio proceso – atitinkamai Seimo rinkimų, Respublikos Prezidento rinkimų, Vyriausybės formavimo – padarinys. Konstitucinio Teismo teisėjų skyrimo pagrindai ir tvarka yra nustatyti Konstitucijos 103 straipsnyje, kitų teismų teisėjų – Konstitucijos 112 straipsnyje; šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo ir kitų teismų teisėjų skyrimas taip pat priklauso nuo atitinkamų valstybės valdžios pareigūnų (Respublikos Prezidento arba Respublikos Prezidento ir Seimo narių) politinės valios. Todėl nors teisėjo darbas, kaip ir valstybės tarnyba, yra profesinė veikla, nėra pagrindo teigti, kad tapimui Seimo nariu, Respublikos Prezidentu, Ministru Pirmininku ar ministru, teisėju taikytinas tas pats „lygių sąlygų“ reikalavimas (įtvirtintas Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje), kaip ir stojimui į valstybės tarnybą.

Politinio proceso padarinys pagal Konstituciją yra ir tapimas savivaldybės tarybos nariu. Konstitucijos 119 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad savivaldybių tarybų nariais Lietuvos Respublikos piliečius ir kitus nuolatinius administracinio vieneto gyventojus pagal įstatymą ketveriems metams renka Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu.

Tad Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta piliečio teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą neapima jo konstitucinės teisės siekti būti išrinktam (jeigu atitinka Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytas sąlygas) Seimo nariu, Respublikos Prezidentu, būti skiriamam Ministru Pirmininku ar ministru, savivaldybės tarybos nariu, taip pat teisės (jeigu atitinka Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytas sąlygas) tapti Konstitucinio Teismo ar kito teismo teisėju, kurias suponuoja kitos Konstitucijos nuostatos. Minėtos teisės ir piliečio teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą – tai skirtingos subjektinės teisės.

Teisė stoti į valstybės tarnybą – teisė laisvai pasirinkti darbą atmaina; bendrosios ir specialiosios stojimo į valstybės tarnybą sąlygos (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis, 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Valstybės tarnyba – tai profesinė veikla, kurią atlieka valstybės ar savivaldybės institucijos darbuotojas, t. y. darbinė veikla. Taigi teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, įtvirtinta Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje, yra susijusi su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teise laisvai pasirinkti darbą. Šiuo atžvilgiu Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostata „Piliečiai turi teisę <...> lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą“ yra susijusi su Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą“ kaip *lex specialis* su *lex generalis*.

Pažymėtina, kad kiekvieno žmogaus teisė laisvai pasirinkti darbą Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje formuluojama plačiau – kaip kiekvieno žmogaus teisė „laisvai pasirinkti darbą bei verslą“. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata, jog kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą – tai bendro pobūdžio norma, kuri remiasi visuotinai pripažinta žmogaus laisvės koncepcija (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas) ir reiškia galimybę savo nuožiūra, t. y. laisvai apsisprendžiant, pasirinkti užsiėmimo rūšį (Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d. nutarimas), kad Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė laisvai pasirinkti darbą bei verslą yra viena iš būtinų žmogaus, asmenybės gyvybinių poreikių tenkinimo, deramos padėties visuomenėje užsitikrinimo sąlygų (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d., 2003 m. liepos 4 d. nutarimai).

Taigi pagal Konstituciją asmuo, siekiantis įgyvendinti savo konstitucinę teisę į darbą, turi teisę laisvai apsispręsti, ar rinktis darbą privačioje srityje arba privatų verslą, ar siekti būti priimtam į valstybės tarnybą. Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostata „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą“ suponuoja valstybės, įstatymų leidėjo pareigą sudaryti teises prielaidas įgyvendinti šią teisę (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d., 2003 m. liepos 4 d. nutarimai).

Piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, kaip kiekvieno asmens konstitucinės teisės laisvai pasirinkti darbą atmaina, ypač atsižvelgiant į Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostatą „lygiomis sąlygomis“, yra sietina su konstituciniu asmenų lygiateisiškumo (asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams) principu.

<...>

Šiame kontekste pabrėžtina, kad piliečiai, siekiantys būti priimti į valstybės tarnybą, negali būti diskriminuojami arba jiems negali būti teikiama privilegijų nei Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* nurodytais, nei kitais konstituciškai nepateisinamais pagrindais.

Pažymėtina ir tai, kad konstitucinis lygių sąlygų stojant į valstybės tarnybą imperatyvas suponuoja stojančiųjų konkurenciją, taip pat objektyvų, nešališką stojančiųjų į valstybės tarnybą vertinimą ir atranką. Įstatymų leidėjas turi tam tikrą diskreciją nustatyti priėmimo į valstybės tarnybą ypatumus tų asmenų atžvilgiu, kurių darbo valstybės tarnyboje trukmė yra susijusi su Respublikos Prezidento, Seimo narių, Vyriausybės narių, savivaldybių tarybų narių įgaliojimų trukme. Asmuo, kuris mano, kad jam stojant į valstybės tarnybą buvo pažeistas lygiateisiškumo principas, taigi ir jo konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti

į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą, pagal Konstituciją turi teisę siekti apginti savo pažeistą teisę teisme.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad, sudarydamas teises prielaidas įgyvendinti teisę laisvai pasirinkti darbą bei verslą, įstatymų leidėjas turi įgaliojimus, atsižvelgdamas į darbo pobūdį, nustatyti teisės laisvai pasirinkti darbą įgyvendinimo sąlygas; tai darydamas jis turi paisyti Konstitucijos (Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas). <...>

Konstitucinė valstybės tarnybos paskirtis, ypatingi uždaviniai, keliami valstybės tarnybai, lemia tai, kad piliečiui, stojančiam į valstybės tarnybą, gali ir turi būti keliami tam tikri bendrieji reikalavimai – stojimo į valstybės tarnybą bendrosios sąlygos, kurių neatitinkantis asmuo negalės tapti valstybės tarnautoju. Pabrėžtina, kad minėti reikalavimai turi būti aiškūs ir bendri visiems siekiantiems atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje, stojančiajam į valstybės tarnybą jie turi būti žinomi iš anksto. Jie turi būti nustatyti įstatymu.

Iš tokių bendrųjų reikalavimų – stojimo į valstybės tarnybą bendrųjų sąlygų paminėtini: lojalumas Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, Konstitucijos ir teisės sistemos pagrindų (įskaitant žmogaus teisių ir laisvių katalogą) išmanymas, valstybinės kalbos geras mokėjimas, konflikto tarp siekiamų pareigų ir privačių interesų nebuvimas (arba tokio konflikto pašalinimas iki asmeniui pradedant eiti pareigas, kurių jis siekia) ir kt. Taip pat gali būti nustatyti bendri reikalavimai, susiję su stojančiojo asmeninėmis savybėmis, reputacija, išsilavinimu ir kt. Gali būti nustatytos ir konstituciškai pagrįstos bendrosios sąlygos, dėl kurių asmeniui neleidžiama stoti į valstybės tarnybą.

Valstybės tarnybai, kaip sistemai, keliami profesionalumo, kvalifikuotumo reikalavimai suponuoja ir atitinkamus reikalavimus asmenims, stojantiems į valstybės tarnybą. <...> valstybės tarnybos santykiai gali ir turi būti reguliuojami diferencijuotai, atsižvelgiant į valstybės (savivaldybių) institucijų bei jų vykdomų funkcijų ypatumus, šių institucijų vietą visų institucijų, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, sistemoje, jų kompetenciją, atitinkamiems valstybės tarnautojams būtinas profesines savybes, kitus svarbius veiksnius. Todėl teisės aktais gali būti nustatyti specialūs reikalavimai asmenims, siekiantiems tam tikrų pareigų valstybės tarnyboje ar konkrečioje valstybės ar savivaldybės įstaigoje – specialiosios sąlygos siekiantiems tam tikrų pareigų valstybės tarnyboje. Šios specialiosios stojimo į valstybės tarnybą sąlygos gali būti diferencijuojamos pagal atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje turinį. Nustatant šias sąlygas privalu paisyti Konstitucijos. Jos taip pat turi būti aiškios ir bendros visiems, siekiantiems atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje, stojantiems į valstybės tarnybą jos turi būti žinomos iš anksto.

Iš tokių reikalavimų – stojimo į valstybės tarnybą specialiųjų sąlygų paminėtini profesinės kompetencijos, patirties, kalbų mokėjimo ir specialių žinių ar įgūdžių ir pan. reikalavimai, taip pat reikalavimai, susiję su stojančiojo reputacija, asmeninėmis savybėmis ir kt. Priimant į tam tikras pareigas gali būti nustatomos labai įvairios specialiosios sąlygos, pavyzdžiui, susijusios su asmens sveikata, fizinėmis galimybėmis, ryšiais su kitais asmenimis ir kt. Pabrėžtina, kad visi nustatyti specialieji stojimo į valstybės tarnybą reikalavimai turi būti konstituciškai pateisinami. Priešingu atveju bus pažeista ir piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, ir žmogaus konstitucinė teisė laisvai pasirinkti darbą.

Teisės stoti į valstybės tarnybą sąsaja su pilietybe

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje vartojama sąvoka „pilietis“ reiškia, kad teisė stoti į valstybės tarnybą yra siejama su asmens ir Lietuvos valstybės santykiu, t. y. pilietybe. Kartu

atsižvelgtina ir į tai, kad užsieniečiai ir asmenys be pilietybės, kurie Lietuvos Respublikoje yra teisėtai, turi tokias pat teises ir laisves kaip ir Lietuvos Respublikos piliečiai, jeigu ko kita nenumato Konstitucija, įstatymai bei Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys (Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada). Kai kurios Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios Lietuvos Respublikos piliečių teises, taip pat ir Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostata „Piliečiai turi teisę <...> lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą“, gali būti aiškinamos plečiamai, t. y. taip, kad sąvoka „pilietis“ apimtų ne tik Lietuvos Respublikos piliečius, bet ir užsienio valstybių piliečius bei asmenis be pilietybės. Tačiau tai nereiškia, kad užsienio valstybių piliečiai ir asmenys be pilietybės gali šias teises, taip pat ir teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą, visais atvejais įgyvendinti savaime, remdamiesi vien Konstitucija, nes įstatymų leidėjas turi įgaliojimus, vykdydamas Lietuvos Respublikos tarptautinius įsipareigojimus, remdamasis atitinkamomis tarptautinėmis sutartimis, nustatyti tokių teisių įgyvendinimo sąlygas ir tvarką. Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 48 straipsnio 2 dalį užsieniečių darbą Lietuvos Respublikoje reguliuoja įstatymas. Kadangi piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą yra kiekvieno asmens konstitucinės teisės laisvai pasirinkti darbą atmaina, tai įstatymu gali būti nustatytos ir užsienio valstybių piliečių bei asmenų be pilietybės stojimo į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą sąlygos ir tvarka, kylančios iš Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų, tarptautinių sutarčių, kurios savo ruožtu turi neprieštarauti Konstitucijai.

Šiame kontekste pažymėtina, kad atitinkami Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai kyla iš šalies narystės Europos Sąjungoje, kuri konstituciškai yra patvirtinta Konstitucijos sudedamąja dalimi – Lietuvos Respublikos konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“.

Teisė į karjerą valstybės tarnyboje

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Konstitucinė piliečių teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą suponuoja ir į valstybės tarnybą priimtų asmenų teisę būti valstybės tarnautojais tol, kol valstybės tarnybos santykiai nebus nutraukti įstatyme nustatytais pagrindais, taip pat teisę į karjerą valstybės tarnyboje, paisant įstatyme nustatytų sąlygų, paties valstybės tarnautojo pastangų daryti karjerą, taip pat objektyvių galimybių. Valstybės tarnautojui neturi būti dirbtinai, nepagrįstai kliudoma daryti karjerą valstybės tarnyboje.

Valstybės tarnautojo statusas

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Įstojęs į valstybės tarnybą ir pradėjęs eiti atitinkamas pareigas valstybės tarnyboje (valstybės ar savivaldybės institucijoje), pilietis įgyja valstybės tarnautojo statusą. Nuo šiol jis toje valstybės ar savivaldybės institucijoje priima sprendimus vykdant viešąjį administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.) ir šitaip garantuojant viešąjį interesą.

Valstybės tarnautojai – ypatinga socialinė grupė, kurios specifiką lemia valstybės tarnybos paskirtis ir visuomeninis reikšmingumas. Todėl valstybės tarnautojų teisinis statusas, teisių ir laisvių, kurias jie turi pagal Konstituciją ir įstatymus, įgyvendinimas negali neturėti reikšmingų ypatumų.

Reikalavimai valstybės tarnautojams; su valstybės tarnyba nesusijusios veiklos ribojimai

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Kaip konstituciniai reikalavimai valstybės tarnybai, kaip sistemai, suponuoja tam tikrus konstituciškai pagrįstus reikalavimus asmenims, kurie siekia įgyvendinti savo konstitucinę teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, taip ir minėti reikalavimai valstybės tarnybai, kaip sistemai, suponuoja reikalavimus valstybės tarnautojams.

Valstybės tarnautojas pagal Konstituciją turi tinkamai atlikti savo pareigas vadovaudamasis Konstitucija ir teise. Jis turi būti lojalus Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, laikytis Konstitucijos ir įstatymų, gerbti, saugoti ir ginti žmogaus teises ir laisves, būti nešališkas, neutralus politinio proceso dalyvių atžvilgiu, teisingas, vengti viešųjų ir privačių interesų konflikto, nepasiduoti neteisėtam spaudimui ar neteisėtiems reikalavimams, nesavavaliauti ir nepiktnaudžiauti tarnyba, kelti savo profesinę kompetenciją, laikytis profesinės etikos reikalavimų, saugoti savo, kaip valstybės tarnautojo, reputaciją ir institucijos, kurioje jis dirba, autoritetą ir kt. Jo priimami sprendimai turi būti skaidrūs, jų motyvai aiškūs. Valstybės tarnybos teikiamos galimybės negali būti naudojamos asmeniniam pasipelnymui ar politinei veiklai; valstybės tarnautojas negali naudotis savo statusu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti. Valstybės tarnybos santykių teisinis reguliavimas turi būti toks, kad būtų įmanoma kontroliuoti, ar minėti reikalavimai nėra pažeidžiami. Vieša demokratinė valstybės tarnautojų veiklos ir jų priimamų sprendimų kontrolė – svarbi visuomenės pasitikėjimo valstybe ir jos teise sąlyga.

Įstatymu turi būti nustatyta valstybės tarnautojo atsakomybė už valstybės tarnyboje padarytus teisės pažeidimus.

Įstatymų leidėjas turi teisę nustatyti tam tikrus reikalavimus, kuriais būtų ribojama tokia valstybės tarnautojų su valstybės tarnyba nesusijusi veikla – kitas darbas (verslas), taip pat politinė, visuomeninė veikla, kuri galėtų sukelti viešųjų ir valstybės tarnautojų privačių interesų konfliktą, sudarytų prielaidas valstybės tarnybos teikiamas galimybes panaudoti ne viešajam interesui garantuoti, bet asmeniniais interesais, trukdytų valstybės tarnautojams atlikti tarnybos pareigas arba kenktų valstybės tarnybos arba atitinkamos valstybės ar savivaldybės institucijos autoritetui, jas diskredituotų.

Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra ne kartą konstatavęs, kad pagal Konstituciją riboti žmogaus teises ir laisves galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves, kitas Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo. Konstitucinis Teismas 1997 m. gegužės 6 d. nutarime, pažymėjęs, kad „viešasis interesas valstybės valdymo tarnybos santykiuose yra dominuojantis“, konstatavo, jog „reikia atsižvelgti į tai, kad socialiniu požiūriu tiek viešasis interesas, tiek asmens teisės <...> yra konstitucinės vertybės“.

Įstatymu nustatant valstybės tarnautojų kito darbo ribojimus būtina vadovautis tuo, kad pagal Konstituciją tie ribojimai turi būti tokie, kad padėtų valstybės tarnyboje išvengti viešųjų ir privačių interesų konflikto, kad valstybės tarnyba, jos teikiamos galimybės nebūtų panaudojama ne viešajam interesui garantuoti, bet asmeniniais interesais, kad nebūtų trukdoma valstybės tarnautojui atlikti tarnybos pareigas, kad nebūtų kenkiama valstybės tarnybos arba atitinkamos valstybės ar savivaldybės institucijos autoritetui, kad jos nebūtų diskredituojamos.

<...> konstitucinė valstybės tarnybos samprata, valstybės tarnybos konstitucinė paskirtis, jos, kaip profesinės veiklos, pobūdis suponuoja tai, kad, paisant *inter alia* konstitucinio proporcingumo principo, įstatymu turi būti nustatyti tokie valstybės tarnautojų kito darbo ribojimai, kurie užkirstų kelią valstybės tarnautojams dirbti tose įmonėse, įstaigose, organizacijose, kurių atžvilgiu jie turi valdingus įgaliojimus ar kontroliuoja, prižiūri jų veiklą, arba priima kokius nors kitus sprendimus, susijusius su ta įmone, įstaiga ar organizacija (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.).

<...>

<...> Konstituciją atitiktų toks valstybės tarnautojų teisės dirbti kitą darbą ir gauti kitą atlyginimą reguliavimas, pagal kurį kiekvienu individualiu atveju galėtų būti sprendžiama, ar leisti valstybės tarnautojui tuo pat metu dirbti ir kitą darbą, privalomai įvertinus, ar tokiu leidimu nebus sudaryta prielaidų kilti viešųjų ir privačių interesų konfliktui valstybės tarnyboje, valstybės tarnybos panaudojimui asmeniniais interesais, užsiėmimui veikla, diskredituojančia valstybės tarnybos autoritetą, trukdymui asmeniui, einančiam pareigas valstybės tarnyboje, tinkamai atlikti patikėtas pareigas, ar valstybės tarnautojas nedirbs tose įmonėse, įstaigose, organizacijose, kurių atžvilgiu jie turi valdingus įgaliojimus arba kontroliuoja, prižiūri jų veiklą, arba priima kokius nors kitus sprendimus dėl tos įmonės, įstaigos ar organizacijos, ar nėra kitų aplinkybių, dėl kurių valstybės tarnautojai negali dirbti kito darbo ir gauti kito atlyginimo. Įstatymų leidėjas turėtų numatyti ir subjektus, kurie spręstų, leisti ar neleisti valstybės tarnautojui dirbti kitą darbą ir gauti kitą atlyginimą, bei šių subjektų atsakomybę už priimtus neteisėtus sprendimus.

<...>

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, nustatydamas valstybės tarnautojams draudimus dalyvauti su valstybės tarnyba nesuderinamoje veikloje, turi teisę įstatymu nustatyti ir priemones, kad šių draudimų būtų laikomasi, *inter alia* teisinę atsakomybę už dalyvavimą nesuderinamoje su valstybės tarnyba veikloje. Viena iš įstatymu nustatytų sankcijų už dalyvavimą nesuderinamoje su valstybės tarnyba veikloje gali būti atleidimas iš pareigų.

Taip pat pabrėžtina, kad valstybės tarnautojas turi teisę laisvai pasirinkti, ar dirbti valstybės tarnyboje ir laikytis nustatytų kito darbo ar kitos veiklos ribojimų, ar atsakyti to kito darbo ar veiklos.

Valstybės tarnautojų socialinės teisės

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Iš Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos piliečių teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą ir Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos kiekvieno žmogaus teisės laisvai pasirinkti darbą kyla ir piliečių konstitucinės teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą sąsaja su kitomis Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintomis teisėmis, glaudžiai susijusiomis su kiekvieno žmogaus konstitucine teise į darbą: teise turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, teise gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju. Šios teisės valstybės tarnautojui turi būti garantuojamos ne mažesniu mastu, negu kitiems darbuotojams, tačiau dėl valstybės tarnybos, kaip specifinės darbinės veiklos, pobūdžio jų įgyvendinimas gali turėti tam tikrų ypatumų. Tas pats pasakytina apie kitas Konstitucijoje įtvirtintas socialines ir ekonomines teises: Konstitucijos 49 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą kiekvieno dirbančio žmogaus teisę turėti poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas, Konstitucijos 50 straipsnyje įtvirtintą teisę kurti profesines sąjungas, Konstitucijos

52 straipsnyje įtvirtintą teisę gauti senatvės ir invalidumo pensiją, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais ir kt. Kita vertus, kai kurios tam tikrų tarnybų valstybės tarnautojų socialinės ir ekonominės teisės gali būti įstatymu apribotos dėl tų tarnybų arba dėl atitinkamų valstybės tarnautojų pareigų specifikos; pavyzdžiui, Konstitucijos 51 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta darbuotojų teisė streikuoti ginant savo ekonominius ir socialinius interesus gali būti įstatymu apribota remiantis šio straipsnio 2 dalimi, kurioje nustatyta, kad šios teisės apribojimus, įgyvendinimo sąlygas ir tvarką nustato įstatymas.

Suprantama, valstybės tarnautojams, kaip ir kitiems asmenims, Konstitucija garantuoja teisę savo pažeistas teises ginti teisme.

Reikalavimai buvusiems valstybės tarnautojams

Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas

Kadangi <...> su valstybės tarnybos santykiais yra glaudžiai susiję ir kai kurie santykiai, susiklostantys asmeniui baigus eiti pareigas valstybės tarnyboje, tai konstituciniai reikalavimai valstybės tarnybai, kaip sistemai, gali lemti tai, kad (pavyzdžiui, siekiant išvengti viešųjų ir privačių interesų konfliktų, užtikrinti pasitikėjimą valstybės tarnyba, apsaugoti kitas konstitucines vertybes) bus nustatomi tam tikri reikalavimai ir buvusiems valstybės tarnautojams. Pavyzdžiui, jiems gali būti nustatomi tam tikri darbinės veiklos apribojimai ir pan. Nustatant tokius apribojimus, visais atvejais būtina paisyti Konstitucijos normų ir principų, apribojimai turi būti proporcingi siekiamam teisėtam ir demokratinėje visuomenėje būtinam, visuomeniškai reikšmingam tikslui.

Valstybės tarnybos skaidrumas

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 22 d. nutarimas

Visuotinai pripažįstama, kad skaidrumas, kaip viešosios valdžios institucijų ir pareigūnų veiklos principas, suponuoja informacijos sklaidą ir komunikavimą, atvirumą ir viešumą (tiek, kiek tai nekenkia kitoms teisės saugomoms vertybėms), atskaitingumą atitinkamai bendruomenei ir sprendimus priimančių pareigūnų atsakomybę už tuos sprendimus, taip pat tai, kad priimami sprendimai turi būti pagrįsti, aiškūs, kad juos, iškilus reikalui, būtų galima racionaliai motyvuoti; kiti asmenys turi turėti galimybę tuos sprendimus nustatytą tvarka ginčyti. Skaidrumas sietinas su dalyvaujama demokratija, informacijos laisve, galimybėje piliečiams ir kitiems asmenims kritikuoti valdžios įstaigų veiklą. Valstybės tarnybos skaidrumas yra būtina prielaida neįsigalėti korupcijai, protekcionizmui, vienu asmenų diskriminavimui ir privilegijų teikimui kitiems, užkirsti kelią piktnaudžiavimams valdžia, taigi ir būtina prielaida žmonėms pasitikėti viešosios valdžios institucijomis ir apskritai valstybe.

<...> valstybės tarnybos skaidrumo reikalavimas Konstitucijoje nėra paminėtas *expressis verbis*, bet tai anaip tol nereiškia, kad valstybės tarnybos skaidrumas netraktuotinas kaip iš Konstitucijos kylantis imperatyvas. Priešingai, valstybės tarnybos skaidrumas – tai konstitucinis principas. Valstybės tarnybos skaidrumo imperatyvas kyla iš įvairių Konstitucijos nuostatų – normų ir principų, *inter alia* iš jos 5 straipsnio nuostatų, kad valdžios galias riboja Konstitucija (2 dalis) ir kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms (3 dalis), 25 straipsnio nuostatų, įtvirtinančių įsitikinimų raiškos laisvę ir laisvę ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, taip pat ir piliečio teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį (5 dalis), 33 straipsnio nuostatų, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą (1 dalis), kad piliečiams

laiduojama teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskūsti jų sprendimus ir kad draudžiama persekioti už kritiką (2 dalis), taip pat kad piliečiams laiduojama peticijos teisė, kurios įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas (3 dalis).

<...> valstybės tarnybos skaidrumo principas aiškintinas atsižvelgiant ir į kitas Konstitucijos nuostatas, *inter alia* į jos preambulėje skelbiamą pilietinės visuomenės siekį, konstitucinius pilietiškumo, atviros visuomenės ir socialinės darnos imperatyvus, konstitucinius teisinės valstybės, asmenų lygiateisiškumo, teisingumo, demokratijos, atsakingo valdymo principus, taip pat konstitucinę valstybės tarnybos sampratą, suponuojančią, be kita ko, jos, kaip sistemos, viešumą ir atvirumą.

Atranka į valstybės tarnybą; egzamino priimant į valstybės tarnautojo pareigas eigos fiksavimas

Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 22 d. nutarimas

Kadangi piliečių teisė lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą kyla iš Konstitucijos, pretendentų į valstybės tarnautojo pareigas žinių, gebėjimų, reikalingų atitinkamoms valstybės tarnautojo pareigoms atlikti, patikros pagrindai (principai) turi būti nustatyti įstatymu. <...> asmens žinios, gebėjimai, reikalingi atitinkamoms valstybės tarnautojo pareigoms atlikti, gali būti tikrinami jį egzaminuojant.

Pabrėžtina, kad nuo asmenų atrankos į valstybės tarnybą labai priklauso visos valstybės tarnybos sistemos funkcionavimas bei veiksmingumas. Kai asmuo į valstybės tarnautojo pareigas yra atrenkamas konkurso būdu jį egzaminuojant, tokia procedūra negali būti vien formalus dalykas. Egzaminas – nesvarbu, ar jis vyksta raštu, ar žodžiu, ar ir raštu, ir žodžiu, – turi būti tikslingas, orientuotas į žinių ir gebėjimų, reikalingų kiekvienam valstybės tarnautojui, taip pat į konkrečių žinių ir gebėjimų, reikalingų valstybės tarnautojo pareigybės, į kurią asmuo pretenduoja, aprašyme nustatytoms funkcijoms įgyvendinti, patikrinimą ir įvertinimą. Pagal konkurse į tam tikras valstybės tarnautojo pareigas dalyvavusių pretendentų egzamino rezultatus nustatomas konkurso laimėtojas – asmuo, atliksiantis konkrečias valstybės tarnautojo pareigybės aprašyme apibrėžtas funkcijas, todėl egzamino – nesvarbu, ar jis vyksta raštu, ar žodžiu, ar ir raštu, ir žodžiu, – klausimai (užduotys) pirmiausia turi būti siejami su būtent tomis pareigomis valstybės tarnyboje, į kurias pretenduojama (vyksta konkursas).

<...> Konstitucinis Teismas savo aktuose yra ne kartą konstatavęs, kad asmuo, manantis, jog jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi absoliučią teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą – arbitrą, kuris išspręstų ginčą; pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ar laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme; asmens teisės turi būti ne formaliai, o realiai ir veiksmingai ginamos tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų ar pareigūnų neteisėtų veiksmų. <...>

Taigi kad asmuo galėtų ne formaliai, o realiai ir veiksmingai įgyvendinti savo teisę ginti teisme savo pažeistą konstitucinę teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą, sprendimų dėl jo nepriėmimo į atitinkamas pareigas valstybės tarnyboje motyvai turi būti aiškūs, informacija apie šių sprendimų motyvus turi būti prieinama teismui. Priešingu atveju teismas negalėtų išspręsti atitinkamos bylos.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad gali būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka (Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d., 2003 m. kovo 4 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2005 m. vasario 7 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas).

Taigi informacija apie sprendimus dėl asmens nepriėmimo į atitinkamas pareigas valstybės tarnyboje turi būti prieinama ir institucijoms, ikiteismine tvarka sprendžiančioms atitinkamą ginčą.

Vadinasi, jeigu įstatyme yra nustatyta, kad asmens žinios, gebėjimai, reikalingi atitinkamoms valstybės tarnautojo pareigoms atlikti, yra tikrinami jį egzaminuojant, egzaminu eiga (*inter alia* komisijos narių klausimai ir pretendentų atsakymai) turi būti fiksuojami ir prieinami atitinkamą ginčą sprendžiančioms institucijoms, taip pat ir teismui.

Pabrėžtina, kad gali būti pasirinkti įvairūs tokio egzaminu eigos fiksavimo būdai. <...> pažymėtina, kad saugant duomenis apie egzaminu eigą ir įstatymų nustatyta tvarka atskleidžiant juos turi būti paisoma Konstitucijos 22 straipsnyje įtvirtintos asmens teisės į privatumą.

Pabrėžtina ir tai, kad teismas, sprendžiantis bylą dėl asmens nepriėmimo į atitinkamas pareigas valstybės tarnyboje, veikia ne kaip kokia nors „apeliacinė egzaminu komisija“, o kaip jurisdikcinė institucija, sprendžianti, ar nebuvo pažeista egzaminu (konkurso) tvarka ir asmens konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą.

Teisė stoti į valstybės tarnybą (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas

Pagal Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalį piliečiai *inter alia* turi teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą.

Konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą sietina *inter alia* su Konstitucijos 48 straipsnyje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teise laisvai pasirinkti darbą. Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimuose yra *inter alia* pažymėjęs, kad piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą yra kiekvieno asmens konstitucinės teisės pasirinkti darbą atmaina.

Pažymėtina, kad Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostata, įtvirtinanti piliečių teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, neturi būti aiškinama tik lingvistiškai ir neturi būti suprantama tik kaip teisė stoti į valstybės tarnybą, t. y. tik kaip susijusi su asmens priėmimu į valstybės tarnybą. Kaip ne kartą pažymėjo Konstitucinis Teismas, valstybės tarnybos santykiai apima ne tik santykius, susijusius su piliečio teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą įgyvendinimu, bet ir santykius, susiklostančius piliečiui įstojus į valstybės tarnybą ir einant pareigas valstybės tarnyboje (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas *inter alia* 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarime yra konstatavęs, kad, sudarydamas teisinę prielaidą įgyvendinti teisę laisvai pasirinkti darbą bei verslą (taigi ir stoti į valstybės tarnybą), įstatymų leidėjas turi įgaliojimus, atsižvelgdamas į darbo pobūdį, nustatyti teisės laisvai pasirinkti darbą įgyvendinimo sąlygas.

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad piliečių teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą nėra absoliuti: valstybė negali įsipareigoti ir neįsipareigoja kiekvieno asmens priimti dirbti valstybės tarnyboje. Valstybės tarnyba turi būti kvalifikuota, priimti dirbti joje asmenys turi sugebėti atlikti jai keliamus uždavinius. Norintieji tapti valstybės tarnautojais, pareigūnais paprastai privalo turėti atitinkamą išsilavinimą, profesinę patirtį, kai kurias asmens savybes, be to, kuo aukštesnės pareigos, kuo svarbesnė veiklos sritis, tuo didesni reikalavimai keliami šias pareigas einantiems asmenims (Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d., 2008 m. sausio 22 d. nutarimai).

Reikalavimai valstybės tarnybai: lojalumas Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai

Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas

Pagal Konstituciją valstybės tarnyba – tai tarnyba Lietuvos valstybei ir pilietinei Tautai, todėl valstybės tarnyba turi būti lojali Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai; viena iš stojimo į valstybės tarnybą bendrųjų sąlygų yra lojalumas Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimai). Valstybės institucijose turi dirbti tik lojalūs tai valstybei asmenys, kurių ištikimybė jai ir patikimumas nekelia jokių abejonių (Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d., 1999 m. kovo 4 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimai).

Pretendentų į pareigas valstybės tarnyboje ir valstybės tarnautojų patikimumo patikra; asmens, siekiančio eiti ar einančio pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, patikimumo ir lojalumo Lietuvos valstybei vertinimas (apie įslaptintos informacijos apsaugą taip pat žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.2. Pilietinės (asmens) teisės ir laisvės, 2.2.7. Įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvė, 2.2.7.1. Įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvės apsauga, 2011 m. liepos 7 d. nutarimas)

Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas

Įstatymų leidėjas ne tik gali, bet ir privalo nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų patikrinti siekiančių eiti pareigas valstybės tarnyboje asmenų patikimumą – lojalumą Lietuvos valstybei, reputaciją ir t. t. Pretendentų į pareigas valstybės tarnyboje patikimumas turi būti tikrinamas dar prieš jiems pradėdant eiti pareigas. Kai valstybės tarnautojai eina pareigas, jų patikimumas taip pat gali būti tikrinamas, jeigu dėl jo kyla pagrįstų abejonių. Jeigu yra pagrįstai konstatuotas asmens, siekiančio tam tikrų pareigų valstybės tarnyboje, nepatikimumas, toks asmuo negali būti priimamas į atitinkamas pareigas (Konstitucinio Teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime yra konstatavęs, kad <...> viena iš stojimo į valstybės tarnybą specialiųjų sąlygų [gali būti] reikalavimai, susiję su stojančiojo reputacija, asmeninėmis savybėmis ir kt. Priimant į tam tikras pareigas gali būti nustatomos labai įvairios specialiosios sąlygos, pavyzdžiui, susijusios su asmens sveikata, fizinėmis galimybėmis, ryšiais su kitais asmenimis ir kt. Specialiosios stojimo į valstybės tarnybą sąlygos gali būti diferencijuotos pagal atitinkamų pareigų valstybės tarnyboje turinį. Visi nustatyti specialieji stojimo į valstybės tarnybą reikalavimai turi būti konstituciškai pateisinami.

<...> pagal Konstituciją asmenims, siekiantiems eiti ar einantiems pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, nustatoma specialioji sąlyga yra ypatingas ir nė kiek neabejotinas patikimumas ir lojalumas Lietuvos valstybei. Asmens, siekiančio eiti ar einančio pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, patikimumas ir lojalumas Lietuvos valstybei turi būti vertinami atsižvelgiant į visas reikšmingas tą asmenį apibūdinančias aplinkybes, *inter alia* jo veiklą, padarytus teisės pažeidimus, dalykines ir asmenines savybes, reputaciją, ryšius su kitais asmenimis. Todėl įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją reguliuodamas santykius, susijusius su valstybės ir tarnybos paslapčių apsauga, *inter alia* nustatydamas asmenų, siekiančių eiti ar einančių pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, patikimumo ir lojalumo Lietuvos valstybei kriterijus bei tokių asmenų patikrinimo procedūras. Įgyvendindamas šią diskreciją įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo.

Šiame kontekste taip pat paminėtina, jog 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarime Konstitucinis Teismas *inter alia* pažymėjo, kad asmens (ir siekiančio eiti pareigas valstybės tarnyboje, ir jas jau einančio) patikimumo patikros santykių teisinis reglamentavimas turi būti toks, kad mažareikšmiai, atsitiktiniai ir pan. faktai ir aplinkybės netaptų pagrindu konstatuoti asmens, siekiančio eiti arba einančio pareigas valstybės ar savivaldybės įstaigoje, nepatikimumo, juo labiau kad asmens nepatikimumas nebūtų konstatuojamas remiantis vien prielaidomis.

<...> negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris leistų įstatymo įgaliotai valstybės institucijai konstatuoti asmens, siekiančio eiti ar einančio pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, nepatikimumą (ar nelojalumą Lietuvos valstybei) remiantis tik mažareikšmėmis aplinkybėmis. Tačiau tai nereiškia, kad įstatymų leidėjas negali numatyti tokių įslaptintos informacijos apsaugos priemonių, kurios leistų iš anksto užkirsti kelią grėsmėms įslaptintos informacijos saugumui ir kartu – grėsmėms valstybės interesams.

<...>

<...> tai, kad asmuo nėra laikomas kaltu padarius nusikalstamą veiką, kol jo kaltumas dėl tokios veikos nėra įstatymo nustatyta tvarka įrodytas ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, dar nereiškia, kad asmuo, siekiantis eiti ar einantis pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, būtinai yra vertas valstybės pasitikėjimo ir kad įstatymo įgaliotai valstybės institucijai negali kilti tam tikrų abejonių dėl asmens patikimumo ar lojalumo Lietuvos valstybei, kurias sukelia ne nustatytas jo kaltumas padarius nusikalstamą veiką, o tam tikros faktinės aplinkybės, asmens veikla, savybės, reputacija, ryšiai ar kitos reikšmingos aplinkybės, *inter alia* susijusios su galbūt padaryta nusikalstama veika.

Taigi aplinkybės, sukeliančios abejonių dėl asmens, kuris siekia eiti ar eina pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, patikimumo ar lojalumo Lietuvos valstybei, gali būti susijusios ir su asmens galbūt padaryta nusikalstama veika. Vertindama šias aplinkybes įstatymo įgaliota valstybės institucija nevykdo teisingumo ir nesprendžia asmens kaltumo padarius nusikalstamą veiką klausimo.

<...>

<...> aplinkybės, kad asmuo yra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už tyčinę nusikalstamą veiką arba jam dėl tokios veikos atliekamas ikiteisminis ar operatyvinis tyrimas, gali suponuoti asmens pažeidžiamumą, kartu kelti abejonių dėl jo patikimumo ar lojalumo Lietuvos valstybei.

<...>

Nors įstatymų leidėjas ir turi plačią diskreciją reguliuoti santykius, susijusius su valstybės ir tarnybos paslapčių apsauga, jis negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas įstatymo įgaliotai valstybės institucijai, remiantis mažareikšmėmis aplinkybėmis, konstatuoti asmens, einančio pareigas valstybės tarnyboje, susijusias su įslaptintos informacijos naudojimu ar jos apsauga, nepatikimumą ar nelojalumą Lietuvos valstybei ir dėl to asmeniui netekti darbo valstybės tarnyboje.

<...>

<...> iš Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostatos „piliečiai turi <...> teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą“ ir iš <...> konstitucinių teisinės valstybės principo imperatyvų įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų nustatyta alternatyvi priemonė leidimui dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija arba asmens patikimumo pažymėjimui panaikinti ir asmeniui atleisti iš pareigų

valstybės tarnyboje, kuri sudarytų prielaidas pakankamai individualizuoti asmens teisių ir laisvių apribojimus ir kiek įmanoma įvertinti individualią kiekvieno asmens situaciją. Tokia priemonė *inter alia* yra nušalinimas nuo pareigų, taikomas tais atvejais, kai asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už tyčinę nusikalstamą veiką arba jam dėl tokios veikos atliekamas ikiteisminis ar operatyvinis tyrimas, ir sudarantis prielaidas papildomai patikrinti asmens patikimumą ir lojalumą Lietuvos valstybei siekiant nustatyti, ar tolesnis jo darbas nekeltų grėsmės įslaptintos informacijos saugumui.

Valstybės tarnautojų darbo apmokėjimas

Žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.4. Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, 2.4.1. Ekonominės teisės, 2.4.1.2. Teisė į darbą, 2.4.1.2.4. Teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą, 2016 m. spalio 27 d. nutarimas (Nr. KT29-N15/2016).

Lygiateisė stojančiųjų į valstybės tarnybą konkurencija (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 6 d. nutarimas

<...> vienas iš Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies, kurioje piliečiams laiduojama teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą, kylančių reikalavimų valstybės tarnybos teisiniam reguliavimui yra lygiateisė stojančiųjų konkurencija, kuri suponuoja, kad stojantieji į valstybės tarnybą būtų vertinami pagal jų žinias ir gebėjimus, būtinus atitinkamoms valstybės tarnautojo funkcijoms atlikti, taip pat kad būtų paisoma iš Konstitucijos 29 straipsnio kylančių asmenų lygiateisiškumo, nediskriminavimo ir privilegijų neteikimo Konstitucijoje *expressis verbis* nurodytais ir kitais konstituciškai nepateisinamais pagrindais imperatyvų.

Valstybės pareiga užkirsti kelią piktnaudžiavimui valdžia ir korupcijai valstybės tarnyboje

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 5 straipsnio 3 dalies nuostatos, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, 33 straipsnio 1 dalies, konstitucinės valstybės tarnybos sampratos, konstitucinių valstybės tarnybos skaidrumo ir viešumo principų, kyla valstybės pareiga imtis visų įmanomų priemonių, kad būtų *inter alia* užkirstas kelias korupcijai ir piktnaudžiavimui valdžia valstybės tarnyboje.

Šiame kontekste pažymėtina, kad korupcija kaip socialinis reiškinys daro neigiamą tiek materialų, tiek moralinį poveikį valstybės politinei ir ekonominei sistemai, menkina *inter alia* valstybės tarnautojų ir pareigūnų reputaciją, žemina institucijų, kuriose jie dirba, ir visos valstybės tarnybos autoritetą, skatina nepagarbą įstatymams ir sudaro prielaidas pažeisti žmogaus teises, pakerta visuomenės pasitikėjimą valstybe, jos institucijomis, demokratiniu valstybės valdymu ir teise, taigi griaua konstitucinius demokratinės teisinės valstybės pagrindus. Be to, dėl korupcijos įsigalėjimo yra skatinamas toks valstybės ir savi-valdybių institucijose dirbančių asmenų elgesys, kuris neatitinka jiems suteiktų įgaliojimų ar teisės aktuose nustatytų elgesio standartų ir kuriuo siekiama naudoti sau ar kitiems, kenkiant visos valstybės ar atskirų asmenų interesams.

Teisinės atsakomybės už padarytus teisės pažeidimus, *inter alia* tarnybinius nusizengimus, taikymas valstybės tarnautojams (pareigūnams), siekiant užkirsti kelią piktnaudžiavimui valdžia ir korupcijai valstybės tarnyboje

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas

<...> vieša demokratinė valstybės tarnautojų veiklos ir jų priimamų sprendimų kontrolė – svarbi visuomenės pasitikėjimo valstybe ir jos teise sąlyga; įstatymu turi būti nustatyta valstybės tarnautojo atsakomybė už valstybės tarnyboje padarytus teisės pažeidimus (2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą valstybės tarnybos santykius reguliuoti, o valstybės tarnybos sistema turi veikti taip, kad ne tik būtų nustatyta atsakomybė už valstybės tarnyboje padarytus pažeidimus, bet ir kad asmenys, padarę pažeidimus valstybės tarnyboje, būtų iš tikrųjų traukiami atsakomybėn (2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas).

Kaip 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimuose yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, tam, kad piliečiai galėtų pagrįstai pasitikėti valstybės pareigūnais, kad būtų galima įsitikinti, jog visos valstybės institucijos, visi valstybės pareigūnai vadovaujasi Konstitucija, teise ir joms paklūsta, o Konstitucijai, teisei nepaklūstantys asmenys neitų tokių pareigų, kurioms būtinas piliečių pasitikėjimas, yra reikalinga vieša demokratinė valstybės pareigūnų veiklos kontrolė ir atsakomybė visuomenei, apimanti *inter alia* galimybę pašalinti iš užimamų pareigų tuos valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia Konstituciją, teisę, asmeninius ar grupinius interesus iškelia aukščiau už visuomenės interesus, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią.

<...> asmuo, įgyvendinęs Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą savo teisę stoti į valstybės tarnybą, privalo būti lojalus valstybei ir dirbti taip, kad jo ištikimybė valstybei ir patikimumas nekeltų jokių abejonių, kad piliečiai galėtų pagrįstai pasitikėti valstybės tarnautojais (pareigūnais), kad valstybės tarnyba būtų kvalifikuota ir sugebėtų atlikti jai keliamus uždavinius, *inter alia* užkertant kelią piktnaudžiavimui valdžia ir korupcijai valstybės tarnyboje.

Kartu pažymėtina, kad, siekiant užtikrinti tinkamą valstybės tarnybos funkcionavimą, jos skaidrumą ir viešumą, korupcijos apraiškų ar korupcinio pobūdžio veikų užkardymas valstybės tarnyboje pagal Konstituciją, *inter alia* jos 33 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinę valstybės principą, yra vienas iš konstituciškai svarbių valstybės tikslų.

Taigi, jei valstybės tarnautojas (pareigūnas) galimai daro nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, *inter alia* tarnybinius nusizengimus, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 22 straipsnį, 33 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinę valstybės principą, jam gali būti taikomos valstybės prievartos priemonės, kuriomis daromas tam tikras poveikis jo elgesiui, kartu ribojamas naudojimasis *inter alia* teise į privataus gyvenimo apsaugą ar teise stoti į valstybės tarnybą, siekiant konstituciškai svarbių tikslų, *inter alia* užtikrinti valstybės tarnybos skaidrumą ir viešumą.

Vadinasi, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 33 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinę valstybės principą, negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kurį taikant valstybės tarnautojas (pareigūnas), nesilaikantis Konstitucijoje ir kituose teisės aktuose nustatytų valstybės tarnybai kaip sistemai ir joje dirbantiems asmenims keliamų konstituciškai pagrįstų reikalavimų, galėtų išvengti teisinės atsakomybės; įstatyme turi būti nustatytos atitinkamos teisinio poveikio priemonės, t. y. valstybės tarnautojo (pareigūno) atsakomybė už jo padarytus teisės pažeidimus, įskaitant tarnybinius nusizengimus; viena iš įstatymu nustatytų sankcijų už tarnybinius nusizengimus gali būti valstybės tarnautojo (pareigūno) atleidimas iš pareigų. Priešingu atveju, nenustačius galimybės taikyti tokiam valstybės tarnautojui (pareigūnui) atitinkamą teisinę atsakomybę, būtų sukurta pagal Konstituciją

netoleruotina situacija, t. y. būtų sudarytos prielaidos valstybės tarnyboje dirbti asmenims, neatitinkantiems jiems iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, kaip antai tinkamai atlikti savo pareigas vadovaujantis Konstitucija ir teise, būti lojaliems Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, priimti skaidrius ir motyvuotus sprendimus, vengti viešųjų ir privačių interesų konflikto, nepiktnaudžiauti tarnyba.

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 33 straipsnio 1 dalį, konstitucinę valstybės tarnybos sampratą, konstitucinį teisinės valstybės principą, siekiant konstituciškai svarbių tikslų, t. y. užtikrinti tinkamą valstybės tarnybos funkcionavimą, jos skaidrumą ir viešumą, užkirsti kelią *inter alia* piktnaudžiavimui valdžia, korupcijai valstybės tarnyboje, išsiaiškinti valstybės tarnautojo (pareigūno) galimai daromas ar padarytas nusikalstamas ir kitas teisei priešingas veikas, *inter alia* tarnybinius nusižengimus, tarp jų ir korupcinio pobūdžio, kurie nesuderinami su minėtais valstybės tarnybai kaip sistemai ir valstybės tarnautojams (pareigūnams) iš Konstitucijos kylančiais reikalavimais, ir sudaryti prielaidas asmenims, padariusiems pažeidimus valstybės tarnyboje, tinkamai pritaikyti teisinę atsakomybę kaip viešą demokratinės valstybės pareigūnų kontrolės ir atsakomybės visuomenei formą, įstatymo nustatytais atvejais ir tvarka gali būti panaudota ir kitų įgaliotų valstybės institucijų baudžiamosios justicijos ar kitais teisėtais tikslais slapta surinkta informacija apie asmenis; tokią informaciją naudojant gali būti ne tik daromas tam tikras poveikis valstybės tarnautojo (pareigūno) elgesiui, bet ir įsikišama *inter alia* į jo privatų gyvenimą.

Valstybės tarnautojo (pareigūno) teisė kreiptis į teismą dėl taikant tarnybinę atsakomybę pažeistų savo teisių gynimo

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo, kylanti valstybės tarnautojo (pareigūno) teisė kreiptis į teismą dėl taikant tarnybinę atsakomybę pažeistų savo teisių gynimo turi būti reali, t. y. minėtas asmuo turi turėti realias galimybes veiksmingai apginti savo pažeistas teises teismine tvarka nuo, jo manymu, neteisėtų valstybės (savivaldybių) institucijų veiksmų ir (ar) piktnaudžiavimo joms suteiktais įgaliojimais taikant valstybės prievartos priemones, *inter alia* tiek slapta renkant informaciją (duomenis) apie asmenį, tiek panaudojant šią informaciją tarnybinių nusižengimų tyrimo tikslais; toks asmuo turi teisę veiksmingai ginti savo pažeistas teises ir teisėtus interesus nepriklausomai nuo to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje.

Pažymėtina ir tai, kad iš Konstitucijos, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo, kylanti valstybės tarnautojo (pareigūno) teisė kreiptis į teismą dėl taikant tarnybinę atsakomybę pažeistų savo teisių gynimo taip pat suponuoja jo teisę į tinkamą teismo procesą ir teisingą teismo sprendimą. Teisminio ginčo nagrinėjimo metu turi būti užtikrinta valstybės tarnautojo (pareigūno) teisė išsamiai susipažinti su visa atliekant tarnybinio nusižengimo tyrimą panaudota medžiaga, duomenimis ar informacija, *inter alia* taikant valstybės prievartos priemones slapta surinkta apie jį, kuri įstatymų nustatyta tvarka ir sąlygomis buvo išslaptinta ir perduota naudoti tarnybinio nusižengimo tyrimo tikslais, taip pat teisė būti supažindintam su byloje naudojamais įrodymais; be to, jis turi teisę teikti paaiškinimus, ginčyti naudotų įrodymų ar kitos tarnybinio nusižengimo tyrimo medžiagos teisėtumą, autentiškumą, tokio naudojimo būtinumą ir proporcingumą, taip pat visas su tarnybinės nuobaudos paskyrimu susijusias faktines ir teisines aplinkybes. Valstybės tarnautojas (pareigūnas) teismo procese turi turėti teisę veiksmingai gintis, *inter alia* turėti savo atstovą, jam turi būti suteikta pakankamai laiko ir galimybių tinkamai pasiręngti gynybai.

Teismas (teisėjas), vykdydamas iš Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies jam kylančią pareigą vykdyti teisingumą, privalo taip pat įvertinti, ar panaudojant minėtą išslaptintą informaciją tiriant tarnybinį nusižengimą, už kurį asmuo gali būti *inter alia* atleistas iš pareigų valstybės tarnyboje, nebuvo pažeistos konstitucinės valstybės tarnautojo (pareigūno) teisės, *inter alia* Konstitucijos 22 straipsnyje užtikrinta teisė į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo neliečiamumo apsaugą ir 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą.

Kartu paminėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalį, 109 straipsnį, konstitucinį teisinės valstybės principą, teismas privalo kiekvienu konkrečiu atveju pateikti aiškius ir pakankamus savo sprendimo teisinius argumentus ir motyvus.

<...>

<...> pagal Konstitucijos 109 straipsnį negali būti nustatyta jokių apribojimų, kurie paneigtų teisėjo ir teismo įgaliojimus tinkamai vykdyti teisingumą, *inter alia* sutrukdytų priimti teisingą ir motyvuotą sprendimą byloje. Taigi teismas (teisėjas), sprenddamas ginčą dėl tarnybinės nuobaudos paskyrimo, privalo kiekvienu atveju visapusiškai įvertinti visą tarnybinio nusižengimo bylos medžiagą, duomenis ar informaciją, naudotą tiriant tarnybinį nusižengimą. Teismas (teisėjas) kiekvienu atveju privalo nuspręsti, ar įstatymų nustatyta tvarka slapta apie asmenį surinkta informacija, kuri buvo išslaptinta teisės aktų nustatyta tvarka ir perduota naudoti *inter alia* jo tarnybinio nusižengimo tyrimo tikslais, gali būti laikoma įrodymu konkrečioje byloje, ar tokia informacija atitinka įrodymų teisėtumui ir patikimumui keliamus reikalavimus, ar toks panaudojimas yra būtinas demokratinėje visuomenėje ir atitinka proporcingumo principą; kartu valstybės tarnautojui (pareigūnui) turi būti suteikiama veiksminga apsauga nuo galimos valdžios įstaigų savivalės ir reali galimybė gintis dėl galimai pažeistų jo teisių ir laisvių, *inter alia* Konstitucijos 22 straipsnyje ginamos jo teisės į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo neliečiamumo apsaugą ir 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos jo teisės lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą, ginčijant *inter alia* išslaptintos informacijos kaip įrodymo naudojimo tiriant jo tarnybinį nusižengimą teisėtumą, būtinumą ir proporcingumą, kuris apima ir teismo (teisėjo) pareigą įvertinti, ar siekiamų teisėtų tikslų konkrečiu atveju nebuvo galima pasiekti kitomis mažiau ribojančiomis priemonėmis.

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, be kita ko, iš šio principo kylančius teisingumo ir proporcingumo imperatyvus, valstybės tarnautojo (pareigūno) konstitucinė teisė kreiptis į teismą nepaneigia ir valstybei iš Konstitucijos kylančios pareigos tinkamai iširti tarnybinius nusižengimus ir pritaikyti tarnybinę atsakomybę tiems valstybės tarnautojams (pareigūnams), kurie atlieka veiksmus, *inter alia* tarnybinius nusižengimus, tarp jų ir korupcinio pobūdžio, kurie nesuderinami su iš Konstitucijos valstybės tarnybai kaip sistemai ir valstybės tarnyboje dirbantiems asmenims kylančiais reikalavimais.

<...>

Taigi teismas (teisėjas), pagal Konstituciją, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalį, 109 straipsnį, konstitucinį teisinės valstybės principą, vykdydamas teisingumą ir sprenddamas ginčą dėl paskirtosios tarnybinės nuobaudos, *inter alia* dėl atleidimo iš valstybės tarnybos, privalo kiekvienu atveju teisingai ir objektyviai išnagrinėti bylas, priimti motyvuotus ir pagrįstus sprendimus, t. y. visapusiškai įvertinti bylos procese esančių interesų pusiausvyrą, – viena vertus, įvertinti valstybės teisėtą siekį tinkamai pritaikyti tarnybinę atsakomybę konstitucinius reikalavimus valstybės tarnybai ir valstybės tarnautojams (pareigūnams) pažeidusiems

valstybės tarnautojams (pareigūnams), kita vertus, įvertinti tarnybinio nusižengimo tyrimo teisėtumą, *inter alia* tai, ar siekiamų teisėtų tikslų konkrečiu atveju nebuvo galima pasiekti kitomis mažiau ribojančiomis priemonėmis ir ar tokios procedūros metu nebuvo pažeistos konstitucinės asmens teisės ar laisvės, *inter alia* jo teisė į privataus gyvenimo apsaugą ar teisė stoti į valstybės tarnybą, be kita ko, įstatymų nustatyta tvarka panaudojant jo tarnybinio nusižengimo tyrimo tikslais apie asmenį slapta kitų įgaliotų valstybės institucijų surinktą ir teisės aktų nustatyta tvarka išslaptintą informaciją apie korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos požymių turinčią veiką. Šiame kontekste pažymėtina, kad <...> pagal Konstituciją teismas (teisėjas) nėra ir negali būti vien pasyvus proceso stebėtojas; jis privalo kiekvienu konkrečiu atveju imtis visų įmanomų priemonių tiesai byloje nustatyti, teisingam ir objektyviam sprendimui priimti, kartu užtikrindamas Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuodamas teisės viršenybę bei žmogaus teisių ir laisvių apsaugą.

Kartu pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją valstybės tarnautojui (pareigūnui) turi būti suteikta veiksminga apsauga nuo galimos valdžios įstaigų savivalės tiriant jo tarnybinį nusižengimą ir reali galimybė pasinaudoti tokio tyrimo metu galimai pažeistų savo konstitucinių teisių ir laisvių teismine gynyba, *inter alia* Konstitucijos 22 straipsnyje garantuojama savo teisės į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo neliečiamumo apsauga ir 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą, ginčijant *inter alia* išslaptintos kriminalinės žvalgybos informacijos <...> kaip įrodymo naudojimo tiriant jo korupcinio pobūdžio tarnybinį nusižengimą teisėtumą, būtinumą ir proporcingumą.

Reikalavimas užtikrinti tinkamą teisinį procesą valstybės tarnautojų (pareigūnų) tarnybinių nusižengimų tyrimo procedūros metu

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas

<...> iš Konstitucijos, *inter alia* jos 33 straipsnio 1 dalies, konstitucinės valstybės tarnybos sampratos, konstitucinio teisinės valstybės principo, konstitucinių teisingumo ir protingumo imperatyvų, įstatymų leidėjui kyla reikalavimas ir tarnybinių nuobaudų skyrimo tvarką, *inter alia* valstybės tarnautojų (pareigūnų) tarnybinių nusižengimų tyrimo procedūrą, reglamentuoti taip, kad būtų užtikrintas tinkamas teisinis procesas. Tinkamo teisinio proceso tarnybinių nusižengimų tyrimo procedūros metu garantijos apima ir konstitucinių valstybės tarnautojo (pareigūno) teisių, *inter alia* Konstitucijos 22 straipsnyje garantuojamos teisės į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo neliečiamumo apsaugą ir 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos teisės lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą, užtikrinimą, kartu sudaro prielaidas užkirsti kelią neteisėtiems valstybės (savivaldybių) institucijų veiksmams ir (ar) piktnaudžiavimui joms suteiktais įgaliojimais taikant valstybės prievartos priemones, *inter alia* tarnybinę atsakomybę, be kita ko, įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka slapta kitų įgaliotų valstybės institucijų surinktą informaciją panaudojant tiriant korupcinio pobūdžio tarnybinius nusižengimus, už kuriuos gali būti taikoma griežčiausia tarnybinė nuobauda – valstybės tarnautojo (pareigūno) atleidimas iš pareigų.

Valstybės tarnautojas (pareigūnas) turi teisę būti informuotas apie pradėtą tarnybinio nusižengimo tyrimą; tiek pradedant tarnybinio nusižengimo tyrimą, tiek visos tokios procedūros metu jis turi teisę išsamiai susipažinti su visa šiame tyrime naudojama medžiaga, duomenimis ar informacija, *inter alia* taikant valstybės prievartos priemones slapta surinkta apie jį, kuri įstatymų nustatyta tvarka buvo išslaptinta ir perduota naudoti tarnybinio nusižengimo tyrimo tikslais, taip pat šiame tyrime panaudotais įrodymais; be to, jis turi teisę būti išklaustas ir pateikti savo paaiškinimus šios procedūros metu, kai priimami atitinkami

sprendimai jo atžvilgiu; valstybės tarnautojas (pareigūnas) turi teisę ginčyti jo tarnybinio nusižengimo byloje naudojamą medžiagą ar įrodymus, kelti tokio panaudojimo teisėtumo klausimus, reikalauti nenaudoti, jo nuomone, nepriimtinių įrodymų, ginčyti visas su tarnybinės nuobaudos paskyrimu susijusias faktines ir teises aplinkybes. Tarnybinio nusižengimo tyrimo procedūros metu turi būti užtikrinta valstybės tarnautojo (pareigūno) teisė veiksmingai gintis, *inter alia* turėti savo atstovą.

<...>

<...> kaip minėta, pagal Konstituciją tinkamas tarnybinio nusižengimo tyrimo procesas yra toks, kai valstybės tarnautojas (pareigūnas) jau tarnybinio nusižengimo tyrimo procese turi realias galimybes gintis nuo jam pareikštų įtarimų padarius tarnybinį nusižengimą; jis turi teisę *inter alia* turėti savo atstovą, būti informuotas apie tarnybinio nusižengimo tyrimo pradžią, kartu jam pateikiant turimą informaciją apie jo tariamai padarytą tarnybinį nusižengimą, taip pat teisę pateikti savo rašytinį paaiškinimą dėl minėto tarnybinio nusižengimo, dalyvauti tikrinant su tarnybinio nusižengimu susijusius faktinius duomenis vietoje, o baigus tarnybinio nusižengimo tyrimą – susipažinti su motyvuota išvada apie tyrimo rezultatus ir visa kita tarnybinio nusižengimo tyrimo metu naudota medžiaga, įskaitant teisę susipažinti su šio tyrimo metu panaudota visa išslaptinta kriminalinės žvalgybos informacija apie korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos požymių turinčią veiklą <...>.

<...>

<...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 33 straipsnio 1 dalį, konstitucinį teisinės valstybės principą, įstatymų leidėjas turėtų imtis atitinkamų priemonių, kad esmines žmogaus teisių ir laisvių tarnybinių nusižengimų tyrimo procese apsaugos garantijas įtvirtintų įstatyme.

Valstybės institucijų įgaliojimai tiriant valstybės tarnautojų (pareigūnų) galimai padarytus teisės pažeidimus panaudoti išslaptintą kitų valstybės institucijų apie juos slapta surinktą informaciją

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, 2017 m. kovo 15 d. nutarime aiškindamas iš *inter alia* Konstitucijos 31 straipsnio, konstitucinio teisinės valstybės principo kylančius reikalavimus, asmens teisę į gynybą ir tinkamą teisinį procesą, yra pažymėjęs ir tai, kad, tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas, kuriose asmenys įtariamai ir kaltinami padarę tam tikrą nusikaltimą, ir nenustačius (neįrodžius) šio nusikaltimo sudėties požymių, bet paaiškėjus kitų nusikalstamų veikų ar kitų teisės pažeidimų požymiams, valstybės institucijos ir pareigūnai neatleidžiami nuo pareigos juos ištirti ir esant pagrindui patraukti asmenis atitinkamon teisinėn atsakomybėn.

Taigi <...> pagal Konstituciją, *inter alia* jos 33 straipsnio 1 dalį, konstitucinę valstybės tarnybos sampratą, konstitucinį teisinės valstybės principą, be kita ko, iš šio principo kylančius teisėtumo, būtinumo demokratinėje visuomenėje ir proporcingumo imperatyvus, jei valstybės tarnautojui (pareigūnui) ar kitam asmeniui pritaikius įstatyme nustatytas atitinkamas valstybės prievartos priemones, skirtas visų pirma nusikalstamų veikų tyrimui, nenustatoma nusikaltimo sudėties požymių (jie neįrodomi), bet išaiškėja kitų galimai padarytų teisei priešingų veikų, *inter alia* tarnybinių nusižengimų, tarp jų ir korupcinio pobūdžio, nesuderinamų su iš Konstitucijos valstybės tarnautojams (pareigūnams) kylančiais reikalavimais (kaip antai tinkamai atlikti savo pareigas vadovaujantis Konstitucija ir teise, vengti viešųjų ir privačių interesų konflikto, nepiktnaudžiauti tarnyba, priimti skaidrius ir motyvuotus sprendimus), požymiai arba nustatomi juos galimai padarę valstybės tarnautojai (pareigūnai), valstybės institucijoms ir pareigūnams kyla pareiga tokius teisės pažeidimus

tinkamai ištirti ir, esant pagrindui, patraukti minėtus valstybės tarnautojus (pareigūnus) atitinkamon teisinėn atsakomybėn, *inter alia* įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka panaudojant slapta kitų įgaliotų valstybės institucijų apie juos surinktą informaciją, kuri atskleidžia minėtus jų galimai padarytus teisės pažeidimus, *inter alia* tarnybinius nusižengimus.

Toks šios informacijos panaudojimas tiriant tarnybinius nusižengimus yra pagrįstas konstituciškai svarbiais viešojo intereso apsaugos tikslais; juo siekiama apsaugoti valstybės, valstybės tarnybos ir visos visuomenės interesus, užkirsti kelią *inter alia* korupcijai valstybės tarnyboje, stiprinti valstybės tarnybos ir kiekvieno valstybės tarnautojo (pareigūno) patikimumą ir atsakingumą, garantuoti, kad valstybės tarnautojų (*inter alia* statutines) pareigas eitų tik aukštus įstatyme nustatytus reikalavimus atitinkantys, lojalūs Lietuvos valstybei, nepriekaištingos reputacijos asmenys.

<...>

Priešingu atveju, nenustačius galimybės taikyti valstybės tarnautojui (pareigūnui) tarnybinės atsakomybės, *inter alia* panaudojant kitų įgaliotų valstybės institucijų apie jį įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka surinktą informaciją, būtų sukurta pagal Konstituciją netoleruotina situacija – nebūtų užtikrinta, kad tarnybinius nusižengimus padarę asmenys būtų iš tikrųjų traukiami tarnybinėn atsakomybėn, t. y. būtų sudarytos prielaidos valstybės tarnyboje dirbti asmenims, neatitinkantiems jiems iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, kaip antai tinkamai atlikti savo pareigas vadovaujantis Konstitucija ir teise, būti lojaliems Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, priimti skaidrius ir motyvuotus sprendimus, vengti viešųjų ir privačių interesų konflikto, nepiktnaudžiauti tarnyba.

Nekaltumo prezumpcija tiriant valstybės tarnautojų (pareigūnų) galimai padarytus tarnybinius nusižengimus

Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas

Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje užtikrinama asmens nekaltumo prezumpcija, kurią aiškindamas Konstitucinis Teismas, be kita ko, yra konstatavęs, kad tai yra pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamųjų bylų procese principas, viena svarbiausių žmogaus teisių ir laisvių garantijų (*inter alia* 2001 m. balandžio 12 d., 2017 m. vasario 24 d. nutarimai). Tačiau Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalies nuostata <...> turi būti vertinama kitų Konstitucijos nuostatų kontekste, todėl turi ir platesnį turinį, ji negali būti siejama vien su baudžiamaisiais teisiniais santykiais (2004 m. gruodžio 29 d., 2017 m. vasario 24 d. nutarimai). Nekaltumo prezumpcija yra neatskiriama susijusi su kitų žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių, taip pat įgytų teisių gerbimu ir apsauga (2011 m. liepos 7 d. nutarimas).

<...> nekaltumo prezumpcija turi būti užtikrinama ir įstatymų nustatyta tvarka slapta kitų įgaliotų valstybės institucijų surinktą informaciją perduodant naudoti ir (ar) panaudojant tarnybinių nusižengimų tyrimo tikslais; šiame kontekste paminėtina, kad pats minėtos informacijos perdavimo faktas negali būti pagrindas, neatlikus tinkamo ir išsamaus galimai padaryto tarnybinio nusižengimo tyrimo, laikyti valstybės tarnautoją (pareigūną) padariusiu tarnybinį nusižengimą. Tokia perduota informacija arba gali būti pagrindas pradėti tirti tam tikrą tarnybinį nusižengimą, arba gali būti panaudota tiriant tokį nusižengimą, t. y. siekiant nustatyti (įrodyti) tarnybinio nusižengimo faktą, jo padarymo aplinkybes.

<...> pagal Konstituciją galimybė įstatymo nustatytais atvejais ir sąlygomis tarnybinių nusižengimų tyrimo tikslais panaudoti išslaptintą kitų įgaliotų valstybės institucijų surinktą minėtą informaciją pati savaime negali būti vertinama kaip asmens nekaltumo prezumpcijos principo pažeidimas.

4.4. VALDŽIOS ATSAKOMYBĖ VISUOMENEI. KONSTITUCINĖ AUKŠČIAUSIŲJŲ VALSTYBĖS PAREIGŪNŲ ATSAKOMYBĖ

Apkalta (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas

Lietuvos teisės sistemoje apkalta yra konstitucinis institutas. Konstitucijos 74 straipsnyje nustatyta: „Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, šiurkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas.“

Apkaltos institutui svarbūs ir kiti Konstitucijos straipsniai: 63 straipsnio 5 punktas, 86 straipsnio 2 dalis, 88 straipsnio 5 punktas, 89 straipsnio 1 dalis, 105 straipsnis, 108 straipsnio 5 punktas ir 116 straipsnis. Šių straipsnių normos yra apkaltos instituto konstitucinis pagrindas.

Konstitucijos 74 straipsnyje įtvirtinti šie apkaltos elementai: 1) apkalta kaip parlamentinė procedūra, taikoma tik Respublikos Prezidentui, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams, Seimo nariams; 2) apkaltos procesą galima pradėti tik už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, už priesaikos sulaužymą arba paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas; 3) apkaltos proceso tikslas – išspręsti nurodytų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą; 4) apkaltą vykdo Seimas; 5) kad asmuo būtų pašalintas iš pareigų ar kad būtų panaikintas jo Seimo nario mandatas, už tai turi balsuoti ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių.

Pagal Konstitucijos 74 straipsnį, nustatyti apkaltos proceso tvarką yra Seimo kompetencija – šis privalo ją apibrėžti Seimo statute. <...>

<...>

Konstitucijos 74 straipsnio nuostata „apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas“ preziumuoja Seimo diskreciją šioje srityje. Konstitucijos 74 straipsnyje yra nustatyti keli apkaltos pagrindai, todėl Seimo statute gali būti nustatyta tokia apkaltos tvarka, kad būtų atsižvelgta į konstitucinių apkaltos pagrindų skirtumus. Apkaltos proceso atitikimas Konstitucijai priklauso nuo to, ar Seimas nustatydamas apkaltos proceso ypatumus nenukrypo nuo jo konstitucinės sampratos.

<...> Konstitucija neįpareigoja Seimo kiekvieną specifinę apkaltos tvarką konstruoti pagal vienintelį modelį – Seimo statute gali būti nustatytos ir kitokios apkaltos procedūros, taikytinos specifiniais atvejais, taip pat tada, kai bylos faktinės aplinkybės jau yra nustatytos teisme.

Pažymėtina, kad apkaltos proceso reglamentavimo ypatumų galimybę suponuoja ir Konstitucijos 62 straipsnio 2 dalies nuostata, pagal kurią Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Analogiškos garantijos Konstitucijoje nustatytos Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams.

Apkalta, kaip parlamentinė procedūra, taikoma tik Konstitucijos 74 straipsnyje išvardytiems asmenims. <...>

Pagal Konstitucijos 74 straipsnį vienas iš apkaltos pagrindų yra „paaikšėjus, jog padarytas nusikaltimas“. Konstitucijos 74 straipsnio formuluotė „paaikšėjus, jog padarytas nusikaltimas“ preziuruoja tai, kad yra nustatytas ne tik nusikaltimo faktas, bet ir pareigūnas, padaręs nusikaltimą. <...>

<...>

<...> Teisinėje valstybėje kiekviena valstybės valdžia (įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ar teisminė) vykdo jai pavestas funkcijas ir realizuoja savo kompetenciją. Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teisingumą Lietuvoje vykdo tik teismai, o pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkaltos vykdymas pavestas Seimui. Balsuojant dėl apkaltos Seime yra sprendžiamas asmens konstitucinės, bet ne baudžiamosios atsakomybės klausimas. Asmens pašalinimas iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimas apkaltos proceso tvarka dėl įtarimo padarius nusikaltimą nesaisto teismo. Savo ruožtu Konstitucijoje įtvirtintas įstatymų leidžiamosios ir teisminės valdžių savarankiškumas lemia tai, kad teismo nuosprendis nesaisto Seimo, priimančio sprendimą dėl asmens konstitucinės atsakomybės. Kitaip būtų pažeistas konstitucinis valdžių padalijimo principas.

<...> Duodamas sutikimą patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, Seimas kartu apsisprendžia, kad bylos faktines aplinkybes tirs ne Seimo sudaryta specialioji tyrimo komisija, bet teisinės institucijos – tardymas ir teismas. Tai reiškia, kad jeigu teismas pripažins asmenį kaltu padarius nusikaltimą, vėliau nereikės pateikti atskiro siūlymo pradėti apkaltą dėl nusikaltimo padarymo. Pažymėtina, kad formalus kaltinimo pareiškimas, kai tai atlieka patys Seimo nariai, kaip savarankiškas veiksmas šiuo atveju nėra būtinas apkaltos proceso elementas, tačiau tai atitiktų daugelio valstybių konstitucinę praktiką.

Konstitucinė apkaltos samprata suponuoja tai, kad apkaltos proceso tikslas yra išspręsti Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą. Ir visą apkaltos procedūrą vykdamas Seime, ir patikint baudžiamosios bylos faktines aplinkybes nustatyti tardymui ir teismui dėl konstitucinės sankcijos apsisprendžia Seimas. Net ir tuo atveju, kai teismas priima apkaltinamąjį nuosprendį, konstitucinė sankcija – asmens pašalinimas iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimas – netaikoma savaime. Asmuo pašalinamas iš pareigų ar jo Seimo nario mandatas panaikinamas tik tuomet, kai už tai balsuoja kvalifikuota dauguma – 3/5 visų Seimo narių.

Valdžios atsakomybė visuomenei; apkalta (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

Demokratinėje teisinėje valstybėje visos valstybės institucijos ir visi pareigūnai privalo vadovautis Konstitucija ir teise. Valdžios atsakomybė visuomenei neatsiejama nuo konstitucinio teisinės valstybės principo; ji konstituciškai įtvirtinama nustatant, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, kad valdžios galias riboja Konstitucija, kad valstybės pareigūnai, kurie pažeidžia Konstituciją ir įstatymus, asmeninius ar grupinius interesus iškelia aukščiau visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią, įstatymų nustatyta tvarka gali būti pašalinti iš pareigų.

Apkalta – Konstitucijoje numatyta ypatinga procedūra, kai yra sprendžiamas Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų aukščiausiųjų valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimas, t. y. jų pašalinimas iš pareigų už šiuos Konstitucijoje nustatytus veiksmus: šiuurštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, nusikaltimo padarymą.

Pagal Konstituciją vienas iš valstybės pareigūnų, kuris gali būti pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, yra Respublikos Prezidentas.

<...>

Pabrėžtina, kad Konstitucijoje įtvirtinta galimybė apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų yra Respublikos Prezidento veiklos viešos demokratinės kontrolės forma, Respublikos Prezidento konstitucinės atsakomybės Tautai būdas, viena iš demokratinės pilietinės visuomenės savisaugos nuo Respublikos Prezidento piktnaudžiavimo jam nustatytais įgaliojimais priemonių. Pagal Konstitucijos 74 straipsnį Respublikos Prezidentui apkaltos procesą galima pradėti tik už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą arba paaikšėjus, jog padarytas nusikaltimas; Respublikos Prezidentą iš pareigų gali pašalinti tik Seimas, tai atliekama Seimo statuto nustatyta tvarka; Respublikos Prezidentas pašalinamas iš pareigų tik tuo atveju, jeigu už tai balsavo ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių.

Seimo ir Konstitucinio Teismo įgaliojimai apkaltos procese (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą, 107 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

Pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. <...> pagal Konstitucijos 74 straipsnį vienas iš valstybės pareigūnų, kuris gali būti pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, yra Respublikos Prezidentas.

Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas.

Atskleidžiant Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punkte ir 107 straipsnio 3 dalyje nustatyto teisinio reguliavimo turinį būtina atsižvelgti į Konstitucijos 74 straipsnio nuostatas, į Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostatas, į konstitucinius valdžių padalijimo ir teisinės valstybės principus.

<...> Konstitucija yra vientisas aktas, <...> visos Konstitucijos nuostatos yra susijusios, sudaro darnią visumą ir <...> nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti neatsižvelgiant į kitas Konstitucijos nuostatas. Aiškinant Konstituciją negali būti taikomas vien lingvistinis aiškinimo metodas, būtina naudoti sisteminių, loginį, teleologinį, kitus teisės aiškinimo metodus.

Minėta <...>, kad pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai; Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas.

Aiškinant nurodytas Konstitucijos nuostatas vien lingvistiškai, atsietai nuo kitų Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių apkaltos institutą, Seimo bei Konstitucinio Teismo įgaliojimus apkaltos procese, būtų galima teigti, esą Konstitucijoje yra nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, o galutinį sprendimą, ar Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai, priima Seimas.

Tačiau toks nurodytų Konstitucijos nuostatų aiškinimas būtų konstituciskai nepagrįstas.

Pažymėtina, kad Konstitucijoje įtvirtintas valstybės valdžių padalijimo principas *inter alia* reiškia, kad, Konstitucijoje tiesiogiai nustačius konkrečios valstybės valdžios institucijos įgaliojimus, viena valstybės valdžios institucija negali iš kitos perimti tokių įgaliojimų, jų perduoti ar atsakyti, kad tokie įgaliojimai negali būti pakeisti ar apriboti įstatymu.

Pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami. Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punkte nurodytos išvados pateikimas – vienas iš klausimų, kurie Konstitucijoje yra priskirti tik Konstitucinio Teismo kompetencijai. Taigi pagal Konstituciją Konstitucinio Teismo išvada, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmai prieštarauja Konstitucijai, yra galutinė ir neskundžiama.

Minėta, kad pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas. Vertinant Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punkto ir 107 straipsnio 3 dalies nuostatų santykį, negalima neatsižvelgti į Konstitucijos 74 straipsnio nuostatas, pagal kurias Respublikos Prezidentą, šurkščiai pažeidusį Konstituciją arba sulaužiusį priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų.

Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalies nuostata, kad Seimas Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, reiškia, kad tuo atveju, kai apkaltos procesas Respublikos Prezidentui pradedamas dėl šurkščiaus Konstitucijos pažeidimo, Seimas turi pareigą kreiptis į Konstitucinį Teismą prašydamas pateikti išvadą, ar Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai. <...>

Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalies nuostata, kad Konstitucinio Teismo sprendimai klausimais, kuriuos Konstitucija priskiria jo kompetencijai, yra galutiniai ir neskundžiami, reiškia ir tai, kad Seimas, sprenddamas, ar pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų, negali paneigti, negali pakeisti, negali kvestionuoti Konstitucinio Teismo išvados, kad konkretūs Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai. Tokie Seimo įgaliojimai Konstitucijoje nenumatyti. Konstitucinio Teismo išvada, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, susaisto Seimą tuo atžvilgiu, kad pagal Konstituciją Seimas neturi įgaliojimų spręsti, ar Konstitucinio Teismo išvada yra pagrįsta ir teisėta – teisinį faktą, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, nustato tik Konstitucinis Teismas.

Pagal Konstitucijos 74 straipsnį už šurkštų Konstitucijos pažeidimą pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka gali tik Seimas.

Vadinasi, Konstitucijoje yra nustatytos skirtingos Seimo ir Konstitucinio Teismo funkcijos apkaltos procese ir nustatyti šioms funkcijoms įgyvendinti reikalingi atitinkami įgaliojimai: Konstitucinis Teismas sprendžia, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ir pateikia Seimui išvadą (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas), o Seimas, jeigu Respublikos Prezidentas šurkščiai pažeidė Konstituciją, sprendžia, ar pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų (Konstitucijos 74 straipsnis). Taigi Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalies nuostata, kad Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nustatytus klausimus galutinai sprendžia Seimas, susiejus ją su Konstitucijos 74 straipsnio nuostata, kad tik Seimas sprendžia Respublikos Prezidento pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka klausimą, ir su Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalies nuostata, kad Konstitucinio Teismo išvada yra galutinė ir neskundžiama, reiškia, kad pagal Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalį Seimas turi įgaliojimus spręsti ne tai, ar konkretūs Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai, bet tai, ar pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų.

Pažymėtina, jog konstitucine nuostata, kad tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti (teikti išvadą), ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, Konstitucijoje yra įtvirtinta garantija Respublikos Prezidentui, kad jam nebus nepagrįstai taikoma konstitucinė atsakomybė. Vadinasi, jeigu Konstitucinis Teismas padaro išvadą, kad Respublikos Prezidento veiksmai neprieštarauja Konstitucijai, Seimas negali apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidento iš pareigų už šurkštų Konstitucijos pažeidimą.

Šurkštus Konstitucijos pažeidimas kaip apkaltos pagrindas (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

<...> pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Konstatavimas, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai, reiškia ir tai, kad yra konstatuojama, jog Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją. Tačiau ne kiekvienas Konstitucijos pažeidimas savaime yra šurkštus Konstitucijos pažeidimas.

Pabrėžtina, kad sprendžiant, ar Respublikos Prezidento veiksmai šurkščiai pažeidė Konstituciją, kiekvienu atveju būtina įvertinti konkrečių Respublikos Prezidento veiksmų turinį ir jų atlikimo aplinkybes.

Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime yra konstatavęs, kad Konstitucija šurkščiai pažeidžiama visais atvejais, kai Respublikos Prezidentas sulaužo priesaiką.

Respublikos Prezidento veiksmais Konstitucija būtų šurkščiai pažeista tais atvejais, kai Respublikos Prezidentas nesąžiningai eitų savo pareigas, veiktų vadovaudamasis ne Tautos ir valstybės interesais, bet savo privačiais interesais, atskirų asmenų ar jų grupių interesais, veiktų turėdamas tokių tikslų ir interesų, kurie nesuderinami su Konstitucija ir įstatymais, su viešaisiais interesais, sąmoningai nevykdytų Respublikos Prezidentui Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytų pareigų.

<...> pagal Konstituciją tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, taigi ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją; Seimui tokie įgaliojimai Konstitucijoje nenumatyti. Seimas, neturėdamas įgaliojimų priimti sprendimo, ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją, neturi ir konstitucinių įgaliojimų spręsti, ar Respublikos Prezidentas Konstituciją pažeidė šurkščiai. Konstitucijos pažeidimo nustatymas – tai teisinio, bet ne politinio vertinimo dalykas, todėl teisės klausimus – Konstitucijos pažeidimo faktą, taigi ir Konstitucijos šurkštaus pažeidimo faktą, gali nustatyti tik teisminės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas. Aiškinimas, kad Konstitucijos šurkštaus pažeidimo faktą esą galėtų nustatyti ir Seimas, būtų konstituciškai visiškai nepagrįstas, nes tai reikštų, kad teisės klausimą, ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją, ar Konstitucija pažeista šurkščiai, galėtų spręsti ne teisminės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas, kuris, kaip ir visi kiti teismai, sudaromas tik profesiniu pagrindu, bet Seimas – valstybės valdžios institucija, savo prigimtimi ir esme politinio pobūdžio institucija, kurios sprendimuose atsispindi Seimo narių daugumos politinė valia, kurios sprendimai grindžiami politiniais susitarimais, įvairiais politiniais kompromisais ir pan. Akivaizdu, kad politinio pobūdžio institucija Seimas negali spręsti, ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją, ar Konstitucijos pažeidimas yra šurkštus, t. y. negali spręsti teisės klausimo. Priešingu atveju Konstitucijos pažeidimo, taip pat ir Konstitucijos šurkštaus pažeidimo fakto, konstatavimas galėtų būti grindžiamas politiniais argumentais,

o iš politiniais argumentais grindžiamo konstatavimo, kad Konstitucija buvo šiuurkščiai pažeista, galėtų kilti Respublikos Prezidento konstitucinė atsakomybė. Konstitucijoje įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kad tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją, ar Konstitucijos pažeidimas yra šiuurkštus. Nei Seimui, nei kuriai nors kitai valstybės valdžios institucijai arba kuriam nors valstybės pareigūnui tokie įgaliojimai Konstitucijoje nenumatyti.

Pažymėtina, kad konstitucinis reguliavimas, kai tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidentas šiuurkščiai pažeidė Konstituciją, Respublikos Prezidentui yra konstitucinė garantija, kad jam negalės būti nepagrįstai taikoma konstitucinė atsakomybė – pašalinimas iš pareigų už šiuurkštų Konstitucijos pažeidimą.

<...> pagal Konstitucijos 74 straipsnį tik Seimas sprendžia, ar pašalinti iš pareigų Respublikos Prezidentą, jeigu jis šiuurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką arba paaiškėjęs, jog padarytas nusikaltimas. Jeigu apkaltos pagrindas yra šiuurkštus Konstitucijos pažeidimas, Seimas gali Respublikos Prezidento pašalinimo iš pareigų klausimą spręsti tik gavęs Konstitucinio Teismo išvadą, kad Respublikos Prezidentas šiuurkščiai pažeidė Konstituciją. Respublikos Prezidentui tai yra konstitucinė garantija, kad jam nebus nepagrįstai taikoma konstitucinė atsakomybė.

Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją apkaltos procese Seime sprendžiama ne tai, ar Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ne tai, ar Respublikos Prezidentas šiuurkščiai pažeidė Konstituciją. Pagal Konstituciją tai sprendžia tik Konstitucinis Teismas. Apkaltos procese Seime sprendžiamas tik Respublikos Prezidento konstitucinės atsakomybės klausimas, t. y. sprendžiama tik tai, ar už šiuurkštų Konstitucijos pažeidimą pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų. Respublikos Prezidento pašalinimas iš pareigų yra konstitucinė sankcija už šiuurkštų Konstitucijos pažeidimą. Minėta, kad pagal Konstitucijos 74 straipsnį sprendimą dėl konstitucinės sankcijos taikymo, t. y. dėl Respublikos Prezidento pašalinimo iš pareigų, gali priimti tik Seimas.

Apkaltos procesas Seime (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

Pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkaltos proceso tvarką nustato Seimo statutas. Konstitucijos 76 straipsnyje yra nustatyta, kad Seimo statutas turi įstatymo galią.

Pažymėtina, kad Seimas, nustatydamas apkaltos proceso tvarką, turi diskreciją, tačiau jis yra saistomas apkaltos konstitucinės sampratos (Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas). Todėl Seimo statute nustatyta apkaltos proceso tvarka turi būti tokia, kad būtų užtikrintas teisingas teisinis procesas, kad būtų galima tinkamai iširti apkaltos bylos aplinkybes ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens konstitucinės atsakomybės. Normos, reguliuojančios apkaltą, turi ne tik sudaryti galimybę pašalinti asmenį iš pareigų, bet ir užtikrinti asmens, kurio atžvilgiu vykdoma apkalta, teises.

<...>

<...> Pagal Konstitucijos 107 straipsnio 2 dalį Konstitucinio Teismo išvada yra galutinė ir neskundžiama, todėl akivaizdu, kad <...> apkaltos proceso dalis – tardymas, taip pat <...> tardymą reguliuojančios teisės normos gali būti taikomos tik tuomet, kai apkaltos pagrindas yra ne tai, kad šiuurkščiai pažeista Konstitucija ar sulaužyta priesaika, bet kai apkaltos pagrindas yra „paaiškėjęs, jog padarytas nusikaltimas“, ir jeigu asmens, kuriam taikoma apkalta, atžvilgiu dar nėra įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis. Atsižvelgiant į tai, kad pagal Konstitucijos 86 straipsnio 1 dalį Respublikos Prezidentas, kol eina savo pareigas, negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, darytina išvada, kad tardymas, kaip apkaltos proceso

dalį, galimas tik tuo atveju, jeigu Respublikos Prezidentas yra traukiamas konstitucinė atsakomybėn esant Konstitucijos 74 straipsnyje nustatytam pagrindui – paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, taip pat kai šiuo pagrindu, t. y. paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, konstitucinė atsakomybėn yra traukiami kiti Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti subjektai, ir jeigu jų atžvilgiu nėra įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis. <...>

Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime yra konstatavęs, kad apkaltos konstitucinė samprata suponuoja teisingą teisinį procesą, kuriame prioritetas teikiamas asmens teisių apsaugai. Garantuojant asmens teisių apsaugą būtina paisyti pamatinių teisinės valstybės principų, kurie reikalauja, kad jurisdikcinės ir kitos teisės taikymo institucijos būtų nešališkos ir nepriklausomos, siektų nustatyti objektyvią tiesą ir sprendimą priimtų tik teisės pagrindu. Tai įmanoma tik jei procesas yra viešas, šalys turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti. Teisinėje valstybėje asmens teisė ginti savo teises yra nekvestionuojama. Kadangi Seimas, sprenddamas asmens pašalinimo iš pareigų arba jo mandato panaikinimo klausimą, veikia kaip jurisdikcinė institucija, apkaltos procesui taikomi tie patys reikalavimai. Konstitucinis Teismas minėtame nutarime yra pažymėjęs ir tai, kad sprendžiant konstitucinės arba kitokios teisinės atsakomybės klausimą teisinės valstybės principai realizuojami per asmens, kuriam ši sankcija taikoma, procesines teises ir jų garantijas. Asmens teisių pripažinimas – būtinas teisės viešpatavimo elementas. Vykdamas apkaltą Seime turi būti užtikrinta asmens, kurio konstitucinės atsakomybės klausimas sprendžiamas, teisė dalyvauti procese ir gintis. Seimas prieš priimdamas sprendimą turi išklausti ir kitą šalį (*audi alteram partem*).

Atsižvelgiant į tai, kad apkaltos proceso metu Seime yra sprendžiama ne tai, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Respublikos Prezidentas Konstituciją pažeidė šurkščiai, – pagal Konstituciją tai gali spręsti tik Konstitucinis Teismas, – bet tik tai, ar už šurkštų Konstitucijos pažeidimą pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų, darytina išvada, kad apkaltos proceso metu Seime tiriami ne įrodymai, pagrindžiantys ar paneigiantys tai, kad Respublikos Prezidentas atliko veiksmus, kuriais šurkščiai pažeidė Konstituciją, bet tik tokie įrodymai, kuriais pagrindžiama ar paneigiama būtinybė pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų už šurkštų Konstitucijos pažeidimą. <...>

Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad Respublikos Prezidento, kurio konstitucinės atsakomybės klausimas sprendžiamas apkaltos proceso tvarka Seime, teisė dalyvauti procese, pateikti savo paaiškinimus ir gintis neturi būti varžoma. Ši teisė turi būti užtikrinta.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti ir vertinti įrodymus apkaltos procese

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada

Pagal Konstituciją tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidento, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Respublikos Prezidentas Konstituciją pažeidė šurkščiai. Taigi Konstituciniam Teismui nustatyta konstitucinė pareiga iširti, ar Respublikos Prezidentas atliko konkrečius veiksmus, nurodytus jam pateiktame kaltinime, ir įvertinti, ar šie veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Konstitucija pažeista šurkščiai. Tirdamas, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Konstitucija yra pažeista šurkščiai, Konstitucinis Teismas tiria ir vertina tiek kartu su paklausimu Konstituciniam Teismui pateiktus įrodymus, tiek visus kitus bylos nagrinėjimo Konstituciniame Teisme metu gautus įrodymus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad Respublikos Prezidentas atliko paklausime nurodytus konkrečius veiksmus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad šie veiksmai prieštarauja Konstitucijai, kad Konstitucija yra pažeista šurkščiai.

Apkaltos procese dalyvaujančios valstybės valdžios institucijos (Konstitucijos 74 straipsnis, 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas)

Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas

<...> apkalta – tai Konstitucijoje numatyta ypatinga parlamentinė procedūra, kai sprendžiamas Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjų, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjų, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjų, Seimo narių konstitucinės atsakomybės klausimas. Konstitucijos 74 straipsnyje nustatyta, kad minėtus asmenis pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą gali tik Seimas.

Pažymėtina, jog pagal Konstituciją tam, kad konstitucinė atsakomybė būtų taikoma pagrįstai, jeigu apkaltos procesas Respublikos Prezidentui, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams, Seimo nariams pradedamas dėl šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo ar priesaikos sulaužymo, Seimas privalo kreiptis į Konstitucinį Teismą, prašydamas pateikti išvadą, ar valstybės pareigūno, taip pat Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Šio asmens pašalinimo iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimo klausimą Seimas gali spręsti tik gavęs Konstitucinio Teismo išvadą, kad valstybės pareigūno ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas).

Taigi pagal Konstituciją įgaliojimus apkaltos procese turi tik dvi valstybės valdžios institucijos: Seimas ir Konstitucinis Teismas. Pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas sprendžia (teikia išvadą), ar valstybės pareigūno ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar šiais veiksmais Konstitucija pažeista šiurkščiai, o Seimas apkaltos proceso tvarka sprendžia, ar pašalinti šį asmenį iš pareigų (panaikinti Seimo nario mandatą).

<...> pagal Konstitucijos 74 straipsnį vienas iš apkaltos pagrindų yra „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“. Pažymėtina, kad Seimo statute, paisant Konstitucijoje įtvirtintos apkaltos sampratos, galima nustatyti, kad tuo atveju, kai nusikaltimo padarymo faktas yra akivaizdus, jo buvimą vykdydamas apkaltą gali konstatuoti pats Seimas be teisiųjų institucijų tyrimo. Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime konstatavo, kad „asmens pašalinimo iš pareigų ar jo Seimo nario mandato panaikinimas apkaltos proceso tvarka dėl įtarimo padarius nusikaltimą nesaisto teismo.“ Pažymėtina ir tai, kad tais atvejais, kai nusikaltimo padarymo faktas nėra akivaizdus, Seimas pagal Konstituciją negali vykdyti apkaltos nusikaltimo padarymo pagrindų tol, kol nėra priimtas ir įsiteisėjęs teismo apkaltinamasis nuosprendis.

Taigi Konstitucijoje yra įtvirtinta tokia apkaltos samprata, kai apkaltą vykdo Seimas, o Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar valstybės pareigūno ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Jokioms kitoms valstybės valdžios institucijoms Konstitucijoje nėra numatyti įgaliojimai dalyvauti vykdam apkaltą.

Apkaltos inicijavimas (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 15 d. nutarimas

Minėta, kad pagal Konstituciją apkaltą vykdo Seimas, o Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar valstybės pareigūno ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Konstitucijoje jokioms kitoms valstybės valdžios institucijoms nėra numatyti įgaliojimai apkaltos procese.

Pirmoji apkaltos proceso stadija yra apkaltos inicijavimas. Konstitucijos 74 straipsnyje nustatyta, jog apkaltos proceso tvarką nustato Seimo statutas. Pagal Konstitucijos 76 straipsnį Seimo statutas nustato Seimo struktūrą ir darbo tvarką. <...> pagal Konstituciją

apkaltos procedūra vyksta Seime, <...> jokios valstybės valdžios institucijos negali įsiterpti į Seimo konstitucinius įgaliojimus vykdyti apkaltą, jeigu tai nėra numatyta Konstitucijoje. Tai suponuoja, kad apkalta gali būti inicijuojama tik Seime, kad, pabrėžtina, apkaltos iniciatyva gali kilti tik iš Seimo narių. Pažymėtina, kad, atsižvelgiant į konstitucinio apkaltos instituto, kaip pilietinės Tautos savisaugos priemonės, kurią taiko Seimas, svarbą, taip pat į tai, kad apkalta gali būti taikoma aukščiausiesiems valstybės pareigūnams, teisę inicijuoti apkaltos procesą Seime gali turėti tik pakankamai didelė Seimo narių grupė. Kita vertus, nustačius pernelyg didelį tokią grupę sudarančių Seimo narių skaičių, būtų paneigta demokratinė apkaltos instituto prigimtis.

Pažymėtina, kad jeigu Seimo statute nustatant apkaltos inicijavimą būtų numatyta, kad apkalta gali būti inicijuojama ne Seime, kad apkaltos iniciatyva gali kilti ne iš Seimo narių, kad pradėti apkaltą gali siūlyti kitos valstybės valdžios institucijos, tai būtų nepaisoma konstitucinės apkaltos sampratos ir būtų įsiterpta į Seimo konstitucinę prerogatyvą vykdyti apkaltą.

Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad apkaltos inicijavimo teisinis reguliavimas Seimo statute pagal Konstituciją gali turėti ypatumų tuo atveju, kai asmens atžvilgiu yra priimtas ir yra įsiteisėjęs apkaltinamasis teismo nuosprendis. Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime konstatavo, kad toks apkaltos procedūros reglamentavimas, kai tai daro patys Seimo nariai, nėra vienintelė įmanoma apkaltos proceso pradėjimo forma. Duodamas sutikimą patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, Seimas kartu apsisprendžia, kad bylos faktines aplinkybes tirs ne Seimo sudaryta specialioji tyrimo komisija, bet teisinės institucijos – tardymas ir teismas. Tai reiškia, kad jeigu teismas pripažins asmenį kaltu padarius nusikaltimą, vėliau nereikės pateikti atskiro siūlymo pradėti apkaltą dėl nusikaltimo padarymo. Formalus kaltinimo pareiškimas, kai tai atlieka patys Seimo nariai, kaip savarankiškas veiksmas šiuo atveju nėra būtinas apkaltos proceso elementas.

Pabrėžtina, kad Seime gavus įsiteisėjusį apkaltinamąjį teismo nuosprendį, jame vykdomos apkaltos proceso metu teismo nuosprendis bei kiti teismų nagrinėjant baudžiamąją bylą priimti sprendimai nesvarstomi ir dėl jų teisėtumo bei pagrįstumo nediskutuojama. Tokiu atveju Seime yra sprendžiamas tik valstybės pareigūno pašalinimo iš pareigų (Seimo nario mandato panaikinimo) klausimas.

Valstybės pareigūnų atsakomybė visuomenei; apkalta (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Jeigu valstybės pareigūnai savo funkcijas vykdo vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, jie turi būti apsaugoti nuo spaudimo ir nepagrįsto kišimosi į jų veiklą, sąžiningai eidami savo pareigas, jie neturi patirti grėsmės savo asmeniui, teisėms ir laisvėms. Valstybės pareigūnai turi turėti piliečių – valstybinės bendruomenės pasitikėjimą. Tačiau, kad piliečiai – valstybinė bendruomenė galėtų pagrįstai pasitikėti valstybės pareigūnais, kad būtų galima įsitikinti, jog visos valstybės institucijos, visi valstybės pareigūnai vadovaujasi Konstitucija, teise ir joms paklūsta, o Konstitucijai, teisei nepaklūstantys asmenys neitų tokių pareigų, kurioms būtinas piliečių – valstybinės bendruomenės pasitikėjimas, yra reikalinga vieša demokratinė valstybės pareigūnų veiklos kontrolė ir atsakomybė visuomenei, apimanti *inter alia* galimybę pašalinti iš užimamų pareigų tuos valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia Konstituciją, teisę, asmeninius ar grupinius interesus iškelia virš visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią. Viena iš šios viešos demokratinės kontrolės formų yra konstitucinis apkaltos institutas: už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą arba paaiškėjus, kad

padarytas nusikaltimas, tam tikri aukščiausi valstybės valdžios pareigūnai – Respublikos Prezidentas, Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjai, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjai, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjai – apkaltos proceso tvarka gali būti pašalinti iš užimamų pareigų, apkaltos proceso tvarka taip pat gali būti panaikintas Seimo nario mandatas. Konstitucijoje įtvirtintas apkaltos – ypatingos parlamentinės procedūros institutas, konstitucinės sankcijos – pašalinimo iš užimamų pareigų – taikymas Respublikos Prezidentui, Seimo nariams, Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio teismo pirmininkui ir teisėjams yra viena iš valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos savisaugos priemonių, toks jos gynimosi nuo minėtų aukščiausių valstybės valdžios pareigūnų, nepaisančių Konstitucijos ir teisės, būdas, kai jiems nebeleidžiama eiti tam tikrų pareigų, nes jie nevykdo savo įsipareigojimo besąlygiškai vadovautis Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, savo veiksmais yra diskreditavę valstybės valdžią.

<...>

<...> apkalta – ypatinga parlamentinė procedūra, kai iš užimamų pareigų yra pašalinami Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti aukščiausi valstybės pareigūnai: pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkaltos proceso tvarka iš užimamų pareigų gali būti pašalintas Respublikos Prezidentas, Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjai, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjai, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjai, taip pat apkaltos proceso tvarka gali būti panaikintas Seimo nario mandatas. Pabrėžtina, kad apkalta galima tik esant Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytiems pagrindams: šiuurkščiam Konstitucijos pažeidimui, priesaikos sulaužymui arba paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas.

Konstitucinis Teismas 2004 m. balandžio 15 d. nutarime konstatavo, kad pagal Konstituciją įgaliojimus apkaltos procese turi dvi valstybės valdžios institucijos – Seimas ir Konstitucinis Teismas. Kiekvienai iš šių valstybės valdžios institucijų Konstitucijoje yra nustatyti jos funkcijos apkaltos procese atitinkantys įgaliojimai: apkaltos byla gali būti pradėta tik Seimo narių siūlymu (iniciatyva); išvadą, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, teikia Konstitucinis Teismas; jeigu Konstitucinis Teismas padaro išvadą, kad asmuo, kuriam pradėta apkaltos byla, šiuurkščiai pažeidė Konstituciją, Seimas ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma gali tokį asmenį pašalinti iš užimamų pareigų, gali panaikinti jo Seimo nario mandatą.

Įgaliojimus spręsti, ar Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti asmens, kuriems pradėta apkaltos byla, šiuurkščiai pažeidė Konstituciją (atsižvelgiant į tai, kad šiuurkštus Konstitucijos pažeidimas kartu yra ir priesaikos sulaužymas, – spręsti ir tai, ar jie sulaužė duotą priesaiką), pagal Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas. Konstitucinio Teismo išvada, kad asmuo šiuurkščiai pažeidė Konstituciją (taigi ir sulaužė priesaiką), yra galutinė. Jokia valstybės institucija, joks valstybės pareigūnas, joks kitas subjektas tokios Konstitucinio Teismo išvados pakeisti ar panaikinti negali. Pagal Konstituciją tokia išvada negali būti pakeista ar panaikinta nei referendumo, nei rinkimų ar kuriuo nors kitu būdu.

Konstitucijos 2 straipsnyje nustatyta, kad suverenitetas priklauso Tautai. Konstitucijos 4 straipsnyje įtvirtinta, kad aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per savo demokratiškai išrinktus atstovus. Pagal Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalį Seimo nariai yra Tautos atstovai. Taigi pagal Konstituciją tik Seimas yra Tautos atstovybė, per kurią Tauta vykdo aukščiausią suverenią galią. Pabrėžtina, kad pagal Konstituciją negali būti ir nėra priešpriešos tarp aukščiausios suverenios galios, kurią Tauta vykdo tiesiogiai, ir aukščiausios suverenios galios, kurią Tauta vykdo per savo demokratiškai išrinktus atstovus – Seimo narius. Taigi pagal Konstituciją negali būti ir nėra priešpriešos tarp Tautos ir jos

atstovybės – Seimo: Seimas įgyvendina tuos įgaliojimus, kuriuos jam Tauta nustatė savo priimtoje Konstitucijoje.

Pagal Konstituciją tik Seimas turi įgaliojimus spręsti, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš užimamų pareigų, ar panaikinti jo Seimo nario mandatą esant Konstitucijos 74 straipsnyje numatytiems pagrindams, – tokie klausimai negali būti sprendžiami referendumu ar rinkimais, jų negali spręsti kuri nors kita valstybės institucija, kuris nors valstybės pareigūnas ar kitas subjektas.

Seimas, kaip Tautos atstovybė, per kurią Tauta vykdo aukščiausią suverenią galią, veikia pagal Konstitucijoje jam Tautos nustatytus įgaliojimus. Vadinasi, Seimo, kaip Tautos atstovybės, sprendimas apkaltos proceso tvarka pašalinti tam tikrą Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą valstybės pareigūną iš užimamų pareigų, panaikinti jo Seimo nario mandatą kartu yra Tautos suverenių galių vykdymas per jos demokratiškai išrinktus atstovus. Kadangi pagal Konstituciją tik Seimas gali spręsti, ar pašalinti tam tikrą Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą valstybės pareigūną iš užimamų pareigų, ar panaikinti jo Seimo nario mandatą, toks Seimo sprendimas negali būti pakeistas ar panaikintas referendumu, rinkimų ar kuriuo nors kitu būdu. Vadinasi, jeigu Seimas, laikydamasis Konstitucijos, apkaltos proceso tvarka pašalina Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą valstybės pareigūną iš užimamų pareigų, panaikino jo Seimo nario mandatą, toks Seimo sprendimas yra galutinis.

Respublikos Prezidentas – vienas iš Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų valstybės pareigūnų, kuriuos Seimas apkaltos proceso tvarka gali pašalinti iš užimamų pareigų. Respublikos Prezidento apkalta Seime nėra Respublikos Prezidento – vienos iš valstybės valdžią vykdančių institucijų teisinis ginčas su Seimu – kita valstybės valdžią vykdančia institucija. Respublikos Prezidento apkalta – tai asmens, užimančio Respublikos Prezidento pareigas, konstitucinės atsakomybės Tautai būdas: Tauta per savo atstovybę – Seimą sprendžia, ar asmenį, užimantį Respublikos Prezidento pareigas, kuris šurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką, padarė nusikaltimą, pašalinti iš užimamų pareigų.

Šurkščiu Konstitucijos pažeidimu, priesaikos sulaužymu yra pakertamas pasitikėjimas Respublikos Prezidento institucija, kartu susilpninamas pasitikėjimas visa valstybės valdžia bei Lietuvos valstybe. Apkalta, kai asmuo, šurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką, pašalinamas iš Respublikos Prezidento pareigų, yra vienas iš Konstitucijoje numatytų valstybės, kaip bendro visos visuomenės gėrio, apsaugos būdų.

Pabrėžtina, jog pagal Konstituciją asmuo, kuriam Seimas, remdamasis Konstitucinio Teismo išvada, kad Respublikos Prezidentas šurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką, pritaikė konstitucinę sankciją – pašalino jį iš užimamų pareigų, konstitucinės atsakomybės negali išvengti nei naujais Respublikos Prezidento rinkimais, nei referendumu, nei kuriuo nors kitu būdu. Pabrėžtina ir tai, kad nei referendumas, nei nauji Respublikos Prezidento rinkimai negali būti ir pagal Konstituciją nėra piliečių pasitikėjimo ar nepasitikėjimo Seimu, apkaltos proceso tvarka pašalinusiu Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų, pareiškimo būdas.

Pagal Konstituciją tik Seimas turi įgaliojimus spręsti, ar už šurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužimą, nusikaltimo padarymą apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų. Vertinant Konstitucinio Teismo ir Seimo konstitucinių įgaliojimų santykį apkaltos procese pažymėtina, jog Konstitucinio Teismo išvada, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, susaisto Seimą tuo atžvilgiu, kad pagal Konstituciją Seimas neturi įgaliojimų spręsti, ar Konstitucinio Teismo išvada yra pagrįsta ir teisėta, – teisinį faktą, kad Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja (arba neprieštarauja) Konstitucijai, nustato tik

Konstitucinis Teismas (Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada). Nors Seimo nariai, sprenddami, ar Respublikos Prezidentą pašalinti iš užimamų pareigų už šturkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, balsuoja laisvai, tai nereiškia, kad Seimo nariai, sprenddami, ar už šturkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų, nėra saistomi savo duotos Seimo nario priesaikos, kuri įpareigoja Seimo narį savo veikloje vadovautis Konstitucija, valstybės interesais ir savo sąžine ir nebūti varžomam jokių mandatų. Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario laisvas mandatas negali būti suprantamas tik kaip leidimas veikti vien savo nuožiūra, veikti vadovaujantis vien savo sąžine ir ignoruoti Konstituciją. Konstitucija suponuoja tokią Seimo nario nuožiūros ir tokią Seimo nario sąžinės sampratą, kurioje tarp Seimo nario nuožiūros bei Seimo nario sąžinės ir Konstitucijos reikalavimų, Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių neturi būti atotrūkio: pagal Konstituciją Seimo nario nuožiūra ir jo sąžinė turi būti orientuotos į Konstituciją, į Tautos ir Lietuvos valstybės interesus. Todėl Seimui, sprendžiančiam, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų už šturkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, tenka ypač didelė atsakomybė: demokratinėje teisinėje valstybėje asmuo, šturkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką, neturėtų išvengti konstitucinės atsakomybės – pašalinimo iš užimamų pareigų.

Draudimas asmeniui, pašalintam iš pareigų apkaltos proceso tvarka, užimti pareigas, kurias galima pradėti eiti tik davus priesaiką

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Konstitucijoje nėra numatyta, kad praėjus kokiam nors laikui Respublikos Prezidentas, kurio veiksmai Konstitucinio Teismo buvo pripažinti šturkščiai pažeidusiais Konstituciją, o jis pats – sulaužęs priesaiką, ir kuris už priesaikos sulaužymą, šturkštų Konstitucijos pažeidimą Seimo buvo pašalintas iš užimamų pareigų, galėtų būti laikomas nesulaužusiu priesaikos, nepažeidusiu šturkščiai Konstitucijos. Respublikos Prezidentas, kurio veiksmus Konstitucinis Teismas pripažino šturkščiai pažeidžiančiais Konstituciją ir kurį Seimas – Tautos atstovybė apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų, pagal Konstituciją visada išlieka sulaužusiu Tautai duotą priesaiką, šturkščiai pažeidusiu Konstituciją ir už tai pašalintu iš Respublikos Prezidento pareigų.

<...> Konstitucijoje įtvirtinta tokia valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų sąranga ir jų formavimo tvarka, kai visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos, taip pat kitos valstybės institucijos, turi būti sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta Tautos priimtai Konstitucijai ir kurie eidami savo pareigas besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. <...> išrinktas Respublikos Prezidentas pagal Konstituciją gali pradėti eiti savo pareigas tik po to, kai prisiekia Tautai būti ištikimas Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai, sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas.

Asmuo, kuris buvo išrinktas Respublikos Prezidentu, davė Tautai Respublikos Prezidento priesaiką, po to ją sulaužė ir šitaip šturkščiai pažeidė Konstituciją ir už tai apkaltos proceso tvarka Seimo – Tautos atstovybės buvo pašalintas iš užimamų pareigų, pagal Konstituciją negali dar kartą prisiekti Tautai, nes visada kiltų ir niekada neišnyktų pagrįsta abejonė dėl jo vėl duodamos priesaikos tikrumo ir patikimumo, taigi ir dėl to, ar priesaiką duodantis asmuo Respublikos Prezidento pareigas tikrai vykdys taip, kaip jas vykdyti įpareigoja priesaika Tautai, ar šis asmuo vėl nesulaužys Tautai duotos priesaikos, kitaip tariant, ar šio asmens vėl duodama priesaika Tautai nebus fiktyvi.

<...> apkalta yra viena iš valstybės pareigūnų viešos demokratinės kontrolės formų, valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos savisaugos priemonių, toks jos gynimosi nuo minėtų aukščiausių valstybės valdžios pareigūnų, nepaisančių Konstitucijos ir teisės, būdas, kai jiems nebeleidžiama eiti tam tikrų pareigų, nes jie nevykdo savo įsipareigojimo besąlygiškai vadovautis Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Minėta <...>, kad Respublikos Prezidentas, kurio veiksmus Konstitucinis Teismas pripažino šurkščiai pažeidusiais Konstituciją ir kuris apkaltos proceso tvarka Seimo – Tautos atstovybės buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento pareigų, visada išlieka sulaužiusiu Tautai duotą priesaiką, šurkščiai pažeidusiu Konstituciją ir už tai pašalintu iš Respublikos Prezidento pareigų.

Respublikos Prezidento, kaip ir bet kurio kito Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyto asmens, sulaužiusio priesaiką, šurkščiai pažeidusio Konstituciją, pašalinimas iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka nėra savitikslis. Apkaltos instituto konstitucinė paskirtis yra ne tik vienkartinis tokių asmenų pašalinimas iš užimamų pareigų, bet daug platesnė – užkirsti kelią asmenims, šurkščiai pažeidusiems Konstituciją, sulaužiusiems priesaiką, užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurių ėjimo pradžia yra susijusi su Konstitucijoje nurodytos priesaikos davimu. Apkaltos proceso tvarka pritaikytos konstitucinės sankcijos (konstitucinės atsakomybės) turinį sudaro ir asmens, šurkščiai pažeidusio Konstituciją, sulaužiusio priesaiką, pašalinimas iš užimamų pareigų, ir iš to išplaukiantis draudimas tokiam asmeniui ateityje užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurias asmuo gali pradėti eiti tik po to, kai duoda Konstitucijoje numatytą priesaiką. Nurodytas draudimas užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurias asmuo gali pradėti eiti tik po to, kai duoda Konstitucijoje numatytą priesaiką, yra ne asmens, šurkščiai pažeidusio Konstituciją, sulaužiusio priesaiką, pakartotinis nubaudimas, ne antra „bausmė“, skirta asmeniui už tą patį Konstitucijos pažeidimą, bet konstitucinės sankcijos – pašalinimo iš užimamų pareigų sudedamoji dalis ir apkaltos, kaip valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos savisaugos priemonės, konstitucinės atsakomybės giluminė prasmė, jos paskirtis ir tikslas – užtikrinti, kad asmuo, šurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką ir dėl to Seimo pašalintas iš užimamų pareigų, niekada neitų tokių pareigų, kurių ėjimo pradžia yra susijusi su Konstitucijoje nurodytos priesaikos davimu.

Konstitucijoje yra įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kad asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalina iš Respublikos Prezidento pareigų už priesaikos sulaužymą, šurkščių Konstitucijos pažeidimą, niekada negali būti renkamas Respublikos Prezidentu. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas padarytų teisiškai beprasmį, betikslį patį konstitucinį apkaltos už šurkščių Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą institutą, būtų nesuderinamas su konstitucinės atsakomybės už priesaikos sulaužymą, šurkščių Konstitucijos pažeidimą esme ir paskirtimi, su Konstitucijoje numatytos priesaikos, kaip konstitucinės vertybės, esme ir paskirtimi, su iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo kylančiu reikalavimu, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos, taip pat kitos valstybės institucijos būtų sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta Tautos priimtai Konstitucijai ir kurie, eidami savo pareigas, besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas būtų nesuderinamas ir su konstituciniu teisinės valstybės principu, su konstituciniu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvu.

<...>

<...> Konstitucijoje yra įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kai asmuo, kurio Seimo nario mandatas už šurkščių Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą buvo panaikintas apkaltos proceso tvarka, taip pat asmuo, kuris už šurkščių Konstitucijos pažeidimą, priesaikos

sulaužymą buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjo, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjo, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjo pareigų, pagal Konstituciją niekada negali būti renkamas Respublikos Prezidentu, Seimo nariu, negali užimti Konstitucinio Teismo teisėjo, Aukščiausiojo Teismo teisėjo, Apeliacinio teismo teisėjo, kito teismo teisėjo, Vyriausybės nario, valstybės kontrolieriaus pareigų, t. y. negali užimti tokių Konstitucijoje nurodytų pareigų, kurių ėjimo pradžia pagal Konstituciją yra susieta su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas padarytų teisiškai beprasmi, betikslų patį konstitucinį apkaltos už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą institutą, būtų nesuderinamas su konstitucinės atsakomybės už priesaikos sulaužymą, šiurkštų Konstitucijos pažeidimą esme ir paskirtimi, su Konstitucijoje numatytos priesaikos, kaip konstitucinės vertybės, esme ir paskirtimi, su iš visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo kylančiu reikalavimu, kad visos valstybės valdžia įgyvendinančios institucijos, taip pat kitos valstybės institucijos būtų sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta Tautos priimtai Konstitucijai ir kurie, eidami savo pareigas, besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas būtų nesuderinamas ir su konstituciniu teisinės valstybės principu, su konstituciniu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvu.

Nusikaltimas kaip apkaltos pagrindas (Konstitucijos 56 straipsnio 2 dalis, 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Vienas iš Konstitucijos 74 straipsnyje nustatytų pagrindų, kuriems esant tam tikras Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas valstybės pareigūnas gali būti pašalintas iš užimamų pareigų, gali būti panaikintas jo Seimo nario mandatas, yra „paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas“. Atskleidžiant tai, kokie konstituciniai teisiniai padariniai asmeniui kyla dėl to, kad jis apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš užimamų pareigų, buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas už nusikaltimo padarymą, būtina atsižvelgti ir į Konstitucijos 56 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą nuostatą, kad Seimo nariu negali būti renkamas asmuo, kuris nebaigė atlikti teismo nuosprendžiu paskirtos bausmės. Ši konstitucinė nuostata reiškia ir tai, kad jeigu asmuo buvo teismo nuteistas už nusikaltimo padarymą ir atliko jam teismo nuosprendžiu paskirtą bausmę, jis gali būti renkamas Seimo nariu.

Šiame kontekste paminėtina, kad baudžiamajame įstatyme numatyti nusikaltimai gali būti ne tik sunkūs, bet ir nesunkūs, jie gali būti padaryti ne tik tyčia, bet ir dėl neatsargumo, jie gali būti labiau arba mažiau pavojingi, jie gali sukelti labai sunkius padarinius ir tokius padarinius, kurie nėra sunkūs, jie gali būti savanaudiški arba nesavanaudiški, susiję su einamomis pareigomis (tarnyba) arba su jomis nesusiję ir t. t. Nusikaltimo padarymas savaime nereiškia, kad asmuo kartu pažeidė Konstituciją ar sulaužė priesaiką, kad asmuo savo veikloje nesivadovavo Konstitucija, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais ir pan. Kai kurie nusikaltimai gali būti ir tokio pobūdžio, kad jie tiesiogiai nėra susiję su Konstitucijoje numatytos priesaikos sulaužymu, su šiurkščiu Konstitucijos pažeidimu. Todėl pačioje Konstitucijoje (56 straipsnio 2 dalis) yra *expressis verbis* nustatyta išimtis padarinių, kurie atsiranda dėl to, kad asmuo apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš užimamų pareigų, buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas už nusikaltimo padarymą, atžvilgiu. Iš Konstitucijos 74 straipsnio ir 56 straipsnio 2 dalies nuostatų kyla tai, kad nusikaltimas, kuriuo kartu nėra šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, nesukelia tokių pačių konstitucinių teisinių padarinių, kaip nusikaltimas, kuriuo kartu yra šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika. Konstitucijos 56 straipsnio 2 dalis, pagal kurią asmuo, atlikęs teismo nuosprendžiu paskirtą

bausmę, gali būti renkamas Seimo nariu, numatydamą išimtį padarinių, kylančių pritaikius Konstitucijos 74 straipsnyje numatytą sankciją už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, atžvilgiu, reiškia, kad Konstitucijoje ne tik nėra nustatyta, kad Seimo nariu negali būti renkamas asmuo, kuris apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento pareigų už tokio nusikaltimo, kuriuo nebuvo šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, padarymą, – Konstitucija, darydama minėtą išimtį, *expressis verbis* leidžia tokį asmenį rinkti Seimo nariu.

<...> demokratinėje teisinėje valstybėje asmuo, šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką, neturėtų išvengti konstitucinės atsakomybės – pašalinimo iš užimamų pareigų. Todėl Seimui, sprendžiančiam, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš užimamų pareigų, panaikinti jo Seimo nario mandatą už nusikaltimo padarymą, pagal Konstituciją tenka atsakomybė išsiaiškinti, ar nusikaltimo padarymu kartu nebuvo šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika.

Atsižvelgiant į tai, kad viena iš Konstitucijos 78 straipsnio 1 dalyje nustatytų sąlygų, kai asmuo gali būti renkamas Respublikos Prezidentu, yra „jeigu jis gali būti renkamas Seimo nariu“, konstatuotina, kad Konstitucijoje nėra nustatyta, kad Respublikos Prezidentu negali būti renkamas (yra nustatytas leidimas būti renkamam) asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų, buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas už tokio nusikaltimo, kuriuo nebuvo šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, padarymą.

Valstybės pareigūnų priesaika

Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas

Pagal Konstituciją prisiekti turi ne tik Respublikos Prezidentas – valstybės vadovas, bet ir Seimo nariai, Vyriausybės nariai, Konstitucinio Teismo teisėjai, kitų teismų teisėjai, valstybės kontrolierius.

Konstitucijos 59 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad išrinktas Seimo narys visas Tautos atstovo teises įgyja tik po to, kai jis Seime prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai; Seimo nario priesaikos tekstas yra nustatytas Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ (kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis) 5 straipsnyje. Konstitucijos 59 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad Seimo narys, įstatymo nustatyta tvarka neprisiekęs arba prisiekęs lygtinai, netenka Seimo nario mandato ir kad dėl to Seimas priima nutarimą. Konstitucijos 93 straipsnyje nustatyta, kad, pradėdami eiti savo pareigas, Ministras Pirmininkas ir ministrai Seime prisiekia būti ištikimi Lietuvos Respublikai, laikytis Konstitucijos ir įstatymų ir kad priesaikos tekstą nustato Vyriausybės įstatymas. Konstitucijos 104 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad Konstitucinio Teismo teisėjai prieš pradėdami eiti savo pareigas prisiekia būti ištikimi Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai. Konstitucijos 112 straipsnio 6 dalyje nustatyta, kad asmuo, paskirtas teisėju, įstatymo nustatyta tvarka prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai, vykdyti teisingumą tik pagal įstatymą. Konstitucijos 133 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad valstybės kontrolierius, pradėdamas eiti pareigas, prisiekia ir kad priesaiką nustato įstatymas.

Taigi pagal Konstituciją Seimo nariai, Vyriausybės nariai, Konstitucinio Teismo teisėjai, kitų teismų teisėjai, valstybės kontrolierius prieš pradėdami eiti savo pareigas turi prisiekti. Kol nurodyti asmenys neprisiekia, jie negali pradėti eiti savo pareigų.

Atsižvelgiant į tai, kad pagal Konstituciją nurodytų valstybės pareigūnų teisinis statusas yra skirtingas, Konstitucijoje nustatytų šių asmenų priesaikų tekstai taip pat yra nevienodi, tačiau visų nurodytų valstybės pareigūnų priesaikų tekstuose įvairiais aspektais atsispindi tos pačios konstitucinės vertybės; kita vertus, priesaikų tekstuose yra pabrėžiamos būtent

tos vertybės, kurias Tauta sieja su atitinkamomis pareigomis, su asmenų, užimančių šias pareigas, veikla.

Pažymėtina, kad ir Seimo nariai, ir Vyriausybės nariai, ir teisėjai – visi jie pagal Konstituciją turi prisiekti būti ištikimi Lietuvos Respublikai (nors, kaip minėta, dėl skirtingo Konstitucijoje nurodytų valstybės pareigūnų teisinio statuso jų priesaikų tekstai yra nevienodi). Taip pat pažymėtina, kad nors valstybės kontrolieriaus priesaikos tekstas Konstitucijoje nėra nustatytas (pagal Konstitucijos 133 straipsnio 3 dalį valstybės kontrolieriaus priesaiką nustato įstatymas), valstybės kontrolieriaus konstitucinis statusas suponuoja reikalavimą valstybės kontrolieriui prisiekti būti ištikimam Lietuvos Respublikai <...>.

Ištikimybė Lietuvos valstybei yra neatsiejama nuo ištikimybės ir Konstitucijai; sulaužius priesaiką būti ištikimam Lietuvos Respublikai, kartu yra šurkščiai pažeidžiama ir Konstitucija.

Pažymėtina, kad Seimo narių, Vyriausybės narių, Konstitucinio Teismo teisėjų, kitų teismų teisėjų, valstybės kontrolieriaus priesaika, kaip ir Respublikos Prezidento priesaika, nėra vien formalus ar simbolinis aktas. Atsižvelgiant į tai, kad nurodytų valstybės pareigūnų priesaikos institutas, priesaikos turinys yra įtvirtinti Konstitucijoje, šių asmenų duota priesaika turi konstitucinę teisinę reikšmę ir sukelia konstitucinius teisinius padarinius: kol asmuo nėra prisiekęs, jis negali pradėti eiti savo pareigų; atsisakymas prisiekti, priesaikos davimas su išlyga arba priesaikos teksto pakeitimas, atsisakymas pasirašyti priesaikos tekstą pagal Konstituciją reiškia, kad asmuo negali pradėti eiti savo pareigų; jeigu neprisiekia asmuo, išrinktas Seimo nariu, Seimas turi priimti nutarimą dėl Seimo nario mandato netekimo (Konstitucijos 59 straipsnio 3 dalis); jeigu neprisiekia asmuo, paskirtas Konstitucinio Teismo teisėju, Aukščiausiojo Teismo teisėju, Apeliacinio teismo teisėju, kito teismo teisėju, į šias pareigas turi būti skiriamas kitas asmuo; jeigu neprisiekia asmuo, paskirtas Vyriausybės nariu, į šias pareigas turi būti skiriamas kitas asmuo; jeigu neprisiekia asmuo, paskirtas valstybės kontrolieriumi, valstybės kontrolieriumi turi būti skiriamas kitas asmuo.

Nurodytų valstybės pareigūnų priesaikos aktas yra konstituciškai teisiškai reikšmingas ir dėl to, kad duodami priesaiką nurodyti asmenys viešai ir iškilmingai įsipareigoja veikti taip, kaip įpareigoja duota priesaika; nuo priesaikos davimo jiems atsiranda konstitucinė pareiga veikti tik taip, kaip įpareigoja duota priesaika, ir jokiais aplinkybėmis jos nesulaužyti. Pagal Konstitucijos 74 straipsnį priesaikos sulaužymas yra vienas iš pagrindų, kuriam esant apkaltos proceso tvarka ne tik Respublikos Prezidentas, bet ir Konstitucinio Teismo pirmininkas ir teisėjas, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir teisėjas, Apeliacinio teismo pirmininkas ir teisėjas gali būti pašalinti iš užimamų pareigų, gali būti panaikintas Seimo nario mandatas.

Valstybės pareigūnų atsakomybė visuomenei; atsakingo valdymo principas

Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas

Konstitucija yra valstybės valdžią ribojanti aukščiausioji teisė. Konstitucijoje yra įtvirtintas atsakingo valdymo principas.

Tai, kad pagal Konstituciją aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus, kad valdžios galias riboja Konstitucija ir kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, suponuoja, kad valstybės pareigūnai, vykdydami funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visi asmenys, priimančys visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, turi veikti vadovaudamiesi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Pilietinė Tauta, bendrų reikalų tvarkymą, taip pat atstovavimą Tautai ir valstybei patikėjusi asmenims, dėl savo užimamų pareigų ar įgyto mandato priimančiams visuomenei

ir valstybei reikšmingus sprendimus, turi būti apsaugota nuo valstybės pareigūnų savivalės, nuo jų veikimo ne Tautos ir Lietuvos valstybės, bet savo asmeniniais ar grupiniais interesais, nuo jų naudojimosi savo statusu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti. Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatavo: „Kad piliečiai – valstybinė bendruomenė galėtų pagrįstai pasitikėti valstybės pareigūnais, kad būtų galima įsitikinti, jog visos valstybės institucijos, visi valstybės pareigūnai vadovaujasi Konstitucija, teise ir joms paklūsta, o Konstitucijai, teisei nepaklūstantys asmenys neitų tokių pareigų, kurioms būtinas piliečių – valstybinės bendruomenės pasitikėjimas, yra reikalinga vieša demokratinė valstybės pareigūnų veiklos kontrolė ir atsakomybė visuomenei, apimanti *inter alia* galimybę pašalinti iš užimamų pareigų tuos valstybės pareigūnus, kurie pažeidžia Konstituciją, teisę, asmeninius ar grupinius interesus iškelia virš visuomenės interesų, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią.“

Įstatymų leidėjas pagal Konstituciją turi pareigą teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad valstybės pareigūnai, vykdamys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visi asmenys, priimanys visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, galėtų tinkamai vykdyti savo įgaliojimus, kad būtų išvengta viešųjų ir privačių interesų supriešinimo, kad nebūtų sudarytos teisinės prielaidos valstybės pareigūnams, vykdančiams funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visiems asmenims, priimančiams visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, veikti ne Tautos ir Lietuvos valstybės, bet savo asmeniniais ar grupiniais interesais, naudotis savo statusu savo ar sau artimų asmenų arba kitų asmenų privačiai naudai gauti, kad būtų galima veiksmingai kontroliuoti, kaip valstybės pareigūnai, vykdamys funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, visi asmenys, priimanys visuomenei ir valstybei reikšmingus sprendimus, laikosi šių reikalavimų, ir kad nurodyti valstybės pareigūnai ir kiti asmenys, jeigu jie nepaiso minėtų reikalavimų, būtų traukiami atsakomybėn pagal Konstituciją ir įstatymus.

Apkaltos procese taikomi teisingo teisinio proceso reikalavimai

Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 3 d. išvada

Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime yra konstatavęs, kad apkaltos konstitucinė samprata suponuoja teisingą teisinį procesą, kuriame prioritetas teikiamas asmens teisių apsaugai; asmens teisių apsauga garantuojama tik jei procesas yra viešas, šalis turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti.

Pažymėtina, kad iš teisingo teisinio proceso reikalavimo įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti teisinį reguliavimą, sudarantį sąlygas Seimo nariui ar valstybės pareigūnui, kuriam pradedama ar pradėta apkalta, ginti savo teises visose apkaltos proceso stadijose. Pažymėtina ir tai, kad teisingo teisinio proceso reikalavimas suponuoja valstybės valdžios institucijų, turinčių konstitucinius įgaliojimus apkaltos procese – Seimo ir Konstitucinio Teismo, pareigą įgyvendinant atitinkamas funkcijas apkaltos procese sudaryti galimybes asmeniui, kuriam pradedama ar pradėta apkalta, realizuoti savo teises apkaltos procese.

Asmens, kuriam taikoma apkalta, priedermė dalyvauti apkaltos procese

Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 3 d. išvada

<...> dalyvauti apkaltos procese yra Seimo nario ar valstybės pareigūno, kuriam pradedama ar pradėta apkalta, teisė ir iš jo priesaikos kylanti priedermė. Seimo narys ar valstybės pareigūnas, davęs priesaiką būti ištikimas Lietuvos Respublikai, gerbti ir vykdyti jos Konstituciją ir įstatymus, privalo gerbti valstybės valdžios institucijas. Taigi Seimo narys

ar valstybės pareigūnas, kuriam pradedama ar pradėta apkalta, turi priedermę kviečiamas atvykti į valstybės valdžios institucijas, turinčias konstitucinius įgaliojimus apkaltos procese, ir pateikti paaiškinimus dėl veiksmų, kurie yra šių institucijų tyrimo ir vertinimo dalykas. Šios priedermės nevykdymas, kai asmuo yra tinkamai informuotas apie vykstantį apkaltos procesą, nėra kliūtis valstybės valdžios institucijoms, turinčioms konstitucinius įgaliojimus apkaltos procese, *inter alia* Konstituciniam Teismui, vykdyti savo įgaliojimus ir priimti jų kompetencijai priskirtus sprendimus.

Seimo ir Konstitucinio Teismo įgaliojimai apkaltos procese, pradėtame paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas

Konstitucinio Teismo 2016 m. gegužės 10 d. sprendimas

<...> pagal Konstituciją Seimas, sprendžiantis, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš užimamų pareigų, panaikinti jo Seimo nario mandatą už nusikaltimo padarymą, jam tenkančią atsakomybę išsiaiškinti, ar nusikaltimo padarymu kartu nebuvo šturkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, įgyvendina kreipdamasis į Konstitucinį Teismą su paklausimu dėl asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečių veiksmų atitikties Konstitucijai.

<...> taip pat pažymėtina, kad apkaltos pagrindo „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ taikymas nesuponuoja Seimo įgaliojimų kreiptis į Konstitucinį Teismą su paklausimu, ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, tais atvejais, kai tokiais veiksmais negalėtų būti šturkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika dėl to, kad jie atlikti iki duodant Seimo nario priesaiką. Taikant apkaltos pagrindą „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“, Konstitucinis Teismas atitinkamai neturi įgaliojimų vertinti atitikties Konstitucijai požiūriu tokių atitinkamų veiksmų, kuriais negalėtų būti šturkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika dėl to, kad jie atlikti iki duodant Seimo nario priesaiką; kitaip būtų nepaisoma konstitucinės apkaltos sampratos.

Apkalta paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2017 m. vasario 24 d. nutarimas

<...> konstitucinė apkaltos, kaip vienos iš pilietinės visuomenės savisaugos priemonių, paskirtis yra vieša demokratinė aukščiausiųjų valstybės pareigūnų veiklos kontrolė sudarant prielaidas taikyti jiems konstitucinę atsakomybę – pašalinti iš užimamų pareigų tuos pareigūnus ar panaikinti Seimo nario mandatą tiems Seimo nariams, kurie savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią ir dėl to praranda piliečių pasitikėjimą.

<...>

<...> pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkalta galima už paaiškėjusius įvairaus pobūdžio nusikaltimus. Tai savaime nereiškia, kad asmenys, paaiškėjus, jog jie padarė nusikaltimą, iš užimamų pareigų šalintini (jų Seimo nario mandatą panaikintinas) visais atvejais už bet kokį nusikaltimą: apsispręsti dėl apkaltos nurodytu pagrindu taikymo ir asmens pašalinimo iš užimamų pareigų (jo Seimo nario mandato panaikinimo) nurodytu pagrindu gali tik institucija, turinti atitinkamus įgaliojimus apkaltos procese, – Seimas (*inter alia* Konstitucijoje numatytais atvejais gavęs atitinkamą Konstitucinio Teismo išvadą), vykdydamas apkalta, 3/5 visų narių balsų dauguma.

<...> Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas apkaltos pagrindas „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ nėra siejamas su nusikaltimo padarymo laiku; Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytam asmeniui einant pareigas turi paaiškėti tik jo nusikaltimo padarymo faktas.

Ypatingas pareigūnų, kurių konstitucinės atsakomybės klausimas sprendžiamas apkaltos procese, konstitucinis statusas (aukščiausieji valstybės pareigūnai), *inter alia* jiems suteikti įgaliojimai, suponuoja tai, kad prielaidos diskredituoti valstybės valdžią gali būti sudaromos ne tik tada, kai Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytiems asmenims einant atitinkamas pareigas paaiškėja, jog jie jas eidami padarė nusikaltimą, bet ir tada, kai funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią vykdo Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti asmenys, nusikaltimą padarę iki pradėdami eiti pareigas, kai tokios aplinkybės paaiškėja jas jau einant. Kitoks Konstitucijos 74 straipsnio nuostatų aiškinimas būtų nesuderinamas su konstitucine apkaltos paskirtimi, nes sudarytų prielaidas eiti pareigas tiems aukščiausiems valstybės pareigūnams, kurie, paaiškėjus nusikaltimams, padarytiems iki jiems pradėdant eiti pareigas, diskredituotų valstybės valdžią ir dėl to prarastų piliečių pasitikėjimą.

Taigi, atsižvelgiant į konstitucinę apkaltos paskirtį, kuri, kaip minėta, yra vieša demokratinė aukščiausiųjų valstybės pareigūnų veiklos kontrolė sudarant prielaidas taikyti jiems konstitucinę atsakomybę – pašalinti iš užimamų pareigų tuos pareigūnus ar panaikinti Seimo nario mandatą tiems Seimo nariams, kurie savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią ir dėl to praranda piliečių pasitikėjimą, pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkalta gali būti taikoma tiek už nusikaltimą, padarytą iki asmeniui pradėdant eiti šiame straipsnyje nurodytas pareigas, tiek už nusikaltimą, padarytą jas jau einant.

Pažymėtina, jog ta aplinkybė, kad veiksmai, sudarantys prielaidas taikyti apkaltą minėtu pagrindu, buvo atlikti iki Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytam asmeniui pradėdant eiti pareigas, suponuoja paties apkaltos proceso ypatumus.

<...>

<...> pagal Konstituciją tik Seimas, įgyvendindamas savo konstitucinius įgaliojimus vykdyti apkaltą, gali priimti sprendimą pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui. Tad apkaltos procesas konkrečiam asmeniui už nusikaltimo padarymą pradėdamas tik Seimo sprendimu po to, kai Seimo nariai formaliai pareiškia kaltinimą konkrečiam asmeniui arba gaunamas įsiteisėjęs teismo apkaltinamasis nuosprendis. Tuo tarpu duodamas sutikimą patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn Seimas apsisprendžia tik dėl to, kad apkaltos už nusikaltimo padarymą taikymui svarbias aplinkybes nustatinės teisinės institucijos; priėmus tokią sprendimą nėra savaime pradėdamas apkaltos procesas.

<...> ypatingas Respublikos Prezidento konstitucinis statusas, *inter alia* jam suteiktas ypatingas imunitetas, pasireiškiantis, be kita ko, tuo, kad pareigų vykdymo laikotarpiu jis negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, lemia tai, kad jo apkaltos už nusikaltimo padarymą taikymui svarbias aplinkybes gali nustatyti tik Seimas.

<...>

Taigi Seimas gali pats nustatyti apkaltai už nusikaltimo padarymą svarbias aplinkybes tik tada, kai nusikaltimo padarymo faktas (kartu ir jį padaręs pareigūnas) yra akivaizdus, taip pat kai vykdoma Respublikos Prezidento apkalta. Visais kitais atvejais apkalta už nusikaltimo padarymą, Seimui davus sutikimą konkretų Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, gali būti vykdoma tik po to, kai įgaliosios teisinės institucijos nustato apkaltai konstituciniu pagrindu „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ taikyti svarbias aplinkybes – įsiteisėjusiu apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu nustato nusikaltimo padarymo faktą ir jį padariusį pareigūną.

Šiame kontekste pažymėtina, kad nusikaltimo padarymo faktas (kartu ir jį padaręs pareigūnas) gali būti laikomas akivaizdžiu tik tada, kai yra gauta (įgaliosios institucijos pateikta Seimui) patikima informacija, kad konkretus Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas asmuo užtiktas darantis nusikaltimą, ir dėl to, kad būtų galima konstatuoti apkaltai taikyti

konstituciniu pagrindu „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ svarbias aplinkybes – nusikaltimo padarymo faktą ir jį padariusį pareigūną, nėra būtinas teisinių institucijų, vykdančių ikiteisminį tyrimą, nagrinėjančių baudžiamąsias bylas, dalyvavimas. Kitais atvejais, *inter alia* tada, kai nusikaltimas padarytas iki Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytam asmeniui pradėdant eiti pareigas, nusikaltimo padarymo faktas negali būti laikomas akivaizdžiu; todėl tokiais atvejais (išskyrus atvejį, kai apkalta taikoma Respublikos Prezidentui) nustatyti apkaltos taikymui svarbias aplinkybes – nusikaltimo padarymo faktą (kartu ir jį padariusį pareigūną) – turi įgaliotos teisinės institucijos, Seimui davus sutikimą konkrečių Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn.

Pažymėtina, jog net ir tuo išimtiniu atveju, kai nusikaltimo padarymo faktas yra akivaizdus ir jį konstatuoti gali pats Seimas, laikantis Seimo statute nustatytos tvarkos gali būti sprendžiama ir dėl sutikimo patraukti konkrečių Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą asmenį (išskyrus Respublikos Prezidentą) baudžiamojon atsakomybėn davimo. Seimui davus sutikimą konkrečių Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, Seime gali toliau vykti apkaltos procesas dėl šio asmens padaryto nusikaltimo, kurio padarymo faktas yra akivaizdus, kartu teisinės institucijos gali spręsti jo baudžiamosios atsakomybės klausimą. Kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas (esą Seimui nusprendus vykdyti apkaltą dėl nusikaltimo, kurio padarymo faktas yra akivaizdus, negalėtų būti duodamas sutikimas patraukti jį padariusį asmenį baudžiamojon atsakomybėn) pasunkintų minėto asmens patraukimą baudžiamojon atsakomybėn ar net sudarytų prielaidas asmeniui, kuriam taikoma apkalta dėl nusikaltimo, kurio padarymo faktas yra akivaizdus, išvengti baudžiamosios atsakomybės.

<...>

<...> apkalta konstituciniu pagrindu „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ tais atvejais, kai Seimas duoda sutikimą konkrečių asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn (išskyrus atvejį, kai nusikaltimo padarymo faktas (kartu ir jį padaręs pareigūnas) yra akivaizdus), yra galima tada, kai apkaltai taikyti svarbios aplinkybės įsiteisėjusiu apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu yra nustatytos neabejotinai, t. y. galutinai (atsižvelgiant į <...> teismų instancinei sistemai priklausančių teismų kompetenciją).

Apkaltos procese taikomi teisingo teisinio proceso reikalavimai (*inter alia* apkaltos proceso viešumo reikalavimas ir reikalavimas sudaryti sąlygas asmeniui ginti savo teises visose apkaltos proceso stadijose) nėra absoliutūs

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 19 d. išvada

<...> apkaltai taikytini teisingo teisinio proceso reikalavimai pagal Konstituciją nėra absoliutūs. Kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijoje įtvirtintos vertybės sudaro darnią sistemą, tarp jų yra pusiausvyra; Konstitucijos saugomų vertybių sandūroje būtina rasti sprendimus, užtikrinančius, kad nė viena iš tokių vertybių nebus paneigta ar nepagrįstai apribota; kitaip būtų pažeista Konstitucijos saugomų vertybių pusiausvyra, konstitucinis atviros, darnios pilietinės visuomenės imperatyvas, konstitucinis teisinės valstybės principas (*inter alia* 2002 m. spalio 23 d., 2003 m. kovo 4 d. nutarimai).

Atsižvelgiant į tai, pažymėtina, kad apkaltos proceso viešumo reikalavimas, skirtas asmens, kuriam vykdoma apkalta, teisėms užtikrinti, turi būti aiškinamas ir kitų konstitucinių vertybių kontekste.

Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Visuose teismuose bylos nagrinėjamos viešai. Teismo posėdis gali būti uždaras – žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo

slaptumui apsaugoti, taip pat jeigu viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybinę, profesinę ar komercinę paslaptį.“

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalies nuostata „visuose teismuose“ apima visų teismų sistemų, visų teismų grandžių ir visų teismų instancijų teismus (2012 m. gruodžio 6 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas – teisminės valdžios sistemos dalis (2006 m. birželio 6 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai). Taigi Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalis taikytina ir teismo procesui Konstituciniame Teisme, *inter alia* nagrinėjant bylą, ar asmens, kuriam vykdoma apkalta, veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

Aiškindamas Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalį Konstitucinis Teismas 2012 m. gruodžio 6 d. nutarime yra pažymėjęs, kad viešo bylų nagrinėjimo teisme principas nėra absoliutus; Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalyje, kurioje šis principas įtvirtintas, yra nustatytos tam tikros bylų nagrinėjimo viešumo išimtys ir atvejai, kada teismo posėdis gali būti uždaras; viešumas ribojamas privataus ar viešojo intereso apsaugos tikslais; viešo bylų nagrinėjimo teisme principas įstatymu gali būti ribojamas ir siekiant apsaugoti kitas konstitucines vertybes; siekiant apsaugoti žmogaus orumą, privataus gyvenimo neliečiamumą (Konstitucijos 22 straipsnis), kitas vertybes, kurių apsauga kyla iš Konstitucijos, įstatymu gali būti ribojamas bylų nagrinėjimo proceso atskirų elementų viešumas.

Paminėtina, kad pagal Konstitucijos 22 straipsnio 4 dalį ir teismas turi saugoti, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeiminių gyvenimą, kėsiniamosi į jo garbę ir orumą.

Taigi, atsižvelgiant į Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalį, <...> pažymėtina, jog privataus ar viešojo intereso apsaugos tikslais, *inter alia* siekiant apsaugoti tokias konstitucines vertybes kaip žmogaus orumas ir privataus gyvenimo neliečiamumas, tam tikri proceso Konstituciniame Teisme nagrinėjant bylą, ar asmens, kuriam vykdoma apkalta, veiksmai prieštarauja Konstitucijai, elementai, *inter alia* Konstitucinio Teismo posėdis, kuriame tiriami įrodymai, apklausiami liudytojai, vyksta teisiniai ginčai, Konstitucinio Teismo sprendimu gali būti nevieši.

Mutatis mutandis tai taip pat taikytina pradedant ir vykdant apkaltos procesą Seime.

<...> pažymėtina ir tai, kad reikalavimas sudaryti sąlygas Seimo nariui ar valstybės pareigūnui, kuriam pradedama ar pradėta apkalta, ginti savo teises visose apkaltos proceso stadijose, taip pat aiškintinas kitų oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų kontekste.

<...> apkaltos procesas pagal Konstituciją prasideda tik Seimui priėmus nutarimą dėl apkaltos proceso konkrečiam asmeniui Seime pradžios. Taigi veiksmai prieš pradedant apkaltą, t. y. iki Seimui priimant tokį nutarimą (*inter alia* Seimo narių iniciatyva pradėti apkaltą, jų pateiktų kaltinimų pagrįstumo tyrimas Seimo sudarytoje komisijoje ar kitame Seimo struktūriniame padalinyje), nėra apkaltos proceso stadija, todėl <...> asmeniui, kuriam gali būti pradedama apkalta, neturi būti sudarytos tokios pačios sąlygos ginti savo teises, kaip asmeniui, kuriam pradėta ir vykdoma apkalta. Pažymėtina, kad kitokių sąlygų ginti savo teises asmeniui, kuriam gali būti pradedama apkalta, sudarymas gali būti grindžiamas *inter alia* minėtais privataus ar viešojo intereso apsaugos tikslais, be kita ko, siekiu apsaugoti tokias konstitucines vertybes kaip žmogaus orumas ir privataus gyvenimo neliečiamumas.

Atsižvelgtina ir į tai, kad Seimas savo prigimtimi ir esme yra politinio pobūdžio institucija, kurios sprendimuose atsispindi Seimo narių daugumos politinė valia ir jie grindžiami politiniais susitarimais, įvairiais politiniais kompromisais (2004 m. kovo 31 d. išvada, 2014 m. gegužės 27 d. nutarimas). Todėl veiksmai prieš pradedant apkaltą, t. y. iki Seimui priimant nutarimą dėl apkaltos proceso konkrečiam asmeniui Seime pradžios (*inter alia*

Seimo narių iniciatyva pradėti apkaltą, jų pateiktų kaltinimų pagrįstumo tyrimas Seimo sudarytoje komisijoje ar kitame Seimo struktūriniame padalinyje), kurie, kaip minėta, nėra apkaltos proceso stadija, yra parlamentinė procedūra, kuri negali būti laikoma teisiniu procesu *stricto sensu*, jos metu sprendžiama ne dėl asmens konstitucinės atsakomybės taikymo, o tik tai, ar yra pagrindas pradėti apkaltą. Ši procedūra turi būti reglamentuojama taip, kad būtų užtikrintas tinkamas teisinis procesas, *inter alia* reiškiantis, jog asmuo, kuriam gali būti pradėdama apkalta, turi turėti realią galimybę žinoti, kuo yra kaltinamas, pateikti savo paaiškinimus Seimui, šiam asmeniui pateiktų kaltinimų pagrįstumą tiriančiai Seimo sudarytai komisijai ar kitam Seimo struktūriniam padaliniiui, Seimo posėdyje, kuriame sprendžiama, ar pradėti apkaltą, atsakyti į argumentus, kuriais grindžiami šiam asmeniui pateikti kaltinimai.

<...>

<...> pagal Konstituciją apkaltos procesas, kaip visuma, laikytinas teisingu ir tinkamu, jeigu, laikantis teisingo teisinio proceso reikalavimų, Seimo nariui, kurio konstitucinės atsakomybės klausimas sprendžiamas, ir (ar) jo atstovams sudaromos sąlygos ginti savo interesus tiek Konstitucinio Teismo posėdyje, tiek Seimo statute nustatyta tvarka Seime tęsiant apkaltos procesą įsigaliojus Konstitucinio Teismo išvadai, kad asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

Apkaltos pagrindai; konstitucinė atsakomybė priesaikos sulaužymo pagrindu negali būti taikoma už veiksmus, atliktus iki duodant priesaiką, *inter alia* padarytus ankstesnės kadencijos metu (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 22 d. išvada

Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti asmenys apkaltos proceso tvarka gali būti pašalinti iš pareigų (jiems gali būti panaikintas Seimo nario mandatas) už veiksmus, nustatytus Konstitucijoje: šurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, nusikaltimo padarymą (2004 m. balandžio 15 d., 2007 m. vasario 24 d. nutarimai).

Pažymėtina, kad šie apkaltos pagrindai nėra tapatūs ir negali būti aiškinami vienodai.

Kaip 2017 m. vasario 24 d. nutarime pažymėjo Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas apkaltos pagrindas „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ nėra siejamas su nusikaltimo padarymo laiku; Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytam asmeniui einant pareigas turi paaiškėti tik jo nusikaltimo padarymo faktas; prielaidos diskredituoti valstybės valdžią gali būti sudaromos ne tik tada, kai Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytiems asmenims einant atitinkamas pareigas paaiškėja, kad jie jas eidami padarė nusikaltimą, bet ir tada, kai funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią vykdo Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti asmenys, nusikaltimą padarę iki pradėdami eiti pareigas, kai tokios aplinkybės paaiškėja jas jau einant.

Paminėtina, kad taikant apkaltos pagrindą „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ Konstitucinis Teismas neturi įgaliojimų vertinti atitikties Konstitucijai požiūriu tokių atitinkamų veiksmų, kurie negalėtų būti laikomi šurkščiu Konstitucijos pažeidimu ir priesaikos sulaužymu dėl to, kad jie atlikti iki duodant Seimo nario priesaiką; kitaip būtų nepaisoma konstitucinės apkaltos sampratos (2017 m. vasario 24 d. nutarimas).

Kitas Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas apkaltos pagrindas – šurkštus Konstitucijos pažeidimas ir priesaikos sulaužymas – [jį] sudarančių veiksmų padarymo laiko aspektu [vertintinas] kitaip nei pagrindas „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“.

Iš Konstitucijos 74 straipsnio formuluotės, kad apkaltos proceso tvarka Seimas gali pašalinti iš pareigų šiame straipsnyje nurodytus asmenis, „šurkščiai pažeidusius Konstituciją

arba sulaužiusius priesaiką“, matyti, kad svarbus yra ne tik veiksmų, kuriais buvo šurkščiau pažeista Konstitucija ar sulaužyta priesaika, paaiškėjimo, bet ir šių veiksmų atlikimo laikas, t. y. kad tokius veiksmus asmuo būtų atlikęs ne bet kada, o eidamas Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas pareigas, kurias asmuo gali pradėti eiti tik po to, kai duoda Konstitucijoje numatytą priesaiką, ir galiojant šiai duotai priesaikai.

Pažymėtina, kad apkaltos procesas nėra savitikslis. <...> apkaltos proceso tikslas – išspręsti Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų konstitucinės atsakomybės klausimą. Dėl šurkštaus Konstitucijos pažeidimo ir priesaikos sulaužymo apkaltos proceso tvarka pritaikytos konstitucinės sankcijos (konstitucinės atsakomybės) turinį sudaro ir asmens, šurkščiau pažeidusio Konstituciją, sulaužiusio priesaiką, pašalinimas iš užimamų pareigų, ir iš to išplaukiantis draudimas tokiam asmeniui ateityje užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurias asmuo gali pradėti eiti tik po to, kai duoda Konstitucijoje numatytą priesaiką (2004 m. gegužės 25 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai, 2017 m. gruodžio 19 d. išvada).

Taigi pašalinimas iš užimamų pareigų, kaip konstitucinė sankcija, taikoma apkaltos proceso tvarka, turi būti siejamas su šias (o ne kitas, prieš tai eitas) pareigas einant padarytu šurkščiu Konstitucijos pažeidimu ir galiojančios priesaikos sulaužymu, t. y. šios sankcijos paskirtis yra pašalinti Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą asmenį būtent iš užimamų pareigų – tokių pareigų, kurias jis pradėjo eiti davęs atitinkamą priesaiką ir kurias eidamas šią galiojančią priesaiką sulaužė. Akivaizdu, kad neįmanoma pašalinti asmens iš tokių pareigų, kurių jis nebeužima pasibaigus (nutrūkus) įgaliojimams, todėl neįmanoma ir Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyto asmens konstitucinė atsakomybė už šurkštų Konstitucijos pažeidimą ar priesaikos sulaužimą, padarytą [einant] tokias pareigas. Be to, aiškinant Konstituciją taip, kad Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą asmenį esą būtų galima pašalinti iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka už tokį šurkštų Konstitucijos pažeidimą ir priesaikos sulaužimą, kuris buvo padarytas anksčiau [einant] Konstitucijos 74 straipsnyje numatytas pareigas, konstitucinė atsakomybė galėtų būti akivaizdžiai neproporcinga priemonė tiems Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytiems asmenims, kurie patys pripažintų padarę šurkštų Konstitucijos pažeidimą ir sulaužę priesaiką ir atsistatydintų iš anksčiau eitų Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų pareigų net nepradėjęs apkaltos (ar jai nepasibaigus); net ir tokie asmenys, jeigu vėl užimtų Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas pareigas, visada susidurtų su rizika, kad jiems bus pradėta apkalta ir taikoma konstitucinė atsakomybė už pačių pripažintą šurkštų Konstitucijos pažeidimą ir priesaikos sulaužimą, padarytą [einant] pareigas, iš kurių jie atsistatydino.

Kaip minėta aiškinant Konstitucijos 59 straipsnio 1, 2 dalių ir 63 straipsnio nuostatas, duota Seimo nario priesaika Seimo narį, kaip Tautos atstovą, saisto visą jo įgaliojimų laiką, t. y. nuo to momento, kai jis, pagal Konstituciją Seime prisiekęs Lietuvos Respublikai, įgyja visas Tautos atstovo teises, iki to momento, kai jo, kaip Seimo nario, įgaliojimai nutrūksta bet kuriuo iš Konstitucijos 63 straipsnyje nustatytų pagrindų, *inter alia*, kai pasibaigus Seimo nario įgaliojimų laikui (kadencijai) į pirmąjį posėdį susirenka naujai išrinktas Seimas (Konstitucijos 63 straipsnio 1 punktas); pagal Konstituciją, nutrūkus Seimo nario įgaliojimams, baigia galioti ir jo duota Seimo nario priesaika.

Taigi pagal Konstituciją, *inter alia* jos 74 straipsnį, neįmanoma Seimo nario konstitucinė atsakomybė, taikoma apkaltos proceso tvarka, už veiksmus, kuriais galėjo būti šurkščiau pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika, padarytus ankstesnės jo Seimo nario kadencijos (anksčiau turėtų įgaliojimų vykdymo) metu. Atitinkamai Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją neturi įgaliojimų vertinti atitikties Konstitucijai požiūriu tokių Seimo nario veiksmų, kurie buvo atlikti ankstesnės jo Seimo nario kadencijos (anksčiau turėtų

įgaliojimų vykdymo) metu, t. y. veiksmų, kurie buvo atlikti iki duodant galiojančią Seimo nario priesaiką.

Šiame kontekste pažymėtina, kad už veiksmus, padarytus ankstesnės Seimo nario kadencijos metu, kuriais galėjo būti šiuurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta tuo metu galiojusi priesaika, pagal Konstituciją Seimo nario apkalta būtų galima tuo atveju, jeigu šie veiksmai taip pat būtų nusikalstami, t. y. esant apkaltos pagrindui „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“. Bet kuriuo atveju Seimo nario veiksmai, padaryti ankstesnės Seimo nario kadencijos metu, kuriais galėjo būti šiuurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta tuo metu galiojusi priesaika, galėtų būti pagrindas, vadovaujantis Konstitucijos 75 straipsniu, pareikšti nepasitikėjimą ir atleisti tokį Seimo narį iš pareigų Seime, į kurias jis buvo Seimo paskirtas ar išrinktas, taip pat galėtų būti Seimo laikinosios tyrimo komisijos atliekamo tyrimo objektas, jeigu jie būtų ypatingos, t. y. valstybinės, svarbos (atsižvelgiant į tai, kad, kaip ne kartą yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, Seimo laikinosios tyrimo komisijos turi būti sudaromos ne bet kokiems, o tik ypatingiems, t. y. valstybinės svarbos, klausimams iširti).

Parlamentinė procedūra prieš pradedant apkaltą

Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 22 d. išvada

<...> Seimo narys ar valstybės pareigūnas, kuriam gali būti pradeda apkalta, turi priedermę dalyvauti ir parlamentinėje procedūroje prieš pradedant apkaltą (*inter alia* tiriant Seimo narių pateiktų kaltinimų pagrįstumą Seimo sudarytoje komisijoje ar kitame Seimo struktūriniame padalinyje), kviečiamas atvykti į šią procedūrą vykdančios Seimo komisijos ar kito Seimo struktūrinio padalinio posėdžius ir pateikti paaiškinimus dėl tiriamų veiksmų. Tinkamo teisinio proceso reikalavimas šioje parlamentinėje procedūroje pagal Konstituciją suponuoja tokį procesą, kurio metu Seimo narys ar valstybės pareigūnas, kuriam gali būti pradeda apkalta, galėtų veiksmingai naudotis minėtomis teisėmis, be kita ko, žinoti, kuo yra kaltinamas, pateikti savo paaiškinimus, atsakyti į argumentus, kuriais grindžiami jam pateikti kaltinimai. Dėl to ši parlamentinė procedūra turi būti *inter alia* tokia, kad Seimo sudarytoje komisijoje ar kitame Seimo struktūriniame padalinyje būtų tiriamas apkaltą inicijuojančių Seimo narių (ar Seimo struktūrinio padalinio) pateiktų kaltinimų pagrįstumas, o ne formuluojami iš esmės nauji, apkaltos iniciatorių nepateikti kaltinimai, ypač Seimo nario ar valstybės pareigūno, kuriam gali būti pradeda apkalta, pateiktų paaiškinimų šiai Seimo komisijai ar kitam struktūriniam padalinui pagrindu; kitaip būtų sudarytos prielaidos atgrasyti Seimo narį ar valstybės pareigūną, kuriam gali būti pradeda apkalta, naudotis minėtomis tinkamo teisinio proceso teisėmis.

Draudimas asmeniui, pašalintam iš pareigų apkaltos proceso tvarka, būti renkamam Respublikos Prezidentu

Konstitucinio Teismo 2019 m. gegužės 28 d. sprendimas

<...> Konstitucinis Teismas 2014 m. kovo 20 d. sprendime jau yra konstatavęs, jog iš Konstitucijos kylančio draudimo asmeniui, kuris šiuurkščiai pažeidė Konstituciją, sulaužė priesaiką ir dėl to apkaltos proceso tvarka buvo pašalintas iš Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjo, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjo, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjo pareigų ar buvo panaikintas jo Seimo nario mandatas, būti renkamam Prezidentu galėtų būti atsisakyta tik atitinkamai pakeitus Konstituciją. Tai pakartota ir Konstitucinio Teismo 2016 m. gruodžio 22 d. nutarime <...>.

Taigi pagal Konstituciją panaikinti draudimą būti renkamam Prezidentu asmeniui, šiuurkščiai pažeidusiam Konstituciją, sulaužusiam priesaiką ir dėl to apkaltos proceso tvarka

pašalintam iš užimtų pareigų, įmanoma vieninteliu būdu – atitinkamai pakeitus su tuo susijusias Konstitucijos nuostatas.

Parlamentinė procedūra prieš pradedant apkaltą

Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. nutarimas

2017 m. gruodžio 19 d. išvadoje aiškindamas su apkaltos proceso pradžia Seime susijusius klausimus Konstitucinis Teismas konstatavo, kad *inter alia* veiksmai prieš pradedant apkaltą, t. y. iki Seimui priimant nutarimą dėl apkaltos proceso konkrečiam asmeniui Seime pradžios (*inter alia* Seimo narių iniciatyva pradėti apkaltą, jų pateiktų kaltinimų pagrįstumo tyrimas Seimo sudarytoje komisijoje ar kitame Seimo struktūriniame padalinyje), nėra apkaltos proceso stadija; šie veiksmai yra parlamentinė procedūra, kuri negali būti laikoma teisiniu procesu *stricto sensu*, jos metu sprendžiama ne dėl asmens konstitucinės atsakomybės taikymo, o tik tai, ar yra pagrindas pradėti apkaltą.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstitucijos 74 straipsnį nustatyti apkaltos proceso tvarką yra Seimo kompetencija – šis privalo ją apibrėžti Seimo statute (1999 m. gegužės 11 d., 2001 m. sausio 25 d. nutarimai).

Atsižvelgiant į tai, kad <...> veiksmai prieš pradedant apkaltą yra parlamentinė procedūra, <...> iš Konstitucijos, *inter alia* iš jos 74 straipsnio, kyla reikalavimas Seimo statute reglamentuoti *inter alia* veiksmus prieš pradedant apkaltą, t. y. iki Seimui priimant nutarimą dėl apkaltos proceso konkrečiam asmeniui Seime pradžios, be kita ko, asmeniui pateiktų kaltinimų pagrįstumą tiriančios Seimo komisijos sudarymo procedūrą.

Privačių interesų deklaravimas

Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 19 d. nutarimas

<...> pažymėtina, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 5 straipsnio 3 dalies nuostata, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, konstitucinį atsakingo valdymo principą, įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti valstybės ir savivaldybių, taip pat kitų viešųjų reikalų tvarkymo skaidrumą ir viešumą, *inter alia* užkirsti kelią korupcijai ir piktnaudžiavimui įgaliojimais tvarkant šiuos reikalus, gali nustatyti pareigą deklaruoti privačius interesus įvairiems asmenims, *inter alia* valstybės ir savivaldybių politikams, valstybės pareigūnams, vykdančioms funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, valstybės tarnautojams, asmenims, pretenduojantiems į atitinkamas pareigas, kitiems asmenims, kurių veikla susijusi su viešojo intereso garantavimu, *inter alia* su valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų naudojimu. Pažymėtina, kad tai darydamas įstatymų leidėjas turi laikytis Konstitucijos normų ir principų, *inter alia* iš konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų.

<...>

<...> įstatymų leidėjui pagal Konstituciją, *inter alia* jos 5 straipsnio 3 dalies nuostata, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, konstitucinį atsakingo valdymo principą, nustatius pareigą asmenims, *inter alia* valstybės ir savivaldybių politikams, valstybės pareigūnams, vykdančioms funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, valstybės tarnautojams, asmenims, pretenduojantiems į atitinkamas pareigas, kitiems asmenims, kurių veikla susijusi su viešojo intereso garantavimu, *inter alia* su valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų naudojimu, deklaruoti privačius interesus, iš konstitucinio teisinės valstybės principo kyla pareiga nustatyti ir aiškiai tokių interesų deklaravimo tvarką, kad asmenys žinotų, ko iš jų reikalauja teisė, ir galėtų, deklaruodami privačius interesus, savo elgesį orientuoti pagal teisės reikalavimus.

4.5. VALSTYBINIAI APDOVANOJIMAI

Valstybiniai apdovanojimai*Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 12 d. nutarimas*

Lietuvos Respublikos piliečiams, užsienio valstybių piliečiams, asmenims be pilietybės už nuopelnus Lietuvos valstybei gali būti skiriami Lietuvos valstybės apdovanojimai – ordinai, medaliai ar kiti pasižymėjimo ženklai (Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas). Valstybinius apdovanojimus steigia Seimas (Konstitucijos 67 straipsnio 18 punktas), o juos skiria Respublikos Prezidentas (Konstitucijos 84 straipsnio 22 punktas). Valstybiniais apdovanojimais valstybės vardu yra pagerbiami asmenys, turintys nuopelnų Lietuvos valstybei, t. y. atlikę išskirtinius darbus, kuriems buvo reikalingos ypatingos pastangos ar net pasiaukojimas ir kurie Lietuvos valstybei, visuomenei ar tam tikroms šalies gyvenimo sritims davę ypatingą naudą.

<...>

Steigdamas valstybinius apdovanojimus (*inter alia* nustatydamas jų sistemą), Seimas turi plačią diskreciją, tačiau jis privalo paisyti konstitucinės valstybinių apdovanojimų sampratos, suponuojančios, kad valstybiniais apdovanojimais gali būti apdovanojama būtent už nuopelnus ir kad tie nuopelnai turi būti nuopelnai Lietuvai (Lietuvos valstybei, visuomenei, tam tikroms šalies gyvenimo sritims). Pagrindai, kuriems esant asmenys gali būti apdovanojami, turi būti aiškūs; jie turi būti nustatyti įstatymu. Įstatymu taip pat turi būti nustatyta, kokia tvarka asmuo teikiamas valstybiniam apdovanojimui.

Konstitucinės valstybinių apdovanojimų sampratos privalu paisyti ir skiriant valstybinius apdovanojimus. Respublikos Prezidentas turi gana didelę nuožiūros laisvę spręsti, apdovanoti pateiktą asmenį, ar ne. Pabrėžtina, kad Konstitucijoje Respublikos Prezidentui nėra nustatyta pareiga kurį nors asmenį ar asmenis (už kokius nors nuopelnus) apdovanoti kokiu nors valstybiniu apdovanojimu, tačiau skirdamas valstybinius apdovanojimus Respublikos Prezidentas turi paisyti *inter alia* Konstitucijos 82 straipsnyje įtvirtintų reikalavimų sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas.

Kita vertus, įstatymu gali būti nustatyti ir tam tikri formalūs kriterijai, kurių neatitinkantis asmuo negali būti apdovanotas valstybiniais apdovanojimais arba, jeigu jis yra apdovanotas, turi netekti to valstybinio apdovanojimo.

Apdovanojimas kuriuo nors valstybiniu apdovanojimu – tai ne asmens, tegul ir turinčio neabejotinų nuopelnų Lietuvai, teisės ar teisėto lūkesčio įgyvendinimas, bet toks jo nuopelnų Lietuvai įvertinimas, kuris priklauso nuo Respublikos Prezidento nuožiūros ir valios.

<...> valstybinis apdovanojimas yra valstybės pagarbos asmeniui ženklas, todėl jis nėra sietinas su kokių nors materialinių, finansinių ar kitokių gėrybių (žinoma, išskyrus patį atitinkamą ordiną, medalį ir pan.), juo labiau privilegijų, teikimu apdovanojamajam. Konstitucija nesuponuoja, kad asmuo, kuris buvo apdovanotas kuriuo nors valstybiniu apdovanojimu, galėtų vien dėl to, kad yra apdovanotas, tikėtis, juo labiau reikalauti, dar kokių nors materialinių, finansinių ar kitokių gėrybių, privilegijų ar pan.

Valstybinių apdovanojimų konstitucinis teisinis institutas nėra tapatus kitiems konstituciniams institutams, *inter alia* susijusiems su Konstitucijoje numatytų (taigi konstituciskai pagrindžiamų ir privilegijomis nelaiikytinų) paramos, globos, aprūpinimo, materialinių, finansinių ar kitokių gėrybių teikimu įvairiems asmenims.

<...>

Jeigu asmuo atitinka įstatyme nustatytas sąlygas ir yra įstatyme nustatyti pagrindai, valstybės materialinė, finansinė parama, kitokių materialinių ar finansinių gėrybių teikimas

jam gali būti siejami ir su tais pačiais darbais (veikla), už kuriuos tas asmuo buvo apdovanotas tam tikru valstybiniu apdovanojimu. Tačiau pabrėžtina, jog vien tai, kad asmuo yra apdovanotas kuriuo nors valstybiniu apdovanojimu, savaime negali būti pagrindu skirti tam asmeniui valstybės materialinę, finansinę paramą, kitokias materialines ar finansines gėrybes ir t. t. Jeigu toks teisinis reguliavimas būtų nustatytas, jis būtų vertintinas kaip nukrypstantis nuo Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalies, pagal kurią nuosavybės teises, neišskiriant nė valstybės bei savivaldybių nuosavybės teisių, saugo įstatymas, o Konstitucijos 23 straipsnio 2 dalį aiškinant kartu su Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies nuostata, kad valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas, – ir nuo Konstitucijos 128 straipsnio 2 dalies, taip pat nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, konstitucinės valstybinių apdovanojimų sampratos.